

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ
КАФЕДРА БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ**

Павлишин Мирослава Богданівна

**ОРГАНІЗАЦІЯ КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ З
ЦЕНТРАЛЬНИМ БАНКОМ**

Спеціальність 8.050105 – банківська справа

Дипломна робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр»

Студентка групи БСзм – 51
М. Б. Павлишин

(підпис)

Науковий керівник:
к.е.н., доцент Я.І. Чайковський

(підпис)

Дипломну роботу допущено
до захисту:

«__» _____ 2012 р.

Завідуючий кафедрою банківської справи,
доктор економічних наук, професор
О.В. Дзюблюк

(підпис)

Тернопіль – 2012

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКУ З БАНКІВСЬКИМИ УСТАНОВАМИ	
1.1. Суть, значення та види кредитів, що надаються центральним банком банківським установам.....	7
1.2. Загальні вимоги НБУ до банків при рефінансуванні (кредитуванні).....	14
1.3. Становлення та організація кредитних відносин Національного банку України з банківськими установами.....	27
Висновки до розділу 1.....	40
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ДІЮЧОЇ ПРАКТИКИ ОРГАНІЗАЦІЇ КРЕДИТУВАННЯ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ НАЦІОНАЛЬНИМ БАНКОМ УКРАЇНИ	
2.1. Надання банкам кредитів «овернайт» через постійно діючу лінію рефінансування та проведення тендерів з підтримання ліквідності банків.....	42
2.2. Кредитування НБУ банківських установ через операції репо.....	56
2.3. Порядок надання Національним банком України стабілізаційних кредитів банківським установам.....	63
Висновки до розділу 2.....	74
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ З БАНКІВСЬКИМИ УСТАНОВАМИ	
3.1. Еволюція та перспективи розвитку кредитних відносин Національного банку України з банківськими установами з врахуванням досвіду зарубіжних країн.....	76
3.2. Заходи щодо удосконалення методики застосування облікової політики НБУ при кредитуванні банківських установ.....	87
Висновки до розділу 3.....	103
ВИСНОВКИ	105
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	109
ДОДАТКИ	123

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Починаючи з жовтня 2008 року світова криза значно похитнула банківську систему України, що підірвало довіру до неї з боку економічних суб'єктів та призвело до скорочення обсягів депозитів як ресурсної бази банків, тобто в умовах світової фінансової кризи перед українськими банками вкрай гострою постала проблема ліквідності. У процесі здійснення грошово-кредитної політики Національний банк України використовує певний інструментарій. Одним із інструментів здійснення грошово-кредитної політики є рефінансування банківських установ – це надання Національним банком України кредитів банкам під відповідне забезпечення. Цей інструмент тісно пов'язаний з процентною політикою, але має і певні власні риси. Цей інструмент базується на функції Національного банку України як «кредитора в останній інстанції». Банківські установи звертаються до нього за кредитом найчастіше у разі появи тимчасового дефіциту первинних резервів (коштів на кореспондентському рахунку в Національному банку України).

У такій ситуації вирішальною стає роль рефінансування банківського сектора, тобто найважливішим завданням Національного банку України на даному етапі є забезпечення достатнім обсягом кредитів рефінансування банків з метою стимулювання економіки та недопущення втрати банками ліквідності.

Зокрема актуальною сьогодні є розробка теоретичних пропозицій і рекомендацій з удосконалення політики Національного банку України щодо рефінансування (кредитування) банківських установ, широке практичне використання котрих допоможе банківській системі України підвищити ефективність діяльності всіх кредитних інститутів, підвищити кредитоспроможність банку та економіки загалом.

Огляд літератури з теми дослідження. Значний внесок у розробку питання кредитування (рефінансування) комерційних банків центральним

банком зробили зарубіжні економісти Т. Н. Есіна [46], Ф. С. Мишкін [71], О. А. Лакшина [59]. Дослідженню кредитної діяльності Національного банку України присвячено ряд наукових праць вітчизняних вчених, зокрема, Б. П. Адамика [1-4], О. В. Дзюблюка [36-42], О. С. Любуня [64-66], А. М. Мороза [10; 78; 120], М. Ф. Пуховкіної [10; 78; 96; 120], В. О. Романишина [110], М. І Савлука [29; 31] Ю. М. Уманціва [110] та ін.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є дослідження впливу кредитування Національного банку України на рівень ліквідності банківських установ і банківської системи загалом.

Найважливішим завданням Національного банку України на даному етапі є забезпечення достатнім обсягом кредитів рефінансування банків з метою стимулювання економіки та недопущення втрати банками ліквідності. Для досягнення поставленої мети передбачено постановку, формулювання і розв'язання наступних наукових й практичних завдань:

- з'ясувати сутність та види кредитування центральним банком банківських установ;
- розкрити загальні вимоги Національного банку України до банків при рефінансуванні (кредитуванні);
- розглянути розвиток організації кредитування банківських установ Національним банком України;
- визначити порядок і способи рефінансування банківських установ в Україні;
- узагальнити надання банкам кредитів «овернайт» через постійно діючу лінію рефінансування та проведення тендерів з підтримання ліквідності банків;
- проаналізувати кредитування банківських установ через операції репо;
- охарактеризувати порядок надання Національним банком України стабілізаційних кредитів банківським установам;

- дослідити еволюцію та обґрунтувати перспективи розвитку кредитних відносин Національного банку України з банківськими установами з врахуванням досвіду зарубіжних країн;
- обґрунтувати заходи щодо удосконалення методики застосування облікової політики Національного банку України при кредитуванні банківських установ.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є сфера економічних відносин, що виникають між Національним банком України і банківськими установами з приводу кредитування (рефінансування).

Предметом дослідження є кредитна діяльність Національного банку України, спрямована на здійснення рефінансування банківських установ з метою забезпечення їх потреб у грошових ресурсах.

Методи дослідження. На основі діалектичного методу пізнання проведено вивчення та визначення напрямків вдосконалення рефінансування Національним банком України банківських установ. Для дослідження стану кредитних взаємовідносин Національного банку України та банківських установ використані статистичні методи, методи прогнозування, економічного аналізу та спостереження. Емпіричною основою виступають результати конкретних економічних досліджень, зарубіжний і вітчизняний досвід у сфері рефінансування банків.

Інформаційна база роботи. Статистичну і фактологічну основу дослідження складають закони України, постанови та декрети Кабінету Міністрів України, укази Президента України, нормативні документи, статистичних щорічників Національного банку України і банківських установ.

Наукова новизна роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні та практичному вирішенні комплексу питань, пов'язаних з удосконаленням організації рефінансування Національним банком України банківських установ. Безпосередньо в процесі дослідження одержано такі наукові результати:

- дістало подальшого розвитку визначення економічного змісту рефінансування банківських установ, що знайшло своє вираження у визначенні його сутності, функцій, виділенні ряду особливостей, а також принципів проведення;

- визначено роль рефінансування центральним банком банківських установ для забезпечення стабільності банківської системи;

- проаналізовано діючу практику проведення рефінансування, визначено основні завдання, які повинні бути вирішені Національним банком України здійснюючи рефінансування банківських установ. Зокрема, необхідно чітко відслідковувати цільовий характер, використання зазначених кредитів і зобов'язати банки спрямовувати дані ресурси виключно на кредитування суб'єктів господарювання;

- обґрунтовано шляхи вдосконалення політики рефінансування банківських установ, зокрема введення в Україні у використання Національним банком внутрішньоденних кредитів, що дозволить прискорити процес оперативного поповнення кореспондентського рахунку, підтримувати платоспроможність банку і тим самим уникнути ланцюга неплатежів в системі розрахунків.

Практичне значення роботи. Розроблені в ході дослідження підходи, теоретичні узагальнення, висновки та рекомендації можуть використовуватись у процесі вдосконалення політики рефінансування Національного банку при організації кредитних відносин з банківськими установами, удосконаленні форм забезпечення повернення банківських кредитів, одержаних від НБУ.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

Повний обсяг дипломної роботи складає 133 сторінки комп'ютерного тексту, у тому числі 5 таблиць, 2 рисунки, список використаних джерел зі 125 найменувань, 8 додатків на 11 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКУ З БАНКІВСЬКИМИ УСТАНОВАМИ

1.1. Суть, значення та види кредитів, що надаються центральним банком банківським установам

Участь центрального банку в кредитному обслуговуванні комерційних банків має багатогранне функціональне призначення [29, с. 495-496].

По-перше, кредити центрального банку – це один із інструментів впливу банку на грошовий обіг. Зростання обсягу наданих кредитів збільшує грошову базу і розширює пропозицію грошей, тоді як падіння обсягу кредитів зменшує грошову базу і звужує пропозицію грошей. Кредитна діяльність центрального банку впливає також на рівень ринкових процентних ставок.

По-друге, центральний банк виконує роль кредитора останньої інстанції і надає комерційним банкам короткостроковий кредит для підтримки їх ліквідності. Комерційні банки мають можливість регулювати свою ліквідність за рахунок кредитів міжбанківського ринку, проте цим кредитам притаманний високий системний ризик, зумовлений чутливістю банківської системи до крахів окремих банків, пов'язаних ланцюгом кредитних і розрахункових відносин. Крім того, через міжбанківський кредитний ринок, з точки зору банківської системи в цілому, здійснюється лише горизонтальний перерозподіл вільних (надлишкових) резервів між банками, тоді як за рахунок кредитів центрального банку збільшується загальна банківська ліквідність. Центральний банк як кредитор останньої інстанції взагалі повинен брати участь у створенні системи банківської безпеки, призначенням якої є запобігати системному ризику і втраті довіри до банківської системи.

По-третє, кредити центрального банку – це засіб урегулювання міжбанківських розрахунків і забезпечення таким чином безперебійного функціонування платіжної системи.

У разі, коли комерційні банки та інші кредитні установи використали всі інші можливості для розширення своєї ресурсної бази шляхом рефінансування активів на ринку цінних паперів або на міжбанківському кредитному ринку, вони звертаються до центрального банку. Центральний банк здійснює рефінансування комерційних банків, тобто кредитує банки на їх прохання у випадках тимчасової нестачі ресурсів.

На думку В. О. Романишина, Ю. М. Уманціва, рефінансування банків – операції з надання кредитів Національним банком банкам у встановленому ним порядку з метою підтримання ліквідності банків [110, с. 101].

Шляхом рефінансування центральний банк діє як «кредитор останньої інстанції» – він є гарантом безперервного функціонування банківської та фінансової систем у цілому [3, с. 96].

Функція центрального банку як «кредитора останньої інстанції» неминуча в силу самої природи банківської діяльності, тобто встановлення відповідної рівноваги між пасивами, що повинні виплачуватися за вимогою негайно, і їх активами, що, як правило, мають довший строк. У вигляді запасу ліквідності зберігається лише незначна частка активів. Якщо цей запас ліквідності виявляється недостатнім для погашення вимог вкладників (які важко передбачити, особливо на щоденній основі), рівновага між активами і пасивами порушується внаслідок більшої швидкості, з якою депозити можуть бути зняті, порівняно з часом, необхідним для мобілізації кредитів [2, с. 94].

Кредитування в останній інстанції запобігає виникненню ланцюгового ефекту – поширення кризи від комерційних банків, що тимчасово мають нестачу ліквідності, на фінансово стійкі банки, а також запобігає втраті довіри населення до надійності банківської системи в цілому [110, с. 101].

Раніше (XVII-XIX ст.) політика рефінансування банківських закладів центральним банком використовувалася виключно для впливу на стан грошово-кредитної сфери. З розвитком ринкових відносин поряд з первинним призначенням політика рефінансування активніше почала використовуватися

як інструмент надання фінансової допомоги комерційним банкам. Тобто центральні банки стали виконувати функцію банку банків і поступово перетворилися в кредитора останньої інстанції для комерційних банків.

Кредити рефінансування центрального банку є для комерційних банків джерелом тимчасових ресурсів, необхідних їм для поповнення ліквідних коштів. Проте доступ до цих кредитів не є вільним і залежить від багатьох факторів. До основних двох факторів належать [3, с. 96]:

- стан грошово-кредитної сфери країни;
- фінансовий стан комерційного банку, що воліє отримати кредит.

Економічна сутність кредитів рефінансування центрального банку на макроекономічному рівні полягає в тому, що через кредитування банківських установ:

- здійснюється емісія грошей в обіг;
- збільшується обсяг сукупної грошової маси в економіці.

Це створює умови для розширення (експансії) кредитної діяльності комерційних банків.

На мікроекономічному рівні кредити центрального банку сприяють [110, с.102]:

- підтримці необхідного ступеня ліквідності комерційних банків;
- зміні структури їхніх активів на користь позичкових операцій;
- розширенню обсягу кредитування клієнтів банків.

Суб'єктами рефінансування у більшості країн світу найчастіше є лише комерційні банки. При цьому кредити надаються фінансово стабільним комерційним банкам, що мають лише тимчасові фінансові труднощі (максимальний термін надання кредитів рефінансування у більшості країн становить один рік, при цьому більшість кредитів надається терміном до одного місяця).

Комерційні банки звертаються до центрального банку як до кредитора у випадках, коли [29, с. 496]:

- банківська система в цілому потребує збільшення резервів (ліквідності) у зв'язку із зростанням обсягу ВВП;

- спостерігається масове вилучення вкладниками вкладів з банків. Як наслідок такого вилучення складаються умови, загрозливі для стабільності банківської системи. Завдяки кредитам центрального банку комерційні банки отримують резерви для регулювання потенційного відпливу вкладів. У свою чергу, центральний банк своїми кредитами запобігає банківській кризі (паніці), відновлює довіру до банківської системи;

- є серйозні проблеми з платоспроможністю та ліквідністю в окремого банку, які закривають йому доступ на міжбанківський ринок. Центральний банк вирішує проблему надання кредиту у такій ситуації індивідуально у кожному випадку. При цьому він повинен орієнтуватися на мінімізацію можливих втрат, зокрема від морального ризику;

- виникла потреба регулювання миттєвої ліквідності. Комерційні банки отримують надкороткі кредити для завершення міжбанківських розрахунків, для дотримання норм обов'язкового резервування тощо.

Центральні банки використовують різні способи кредитування (рефінансування) комерційних банків [29, с. 496]:

- надання ломбардних кредитів;
- купівля цінних паперів у комерційних банків на умовах угоди РЕПО;
- редисконтування векселів.

Нині основний спосіб кредитування – це надання ломбардних кредитів під заставу цінних паперів, насамперед державних цінних паперів, що обертаються на організованому ринку. Вартість застави повинна перевищувати суму ломбардного кредиту. Банк-позичальник зберігає право власності на депоновані в центральному банку цінні папери, проте якщо кредит своєчасно не погашається, право власності переходить до центрального банку. Після реалізації цінних паперів центральний банк утримує із виручки суму основного боргу із нарахованими процентами.

Центральні банки використовують два методи надання ломбардних кредитів [29, с. 497]:

1) прямиий метод. Центральний банк надає кредит безпосередньо банку, який подав кредитну заявку, під фіксовану процентну ставку;

2) тендерний (аукціонний) метод. Банки – потенційні позичальники подають кредитні заявки центральному банку, який організовує торги. Тендери бувають кількісні та цінові. Проведення кількісних тендерів передбачає, що банки вказують у заявках тільки суму кредиту. Заявки задовольняються за фіксованою процентною ставкою. Якщо попит на кредит з боку комерційних банків перевищує пропозицію центрального банку, то кредитні заявки задовольняються пропорційно.

Проведення цінових тендерів передбачає, що банки – потенційні позичальники вказують у заявках не тільки суму кредиту, а й процентну ставку. На цінових тендерах використовуються дві моделі організації торгів: американська й голландська. Американська модель передбачає, що заявки банків-учасників ранжуються, виходячи з рівня запропонованої процентної ставки, у міру спадання, а потім центральний банк задовольняє їх у такому самому порядку, починаючи з максимально запропонованої процентної ставки до повного вичерпання встановленого на тендері обсягу кредитів. Голландська модель передбачає, що всі заявки банків будуть задоволені за останньою процентною ставкою, яка увійде у список задоволених заявок, тобто за ставкою відсікання, що встановлюється центральним банком.

У 80–90-ті роки ХХ ст. у країнах з розвинутою економікою значно зросла роль такого способу рефінансування комерційних банків, як проведення операцій із цінними паперами на умовах угоди РЕПО. Операція РЕПО з рефінансування комерційного банку складається з двох частин. У першій частині цієї операції комерційний банк продає цінні папери центральному банку. Водночас комерційний банк бере на себе зобов'язання викупити цінні папери у визначений термін або на вимогу другої сторони. Це зобов'язання на

зворотну купівлю відповідає зобов'язанню на зворотний продаж, що його бере на себе Центральний банк. Слід додати, що зворотна купівля цінних паперів здійснюється за ціною, яка відрізняється від ціни первісного продажу. Різниця між цінами і є тим процентним доходом, який має отримати центральний банк, що є покупцем цінних паперів (продавцем грошових коштів) у першій частині операції РЕПО.

Редисконтування векселів центральні банки розвинутих країн останнім часом активно не проводять. До створення Європейської системи центральних банків (ЄСЦБ) цей спосіб рефінансування комерційних банків використовував, зокрема, Німецький федеральний банк (Бундесбанк). Починаючи з 1999 року він застосовує ті методи рефінансування, які визначає ЄСЦБ і які були вже розглянуті. Особливість політики рефінансування Бундесбанку полягає у характері забезпечення, під яке він кредитує комерційні банки. Згідно з рішенням ЄСЦБ забезпечення кредитів, яке дістало назву гарантій, поділяється на дві категорії: гарантії першої категорії і другої. Гарантії першої категорії визначаються за єдиними критеріями, установленими ЄСЦБ. Це насамперед боргові державні зобов'язання, що обертаються на організованому ринку. Гарантії другої категорії визначаються національними центральними банками з урахуванням національних особливостей грошового ринку. Так, Бундесбанк включає до гарантій другої категорії комерційні векселі, а також кредитні вимоги комерційних банків до підприємств-резидентів, тобто боргові зобов'язання підприємств. Перш ніж прийняти цінні папери як забезпечення кредиту, Бундесбанк аналізує платоспроможність векселедавця або боржника за кредитом, використовуючи спеціально розроблену методику. Базою для проведення аналізу слугує звітність боржника, опитування керівників підприємства-боржника та інша додаткова інформація про поточний розвиток підприємства. Політика Бундесбанку щодо рефінансування комерційних банків більшою мірою, ніж політика інших центральних банків, орієнтована на вирішення проблеми опосередкованого кредитування реального сектору

економіки на основі урахування обсягів попиту на кредит і оцінки кредитного ризику [29, с. 498].

Порядок кредитування комерційних банків у різних країнах має свої особливості. У США Федеральні резервні банки здійснюють рефінансування комерційних банків шляхом надання прямих ломбардних кредитів через так зване «дисконтне віконце». У межах ЄСЦБ комерційні банки мають можливість без обмежень користуватись прямим ломбардним нічним кредитом (овернайт), який надається центральними банками під найвищу процентну ставку на грошовому ринку. Водночас банки мають можливість розмістити свої надлишкові резерви у центральних банках на нічні депозити під найменшу процентну ставку грошового ринку. Щотижня Європейський центральний банк (ЄЦБ) проводить тендер, на якому комерційні банки мають можливість отримати кредит строком на два тижні. Щомісяця ЄЦБ проводить тендер, на якому комерційні банки мають можливість отримати кредит строком на три місяці. Усі кредити надаються банкам єврозони через національні центральні банки під заставу цінних паперів.

Кредити рефінансування центрального банку прийнято класифікувати залежно від [110, с. 102]:

- форми забезпечення:
  - облікові;
  - ломбардні;
- термінів використання:
  - короткострокові (від одного до кількох днів);
  - середньострокові (від місяця до року);
- методів надання:
  - прямі кредити;
  - кредити, що надаються через аукціон;
- цільового характеру:
  - коригувальні;

- сезонні кредити.

У нашій країні кредитором в останній інстанції є Національний банк України. В Україні Національний банк поступово освоює методи кредитування комерційних банків, що є загальноприйнятими у світовій банківській практиці [29, с. 499]. Проводячи відповідну грошово-кредитну політику, він може підтримувати ліквідність комерційних банків здійсненням [110, с. 102]:

- операцій з рефінансування банків:
  - постійно діюча лінія рефінансування для надання банкам кредитів овернайт;
  - кредити рефінансування строком до 14 днів і до 90 днів;
  - операції прямого РЕПО;
- депозитних операцій:
  - укладення депозитних договорів;
  - емісія депозитних сертифікатів Національного банку;
  - операції зворотного РЕПО;
- операцій на відкритому ринку з державними цінними паперами;
- надання стабілізаційного кредиту.

Національний банк України здійснює регулювання ліквідності банків у межах визначених монетарних параметрів і в обсягах, потрібних для їх збалансування та управління грошово-кредитним ринком.

1.2. Загальні вимоги НБУ до банків при рефінансуванні (кредитуванні)

За необхідності підтримки ліквідності комерційні банки за своєю ініціативою можуть звертатися до Національного банку України за кредитами рефінансування, що надаються НБУ. Проте кредити рефінансування можуть отримати не усі банки, а лише ті, що дотримуються вимог, встановлених НБУ.

Це регламентується Положенням про регулювання Національним банком України ліквідності банків України, затвердженим постановою Правління НБУ від 30.04.2009 року № 259 (далі – Положення) [90].

Відповідно до п. 1.3 Положення Національний банк України для регулювання ліквідності банків, виконання функції кредитора останньої інстанції, з урахуванням поточної ситуації на грошово-кредитному ринку застосовує такі інструменти [90]:

- операції з рефінансування (постійно діюча лінія рефінансування для надання банкам кредитів овернайт, кредити рефінансування строком до 90 днів);
- операції репо (операції прямого репо, операції зворотного репо);
- операції з власними борговими зобов'язаннями (деPOSITNІ сертифікати овернайт та до 90 днів);
- операції з державними облігаціями України.

Національний банк України здійснює регулювання ліквідності банків у межах визначених монетарних параметрів та в обсягах, які потрібні для їх збалансування та управління грошово-кредитним ринком.

У разі потреби в підтриманні ліквідності банки за своєю ініціативою можуть звертатися до Національного банку України відповідно до інструментів, викладених у Положенні.

Обсяг наданих Національним банком України банку кредитів рефінансування (крім кредиту овернайт) та коштів за операціями прямого репо, у тому числі з урахуванням поданої заявки, не повинен перевищувати 50 процентів розміру регулятивного капіталу банку, розрахованого за даними балансу на останню звітну дату.

Національний банк України з метою вилучення надлишкової ліквідності може проводити з банками операції зворотного репо та здійснювати емісію власних боргових зобов'язань на відповідний період.

Відповідно до Положення надлишкова ліквідність – перевищення платіжних можливостей над грошовими зобов'язаннями [90].

Національний банк України з метою регулювання грошово-кредитного ринку, активізації проведення міжбанківських операцій з цінними паперами, а також для сприяння встановленню котирувальних цін на них здійснює операції з державними облігаціями України та, ураховуючи стан грошово-кредитного ринку, може проводити операції купівлі (продажу) інших цінних паперів на відкритому ринку.

Базовою кількістю днів для нарахування процентів за операціями, що визначені у Положенні, вважається 365 днів [90].

Національний банк України укладає з банками договори за кредитними операціями, що визначені в Положенні, не пізніше наступного робочого дня після надання банку повідомлення про можливість проведення операції.

Національний банк України залежно від стану грошово-кредитного ринку розпорядчими документами встановлює:

- додаткові вимоги до банків залежно від інструментів, строків рефінансування, виду забезпечення кредиту рефінансування;
- розмір співвідношення кредиту рефінансування до наданого банком забезпечення;
- частоту звернень банків до Національного банку України за видами інструментів рефінансування;
- технічний порядок проведення операцій з банками, який передбачає терміни виконання операцій, послідовність дій структурних підрозділів Національного банку України та банків, а також зразки договорів та інших документів, що свідчать про проведення операцій.

Національний банк України може прийняти рішення про підтримання ліквідності банку через відповідні інструменти рефінансування, якщо банк дотримується таких основних вимог:

- строк діяльності – не менше ніж один рік після отримання банківської ліцензії;
- має банківську ліцензію та генеральну ліцензію на здійснення валютних операцій;
- має активи, які можуть бути прийняті Національним банком України у заставу;
- здійснює своєчасне погашення одержаних від Національного банку України кредитів та сплату процентів за користування ними та є платоспроможним.

Національний банк України здійснює рефінансування банків за процентною ставкою, що не нижча, ніж облікова ставка Національного банку України, і яка протягом дії кредитного договору не підлягає коригуванню [90].

Для нарахування процентів строк користування кредитом згідно з умовами кредитного договору між Національним банком України та банком починається з дня надходження коштів на кореспондентський рахунок банку і закінчується в день, який передує даті повернення коштів.

Одержані кредити рефінансування пролонгації не підлягають.

Облік кредитів рефінансування здійснюється відповідно до нормативно-правових актів Національного банку України з питань бухгалтерського обліку.

Операції, пов'язані з наданням банкам Національним банком України кредитів рефінансування, обліковуються на балансі операційного управління Національного банку України. З метою здійснення контролю за наданими кредитами територіальні управління обліковують надані кредити на підставі повідомлення департаменту монетарної політики Національного банку України, а також одержаних від операційного управління виписок за операціями рефінансування [110, с. 104].

Національний банк України протягом дії кредитного договору між банком і Національним банком України може здійснювати перевірки банку щодо правильності відображення в бухгалтерському обліку предметів застави,

наданих під забезпечення кредитів рефінансування. Це передбачається в кредитному договорі [90].

Після погашення кредиту рефінансування територіальні управління списують предмети застави з позабалансових рахунків [110, с. 104].

Національний банк України забезпечує проведення операцій з рефінансування банків за допомогою програмно-технологічного забезпечення.

Банки, які не дотримуються зазначених вимог, можуть одержати від Національного банку України кредит овернайт або кредит строком до 14 днів лише за умови надання в забезпечення кредиту рефінансування державних цінних паперів, врахованого векселя, авальованого іншим банком, або надання відповідно до законодавства України гарантії іншого банку, що визначений у переліку Департаменту банківського регулювання і нагляду Національного банку України в обсязі наданої гарантії [3, с. 102].

Національний банк України здійснює рефінансування банків шляхом проведення тендерів лише під відповідне забезпечення. Національний банк України у повідомленні про проведення тендера, виходячи із ситуації на грошово-кредитному ринку, визначає перелік видів забезпечення.

У забезпечення кредитів рефінансування можуть прийматися [90]:

- державні облігації України (облігації внутрішньої державної позики України, облігації зовнішньої державної позики України, цільові облігації внутрішньої державної позики України);
  - державні облігації України, які перебувають у довірчій власності банку;
  - депозитні сертифікати;
  - цінні папери Державної іпотечної установи, у тому числі розміщення яких здійснено під гарантію Кабінету Міністрів України та підтверджено коштами в Державному бюджеті України (далі – цінні папери ДІУ);
  - іноземна валюта (долари США, євро, англійські фунти стерлінгів, швейцарські франки, японські єни);
  - іпотечні облігації (лише звичайні);

- облігації місцевих позик;
- облігації підприємств (крім цільових), у тому числі ті, розміщення яких здійснено під гарантію Кабінету Міністрів України;
- векселі суб'єктів господарювання – резидентів України. Національний банк України в окремих випадках може здійснювати рефінансування банків під забезпечення векселями нерезидентів;
  - векселі банків, авальовані іншим банком;
  - гарантії іншого банку-резидента.

Види забезпечення за кредитами рефінансування НБУ протягом останніх років суттєво змінилися і збільшилася їх кількість. З 2003 по 2008 роки НБУ, окрім традиційних видів забезпечення (державних цінних паперів та комерційних векселів) використовував подвійні складські свідоцтва, іпотечні сертифікати тощо. Проте, зважаючи на їх значну ризикованість, дані види забезпечення було змінено можливістю банків як забезпечення за кредитами рефінансування надавати іноземну валюту, іпотечні облігації, гарантії інших банків. Це свідчить про лібералізацію НБУ механізму рефінансування і надання можливості більшого доступу усім банкам до кредитів рефінансування, оскільки раніше через обмеженість видів забезпечення окремі банки не мали змогу взагалі отримувати кредити рефінансування НБУ [3, с. 104].

Національний банк України залежно від ситуації на грошово-кредитному ринку розпорядчими документами може приймати рішення щодо взяття під забезпечення кредиту рефінансування однорідної або змішаної застави [90].

Національний банк України щокварталу на підставі результатів моніторингу цінних паперів визначає та оголошує перелік цінних паперів, що можуть прийматися під забезпечення кредитів рефінансування.

Під забезпечення кредиту рефінансування приймаються державні облігації України (усіх випусків), строк погашення яких настає не раніше ніж через 10 днів після строку погашення кредиту, за умови, що вони перебувають у власності банку і не обтяжені будь-якими іншими зобов'язаннями.

Розміщення та обіг державних облігацій України має обслуговуватися депозитарною системою відповідно до законодавства.

Під забезпечення державними облігаціями України, які перебувають у довірчій власності банку, кредит рефінансування може надаватися, якщо [90]:

- строк погашення державних облігацій України настає не раніше ніж через 10 днів після строку погашення кредиту;
- державні облігації України, які перебувають у довірчій власності банку, є вільними від застави чи інших обмежень в обігу;
- строк дії договору управління майном між установником управління і банком-управителем не менший, ніж строк дії кредитного договору;
- банк-управитель відповідно до договору управління майном є довірчим власником державних облігацій України, якими він володіє, користується і розпоряджається, та має право відчужувати їх третім особам, укладати щодо них договори застави;
- установник управління надав письмову згоду на заставу державних облігацій України, які перебувають у довірчій власності банку, під забезпечення кредиту рефінансування Національного банку України.

Національний банк України одночасно з укладенням кредитного договору, договору застави приймає нотаріально посвідчені копію договору управління майном та письмову згоду установника управління на заставу державних облігацій України, які перебувають у довірчій власності банку, під забезпечення кредиту рефінансування Національного банку України.

Векселі суб'єктів господарювання, що приймаються під забезпечення кредиту рефінансування, мають відповідати вимогам законодавства, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку України, а також таким вимогам [90]:

- вексель має бути оригіналом, що виданий в одному примірнику, і не повинен мати будь-яких застережних написів;

- вексель повинен мати не менше двох індосаментів, уключаючи бланковий індосамент банку, який урахував вексель;
- вексель повинен бути врахований банком за дисконтною ставкою, не нижчою, ніж облікова ставка Національного банку України;
- строк урахування векселя банком до дати звернення до Національного банку України за кредитом рефінансування має бути не меншим, ніж 30 днів;
- вексель повинен мати визначений строк платежу, який настає не раніше ніж через 30 днів після строку погашення кредиту і не повинен перевищувати 365 днів з дати складання векселя;
- переказний вексель має бути акцептованим.

Умовою для прийняття врахованих банками векселів є наявність у банків достовірного вексельного досьє на векселедавця та зобов'язаних за векселем осіб.

У разі надання під забезпечення кредиту Національного банку України векселя нерезидента вексель має бути авальований іноземним банком з рейтингом, не нижчим, ніж «інвестиційний клас», перекладений на українську мову і засвідчений нотаріально в установленому законодавством порядку [90].

Національний банк України може приймати під забезпечення кредиту рефінансування вексель банку, авальований іншим банком, строк пред'явлення якого до платежу настає не раніше ніж через 10 днів після строку погашення кредиту.

За умови отримання під забезпечення кредиту врахованих банком векселів відповідне територіальне управління в межах узгодженої суми складає реєстр векселів, який має містити таку інформацію [2, с. 104]:

- дату і місце складання векселя;
- номер бланка векселя;
- найменування векселедавця, його місцезнаходження;
- місце платежу;
- строк платежу;

- кількість днів від дня складання зазначеного реєстру до часу платежу за векселем;
- номінальну суму векселя;
- дисконт, який утриманий банком;
- назву й місцезнаходження індосантів, авалістів векселя, а також акцептантів (для переказних векселів).

Векселі в реєстрах, як правило, розміщуються в порядку настання строків платежу, починаючи з найближчого. Реєстр складається, як правило, у двох примірниках – по одному кожній із сторін договору [3, с. 106].

Облік усіх видів забезпечення здійснюється відповідним територіальним управлінням одночасно з укладенням договору застави [2, с. 104].

Векселі суб'єктів господарської діяльності, що надаються під забезпечення, мають зберігатися в грошовому сховищі територіального управління, про що зазначається в договорі застави.

Кредит рефінансування під забезпечення облігацій підприємств, облігацій місцевих позик та іпотечних облігацій може надаватися банку, якщо: облігації підприємств, облігації місцевих позик, іпотечні облігації випущені або переведені в бездокументарну форму та вільно обертаються на фондовому ринку, їх розміщення та обіг обслуговуються депозитарною системою відповідно до законодавства; облігації обліковуються на балансі банку не менше ніж один місяць і не обтяжені будь-якими іншими зобов'язаннями.

Підтвердженням права власності на облігації підприємств, облігації місцевих позик та іпотечні облігації має бути оформлена відповідно до законодавства України виписка з рахунків у цінних паперах банку в позичальника, яка подається до Національного банку України [3, с. 106].

Національний банк України здійснює рефінансування банків у розмірі, що не повинен перевищувати суми забезпечення (табл. 1.1).

Розмір співвідношення кредиту рефінансування до наданого банком забезпечення може змінюватися відповідно до розпорядчих документів НБУ.

Таблиця 1.1

Види забезпечення за кредитами рефінансування та максимальна сума надання кредиту від суми забезпечення [3, с. 107]

Види забезпечення	Максимальна сума надання кредиту рефінансування
Державні облігації України та інші боргові зобов'язання держави України	100 процентів від їх балансової вартості з урахуванням процентів за користування кредитом
Державні облігації України, що перебувають у довірчій власності	95 процентів від їх вартості, оприбуткованих на позабалансових рахунках банку-управителя, з урахуванням процентів за користування кредитом
Депозитні сертифікати	100 процентів від їх номінальної вартості з урахуванням процентів за користування кредитом
Облігації Державної іпотечної установи з додатковим забезпеченням у формі державної гарантії за зобов'язаннями емітента	95 процентів від їх балансової вартості, але не вище від номінальної вартості цих цінних паперів з урахуванням процентів за користування кредитом
Іпотечні облігації Державної іпотечної установи України	85 процентів від їх балансової вартості, але не вище від номінальної вартості цих цінних паперів з урахуванням процентів за користування кредитом
Іноземна валюта	90 процентів від обсягу наданої банком валюти, перерахованої за офіційним курсом гривні до іноземних валют, що встановлений НБУ на дату укладення договору, з урахуванням процентів за користування кредитом

Продовження табл. 1.1

Іпотечні облігації	70 процентів від їх балансової вартості, але не вище від номінальної вартості цих цінних паперів з урахуванням процентів за користування кредитом
Облігації місцевих позик	70 процентів від їх балансової вартості, але не вище від номінальної вартості цих цінних паперів з урахуванням процентів за користування кредитом
Облігації підприємств	70 процентів від їх балансової вартості, але не вище від номінальної вартості цих цінних паперів з урахуванням процентів за користування кредитом
Ураховані векселі суб'єктів господарювання	80 процентів від балансової вартості врахованих векселів з урахуванням процентів за користування кредитом
Векселі банків, авальовані іншим банком	80 процентів від балансової вартості врахованих векселів з урахуванням процентів за користування кредитом
Гарантія іншого банку-резидента	80 процентів від обсягу наданої гарантії з урахуванням процентів за користування кредитом

Банки повинні здійснювати оцінку майна, яке надається під забезпечення кредиту рефінансування. Територіальні управління НБУ мають перевіряти правильність визначення банками справедливої вартості та корисності цінних паперів, які надані під забезпечення кредитів Національного банку України, відповідно до нормативно-правових актів Національного банку України, а також у разі необхідності вимагати від банків приведення у відповідність наданих

цінних паперів до суми одержаного кредиту рефінансування Національного банку України [3, с. 108].

Відповідальність за повернення кредиту рефінансування (овернайт, кредитів, що надані через тендер Національного банку України), стабілізаційного кредиту і процентів за користування ними у зазначений у кредитному договорі (генеральному кредитному договорі) строк покладається на банк (банк, який надав гарантію, банк, який надав вексель) [2 с. 106].

Контроль за своєчасним поверненням кредитів овернайт, кредитів, що надані через тендер Національного банку України, стабілізаційного кредиту та процентів за користування ними, а також за виконанням усіх умов кредитного договору (генерального кредитного договору) та договору застави покладається на відповідне територіальне управління НБУ.

У разі неможливості стягнення заборгованості за наданим кредитом і процентів за його користування повністю або частково з кореспондентського рахунку банку в день закінчення строку дії договору Національний банк України наступного дня відносить цю заборгованість на рахунок прострочених кредитів і нараховує пеню в розмірі 0,5 процента від суми заборгованості за кожен день прострочення, до часу появи на кореспондентському рахунку банку відповідної для списання суми коштів, але не більше подвійної облікової ставки НБУ, що діяла в період прострочення виконання зобов'язання [3, с. 108].

Якщо через відсутність коштів на кореспондентському рахунку неможливо стягнути суму заборгованості, то протягом 10 днів з дня виникнення простроченої заборгованості Національний банк України має право реалізувати предмет застави, а саме: здійснити продаж державних облігацій України, цінних паперів Державної іпотечної установи, іноземної валюти, іпотечних облігацій, облігацій підприємств, облігацій місцевих позик, векселів третім особам і за рахунок отриманих коштів задовольнити свої вимоги відповідно до кредитного договору; ужити заходів щодо погашення державних облігацій України, цінних паперів Державної іпотечної установи, іпотечних облігацій,

облігацій підприємств, облігацій місцевих позик або одержати платіж за векселями, і за рахунок цих коштів задовольнити свої вимоги відповідно до кредитного договору [3, с. 109].

НБУ також може вжити заходів щодо дострокового погашення депозитних сертифікатів; пред'явити вимоги до банку, який надав гарантію (поруку) або авалював вексель; продати банківські метали, що є предметом операцій репо.

У разі неможливості реалізації предмета застави НБУ має право залишити його за собою за балансовою вартістю до строку погашення; ужити заходів впливу до банку-боржника.

Якщо кошти, одержані від реалізації державних облігацій України, іноземної валюти, облігацій підприємств, облігацій місцевих позик, сплати векселів, перевищують заборгованість перед Національним банком України, то сума перевищення перераховується на кореспондентський рахунок банку.

У разі нестачі коштів, одержаних від реалізації державних облігацій України, іноземної валюти та банківських металів, векселів, облігацій підприємств, облігацій місцевих позик, для погашення заборгованості Національний банк України використовує своє переважне і безумовне право щодо списання в безспірному порядку залишку непогашеної заборгованості з кореспондентського рахунку банку, керуючись статтею 73 Закону України «Про Національний банк України».

У статті 73 «Переважне і безумовне право» Закону України «Про Національний банк України» зазначено: «Національний банк України має переважне і безумовне право задовольняти будь-яку основу на здійсненому рефінансуванні банку вимогу, оформлену у встановленому законом порядку, за якою настав строк погашення. Переважне і безумовне право здійснюється у разі, якщо це передбачено угодою, реалізується Національним банком шляхом списання у безспірному порядку заборгованості з банківських рахунків і продажу інших активів, що перебувають у заставі як забезпечення вимог

Національного банку, та задоволення вимог за рахунок чистого доходу від їх продажу» [92].

Таким чином, Національний банк України визначає загальні правила для банків щодо доступу до отримання кредитів рефінансування. Протягом останніх років (з 2000 по 2011 роки) ці правила дещо змінювалися, проте суттєвих змін не зазнали, окрім того, що змінилися різновиди застави за кредитами рефінансування, про які згадувалося вище.

1.3. Становлення та організація кредитних відносин Національного банку України з банківськими установами

У період становлення Національного банку його взаємовідносини з комерційними банками будувались за дуже спрощеною схемою через укладення кредитних угод з надання кредитів комерційним банкам. Першу кредитну емісію Національним банком було здійснено 31 березня 1992 року відповідно до п. 3 Постанови Верховної Ради України від 05.03.1992 року №2165-XI: «Прийняти пропозицію Національного банку про надання банкам емісійних кредитів терміном до 1 листопада ц. р. в сумі 20 млрд. карбованців для проведення міжбанківського заліку». У цей же період було започатковано і надання кредиту Національним банком Міністерству фінансів на фінансування видатків, що не покриваються доходами [45].

З метою реалізації Основ економічної політики України для фінансової підтримки цільових програм, заходів, спрямованих на модернізацію виробництва, впровадження передових технологій, збільшення виробництва товарів народного споживання та соціальний захист населення, Національний банк України створює Фонд довгострокового кредитування.

Фонд довгострокового кредитування НБУ (далі – Фонд) формувався в межах 60% обсягу готівкових грошей/купонів, які в той час Національний банк випускав в обіг. Зарахування коштів до Фонду здійснювалося з кожним черговим введенням

грошей/купонів в обіг або вилученням їх з нього. Облік накопичення та використання коштів Фонду здійснювався в аналітичному порядку управлінням кредитного регулювання НБУ. В його обов'язки входило регулювання розмірів Фонду залежно від стану грошового обігу. 95% накопичених Фондом коштів використовувалися для надання кредитів комерційним банкам на договірних засадах із зарахуванням їх в установленому порядку на рахунки банків.

На згаданому вище засіданні Правління було затверджено Положення «Про Кредитний комітет Національного банку України», згідно з яким позички банкам надавалися за його рішенням.

У положенні, крім іншого, зазначалося [22, с. 3-4]:

Кредитний комітет Національного банку України створюється з метою колегіального розгляду всіх питань, пов'язаних із кредитно-грошовою політикою Національного банку, ефективного використання Фонду довгострокового кредитування НБУ для розвитку пріоритетних напрямів економіки України.

Персональний склад Кредитного комітету затверджується Правлінням Національного банку України.

Кредитний комітет:

а) розглядає і пропонує для затвердження Правлінням Національного банку України кредитно-грошову політику Національного банку на визначений період;

б) на підставі аналізу матеріалів Головного управління грошової політики щодо визначення грошової маси:

- визначає граничну суму платіжних засобів у вигляді кредиту, які можна ввести в обіг;

- пропонує для затвердження Правлінням Національного банку процентну ставку за кредитами Національного банку;

в) розглядає матеріали, підготовлені на підставі заявок, одержаних від комерційних банків і погоджених із обласними управліннями Національного банку, управлінням кредитного регулювання щодо розміщення централізованих кредитних ресурсів у комерційних банках;

г) готує висновки про надання кредиту комерційним банкам або обгрунтовану відмову в його одержанні. Рішення про надання кредиту комерційним банкам (а також про відсоткову ставку та маржу за кредитами, залежно від пріоритетності напряму їх використання) за поданням Кредитного комітету приймає Правління Національного банку України.

У цей час у рахунок цього фонду Національний банк України на договірних засадах надає комерційним банкам кредити під цільові програми виробничого характеру [45].

Зважаючи на вихід у 1992 році національної грошової системи з рублевої зони, 15.07.1992 року було запроваджено в практичну діяльність перший регламент нормативного забезпечення взаємовідносин Національного банку з комерційними банками – «Тимчасовий порядок довгострокового рефінансування Національним банком України комерційних банків» для кредитування цільових виробничих програм [22, с. 4].

Також передбачалось, що комерційні банки спрямовують централізовані кредити на будівництво, розширення, реконструкцію та технічне переозброєння, а також на поточні заходи підприємств із подовженим циклом виробництва [45].

Для отримання довгострокового цільового кредиту комерційний банк подавав заявку обласному управлінню Національного банку України із зазначенням якісних показників, які характеризують економічну та соціальну доцільність передбачених проектів. Обласне управління Національного банку аналізує доцільність надання кредиту комерційному банку на запропонований захід і подає свої пропозиції щодо доцільності кредитування та висновок про економічні можливості комерційного банку кредитувати цей захід надсилає управлінню кредитного регулювання Національного банку України. Комерційні банки Промінвестбанк, АКБ «Україна», Укрсоцбанк ці матеріали надсилають Національному банку України централізовано.

Доцільність надання таких кредитів комерційним банкам оцінювалася Кредитним комітетом Національного банку за поданням Управління кредитного регулювання.

Кредити надавалися на строк від 2 до 5 років. Розмір плати за кредит під цільові виробничі потреби визначався в кожному конкретному випадку Кредитним комітетом Національного банку України під час розгляду питання про надання централізованих ресурсів, при цьому Національний банк України визначав розмір маржі за кредитами під цільові виробничі програми [45].

Комерційні банки повинні були надавати кредити тільки на заходи, передбачені угодою з Національним банком України. При виявленні фактів нецільового використання комерційними банками таких кредитів вони підлягали безперечному стягненню пені в розмірі 0,3% за кожний день нецільового використання.

У цей період здійснювався процес конверсії виробництва, який вимагав кредитної підтримки. Для відповідного оформлення взаємовідносин між Національним банком та комерційними банками з отримання кредиту під конверсійні програми було розроблено і з 15.09.1992 року запроваджено в практичну діяльність «Тимчасовий порядок довгострокового рефінансування Національним банком України комерційних банків».

Кредитування комерційних банків за договірною схемою через розгляд на Кредитному комітеті за окремими рішеннями Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України тривало до 1994 року

З метою створення однакових для всіх комерційних банків умов доступу до отримання кредитів Національного банку України та впровадження в практичну діяльність Національним банком випуску в обіг платіжних засобів через комерційні банки відповідно до Указу Президента України від 26.07.1993 року № 278/3 частковий випуск в обіг платіжних засобів Національним банком з 20.05.1994 року за рішенням Правління № 97 Національний банк України

розпочав проводити закриті кредитні аукціони, загальне положення про проведення яких передбачало:

1. Створення комітету з проведення кредитних аукціонів.

2. Єдиним продавцем кредитів на кредитних аукціонах виступає Національний банк України. Валютою кредитних аукціонів є українська національна валюта, яка функціонує в період проведення кредитного аукціону.

3. До участі в кредитних аукціонах допускаються комерційні банки, що одержали ліцензію на здійснення банківської діяльності на території України, занесені до республіканської книги реєстрації банків, валютних бірж та інших фінансово-кредитних установ. Комерційні банки, які бажають брати участь у кредитних аукціонах, зобов'язані виконувати встановлені економічні нормативи, передбачені положенням про економічні нормативи регулювання діяльності комерційних банків, дотримуватись формування обов'язкових резервів, своєчасно повертати Національному банку раніше отримані кредити, філії комерційних банків до участі в кредитних аукціонах не допускаються. Не допускаються до участі в кредитних аукціонах комерційні банки, діяльність яких тривала менше одного року від дати реєстрації.

Поняття «закритий кредитний аукціон» означає, що до часу його проведення сума кредитів, яка пропонувалась від НБУ для продажу, та їх вартість були закритими для комерційних банків. Кожен із комерційних банків, який бажав взяти участь у кредитному аукціоні, самостійно вказував суму кредиту, яку бажав одержати, та свою ціну на нього.

Заявки на кредитних аукціонах задовольняються, виходячи із найвищого розміру запропонованої плати, та в межах оголошеної до продажу суми кредиту. Заявки комерційних банків з однаковою ціною задовольняються пропорційно до заявленої суми.

За період із 1994 по 1997 рік проведено 54 аукціони, через які розміщено 1664,6 млн. грн. [45].

У зв'язку із введенням в дію більш цивілізованих та ефективних інструментів рефінансування комерційних банків із 1998 року кредитні аукціони практично не проводились.

25.02.1993 року Національний банк видав вказівку № 22001/85 «Про порядок проведення банками операцій з вексями», якою було запроваджено вексельний обіг в Україні. У зв'язку з цим у грудні 1994 року центральний банк зробив роз'яснення щодо кредитування комерційних банків, які проводять операції, пов'язані з вексельним обігом [22, с. 5].

Як свідчить аналіз, рефінансування комерційних банків під дисконтування векселів не знайшло широкого застосування на практиці.

З метою запровадження нових механізмів регулювання грошово-кредитного ринку та оперативного реагування на підкріплення ліквідності банків у січні 1995 року було розроблено порядок кредитування комерційних банків Національним банком України через «кредитне вікно». Відповідно до цього порядку кредит було надано двома територіальними управліннями НБУ трьом комерційним банкам.

Відповідно до п. 2 Указу Президента України від 09.03.1995 року № 194/95 «Про порядок надання в 1995 році державної кредитної підтримки підприємствам» Національному банку України було рекомендовано спрямувати в 1995 році до 20 відсотків первинної кредитної емісії, визначеної Верховною Радою України, на кредитування комерційних банків через кредитні аукціони для подальшого кредитування ними підприємств для проведення останніми заходів, пов'язаних із здійсненням програми санації та структурної перебудови підприємства, для нарощування обсягів випуску та реалізації продукції [45].

Перелік підприємств та розгляд їхніх програм на предмет доцільності кредитування визначався Міністерством економіки України.

Усього було надано таких кредитів на суму 180 млн. грн., із них за рахунок кредитів Національного банку 110 млн. грн. Кредит надавався строком на 1 рік і оформлявся через кредитні аукціони за плату на рівні облікової ставки.

Більшість кредитів через брак реальних заходів із здійснення структурних змін на підприємствах своєчасно не були повернені й пролонгувались.

У зв'язку з розбудовою фондового ринку державних цінних паперів у 1995 році з'явилась можливість застосовувати цей фінансовий інструмент при рефінансуванні комерційних банків.

З метою надання методологічної допомоги комерційним банкам при здійсненні кредитних операцій Національний банк розробив основні критерії кредитування, які знайшли відображення в Положенні Національного банку України «Про кредитування», затвердженому постановою Правління Національного банку України від 28.09.1995 року № 246, та Тимчасовому положенні «Про порядок рефінансування Національним банком України комерційних банків під заставу державних цінних паперів» [22, с. 5].

У зв'язку з прийняттям Закону України «Про банки і банківську діяльність», яким, зокрема, передбачалася вимога до банків мати власні нормативні документи щодо кредитних операцій, положення про кредитування втратило чинність (згідно з постановою Правління Національного банку України від 18.02.2004 року № 54) [91].

У Тимчасовому положенні «Про порядок рефінансування Національним банком України комерційних банків під заставу державних цінних паперів» передбачалося, що в забезпечення кредиту Національного банку надаються державні цінні папери. Термін кредитування обмежувався 20 днями [22, с. 5].

Із 1997 року рефінансування комерційних банків активно здійснюється за допомогою операцій прямого РЕПО, суть яких полягає в тому, що Національний банк купує ОВДП у комерційного банку на певний період при умові, що комерційний банк у визначений строк викупить цінні папери. Різниця між ціною, за якою Національний банк купує цінні папери, і ціною, за якою продає їх комерційному банку, є платою комерційного банку за користування коштами Національного банку.

Операції РЕПО, крім функції рефінансування комерційних банків, виконують і функцію управління грошово-кредитним ринком; це операції зворотного РЕПО, коли Національний банк продає комерційним банкам із свого портфеля державні цінні папери із зобов'язанням викупити їх у комерційного банку через відповідний період [45].

Облік, переміщення та зберігання державних цінних паперів, які є предметом договору операції РЕПО, здійснюється депозитарієм державних цінних паперів у Національному банку.

Операції РЕПО у світовій банківській практиці називають операціями відкритого ринку. Ефективно їх можна використовувати за наявності розвинутого фондового ринку державних цінних паперів, а в період його занепаду ці інструменти застосовують у будь-який час за необхідності [22, с. 5].

З вересня 1995 року із започаткуванням функціонування фондового ринку державних цінних паперів з метою стимулювання подальшого його розвитку, підтримки необхідної ліквідності комерційного банку Національний банк запровадив порядок рефінансування комерційних банків під забезпечення державних цінних паперів (ломбардний кредит).

Передбачалось, що в забезпечення кредиту Національного банку надаються державні цінні папери.

Розмір ломбардного кредиту не повинен перевищувати 75% вартості портфеля цінних паперів комерційного банку, наданих у забезпечення ломбардного кредиту. Строк користування ломбардним кредитом – 10 днів, за окремими рішеннями Правління його може бути збільшено до 30 днів [45].

Плата за ломбардний кредит установлюється рішенням Правління, вона вища облікової ставки.

З метою акумулювання кредитних ресурсів банків для кредитування великих об'єктів Національний банк України розробив Положення «Про порядок здійснення консорціумного кредитування», затверджене постановою Правління Національного банку України від 21.02.1996 року № 37 [22, с. 5].

Прийняття Закону «Про Національний банк України» від 20.05.1999 року, відповідні зміни в роботі банків, насамперед використання різноманітних інструментів під час співпраці з реальним сектором економіки, вимагали від Національного банку перегляду нормативних документів, що стосуються реалізації передбаченої законодавством функції кредитора останньої інстанції [92].

Таким вимогам відповідало Положення «Про механізми рефінансування комерційних банків України», затверджене постановою Правління Національного банку України від 15.12.2000 року № 484. У нього зміни та доповнення вносилися тричі.

Проаналізувавши у 2002 році практику рефінансування комерційних банків, Національний банк України, зважаючи на необхідність удосконалення діючих механізмів та розширення кола можливих учасників-банків, які можуть брати участь у рефінансуванні, впровадив у практичну діяльність Положення «Про механізми рефінансування банків України», затверджене постановою Правління Національного банку України від 28.02.2002 року № 82. У 2003 році це положення було суттєво доопрацьовано і банківська система отримала новий нормативний документ – Положення «Про регулювання Національним банком України ліквідності банків України шляхом рефінансування, депозитних та інших операцій», затверджене постановою Правління Національного банку України від 24.12.2003 року № 584. У цьому документі вперше за весь час функціонування Національного банку України було об'єднано всі регулюючі монетарні інструменти Національного банку – як за активними, так і за пасивними операціями; значно розширено перелік заставних об'єктів рефінансування. Зміни та доповнення до Положення «Про регулювання Національним банком України ліквідності банків України шляхом рефінансування, депозитних та інших операцій» вносилися 10 разів [22, с. 6].

Подальше вдосконалення використання банками різних фінансових інструментів потребувало від Національного банку України пропозицій щодо ефективнішого регулювання їх ліквідності, адже чинний «Порядок регулювання Національним

банком України ліквідності банків України шляхом рефінансування, депозитних та інших операцій» був дуже зарегламентованим, що не давало можливості більшості банків користуватися цим монетарним інструментом. У разі виникнення в банку проблем із ліквідністю він міг звернутися за її підтримкою до Національного банку України за умови виконання 12 вимог, передбачених положенням. Крім того, аналіз процесів рефінансування свідчив про обмеженість ліквідних фінансових інструментів, які можуть бути предметом застави при рефінансуванні.

З огляду на це було розроблено Положення «Про регулювання Національним банком України ліквідності банків України», затверджене постановою Правління Національного банку України від 26.09.2006 року № 378, яким передбачено зменшення кількості показників (з 12 до 3), виконання яких обов'язкове для банків, що звертаються за рефінансуванням до НБУ. Тобто було розмежовано монетарні та пруденційні функції НБУ щодо підтримання ліквідності банків і запроваджено як забезпечення кредиту рефінансування такі фінансові інструменти, як: депозитний сертифікат Національного банку; державні цінні папери, взяті в управління від іншого суб'єкта ринку; монетарне золото; вексель, акцептований іншим банком

Ці фінансові інструменти не нові для світової банківської практики, однак в Україні їх застосування було запропоновано вперше.

Світова фінансова криза 2008 року спонукала Національний банк України до оперативних дій щодо підтримки ліквідності банків нетрадиційними методами, тобто не за рахунок короткострокового кредитування під забезпечення фінансовими інструментами, а шляхом надання стабілізаційних кредитів на триваліший період під забезпечення об'єктами нерухомості, акціями банків, гарантіями тощо [22, с. 6].

У зв'язку з цим було розроблено Положення «Про регулювання Національним банком України ліквідності банків», затверджене постановою Правління Національного банку України від 30.04.2009 року № 259, яким передбачено регулювання ліквідності лише на період до 90 днів, із використанням фінансових

інструментів, причому – тільки платоспроможних банків. Пункт про надання стабілізаційних кредитів було вилучено з нормативних документів, на основі яких здійснюється регулювання грошово-кредитного ринку шляхом управління ліквідністю банків.

Кредитна підтримка банків шляхом надання стабілізаційних кредитів здійснювалася відповідно до окремих положень, затверджених Правлінням Національного банку України, які більшою мірою стосувалися аналізу фінансового стану банку та заходів із їх фінансового оздоровлення. Серед цих документів такі [22, с. 6]:

- Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Тимчасового положення про надання Національним банком України кредитів для підтримки ліквідності банків у разі реальної загрози стабільності банківської системи» від 25.12.2008 року №459;
- Постанова Правління Національного банку України «Про вдосконалення процедури підтримки ліквідності банків» від 30.04.2009 року № 262;
- Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про рефінансування та надання Національним банком України кредитів банкам України з метою стимулювання кредитування економіки України на період до її виходу на докризові параметри» від 04.02.2010 року № 47;
- Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про надання Національним банком України стабілізаційних кредитів банкам України» від 13.07.2010 року №327.

Сприяючи наданню банками довгострокових кредитів реальному сектору економіки, Національний банк України в окремі періоди здійснював довгострокове рефінансування банків для подальшого кредитування ними суб'єктів господарювання, у зв'язку з чим розроблялися відповідні положення.

Так, постановою Правління Національного банку України від 02.08.2002 року №283 було затверджено «Тимчасове положення про порядок кредитування (рефінансування) Національним банком України банків, які здійснюють

довгострокове кредитування». Згідно з ним передбачалося надання кредитів терміном понад один рік для фінансування інноваційно-інвестиційних проектів. Як правило, кредити надавалися терміном до трьох років за ставкою, що дорівнювала обліковій. Пролонгації ці кредити не підлягали.

Після аналізу практичного застосування зазначеного вище положення воно було суттєво доопрацьоване: розширено перелік об'єктів застави, яка могла бути прийнята в забезпечення кредиту рефінансування; розширено коло банків, що могли звернутися за таким рефінансуванням; посилено вимога до показників їх діяльності, які були критеріями при розгляді питання щодо надання кредиту.

У зв'язку з упровадженням заходів, пов'язаних із підготовкою та проведенням фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу в Україні, а також із метою підтримання державних банків, що здійснюють довгострокове кредитування відповідних об'єктів, постановою Правління Національного банку України від 15.09.2009 року № 553 затверджено «Тимчасове положення про порядок кредитування (рефінансування) Національним банком державних банків, які здійснюють довгострокове кредитування заходів, пов'язаних із підготовкою і проведенням чемпіонату Європи 2012 року з футболу в Україні». Цим положенням передбачено кредитування державних банків з метою підтримання їх ліквідності у зв'язку із вкладенням коштів у створення інфраструктури чемпіонату та здійснення необхідних робіт з підготовки доріг до проведення в Україні Євро-2012. Національний банк надає банкам кредити рефінансування (обсягом у 80% від балансової вартості врахованих переказних векселів) під забезпечення переказними векселями, випущеними для розрахунків із суб'єктами господарювання за поставлені товари, виконані роботи та надані послуги, пов'язані із заходами з підготовки та проведення в Україні чемпіонату Європи 2012 року з футболу.

У період, коли здійснюються заходи щодо розширення функціонування фондового ринку та створення відповідної ринкової фондової інфраструктури, а також з метою сприяння банкам у ефективнішому кредитуванні реального сектору економіки, який потребує довготриваліших періодів кредитування, вирішено

здійснювати рефінансування банків шляхом заміщення короткотермінових ресурсів банків на довготермінові (до трьох років) ресурси Національного банку України.

Сутність цього положення виражають такі основні його засади [22, с. 7]:

- незмінність загальної тенденції збільшення грошової маси в обігу;
- зменшення ризиковості в діяльності банків у процесі кредитування;
- сприяння банкам щодо можливості здійснювати кредитування ефективних програм реального сектору економіки на більш тривалий період (понад один рік);
- сприяння зменшенню вартості кредитів для реального сектору економіки.

Реалізація цього виду механізму рефінансування вперше була запропонована саме в Україні. Світовий банківський досвід такої практики рефінансування не має.

Комерційні банки, які бажають поліпшити свою ресурсну позицію щодо дотримання норм залучених та розміщених коштів за термінами та за обсягами, надають Національному банку короткостроковий депозит в національній або іноземній валюті (до 30 днів) із постійним його підтриманням на відповідному рівні впродовж періоду користування кредитом Національного банку, а Національний банк надає на довготерміновий період (до трьох років) кредит за обліковою ставкою НБУ. Національний банк сплачує комерційним банкам за депозит кошти в обсязі 80% від розміру облікової ставки НБУ.

Параметри рефінансування НБУ банків можна проаналізувати з додатках А і Б, де конкретно зазначені інструменти рефінансування з 1992 року по 2011 рік, середню річну процентну ставку та частку у обсязі рефінансування.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

На основі проведеного дослідження теоретичних основ організації кредитних відносин центрального банку з банківськими установами можна зробити наступні висновки:

1. Центральний банк є банком банків, кредитором в останній інстанції, тобто, тільки він здатний задовольнити зростаючу потребу економіки в кредитних ресурсах.

2. У нашій країні кредитором останньої інстанції (центральним банком) є Національний банк України.

3. Для підтримки необхідної ліквідності банківської системи Національний банк України здійснює рефінансування комерційних банків, тобто кредитування центральним банком окремих комерційних банків на їх прохання у випадку тимчасової нестачі ліквідності.

4. Кредитування в останній інстанції запобігає виникненню ефекту «доміно» – поширення кризи від комерційних банків, що тимчасово мають нестачу ліквідності, на «здорові» банки, а також запобігає втраті довіри населення до надійності банківської системи у цілому.

5. Економічна сутність кредитів рефінансування центрального банку на макроекономічному рівні полягає у тому, що через кредитування банківських установ здійснюється емісія грошей в обіг, і розширюється таким чином обсяг сукупної грошової маси в економіці. Це створює умови для розширення (експансії) кредитної діяльності комерційних банків.

6. На мікроекономічному рівні кредити центрального банку сприяють підтримці на необхідному рівні ліквідності комерційних банків, зміні структури їх активів на користь позичкових операцій, а також розширенню, за необхідності, обсягу кредитування своїх клієнтів.

7. Кредити рефінансування центрального банку можна класифікувати залежно від:

- форми забезпечення (облікові та ломбардні);

- термінів використання (короткострокові (від одного до кількох днів) і середньострокові (від місяця до року));
- методів надання (прямі кредити і кредити, що надаються шляхом аукціону);
- цільового характеру (коригуючі та сезонні кредити).

8. Уперше Національним банком України емісійні кредити було надано 31 березня 1992 року.

9. На початку 1990-х років Національний банк України на договірних засадах надавав банкам кредити під цільові програми виробничого характеру за рахунок Фонду довгострокового кредитування НБУ.

10. Унаслідок нерозвинутості вексельного обігу в Україні векселі використовуються дуже рідко як у розрахунках, так і під час отримання кредитів суб'єктами господарювання в банках, і, як наслідок, в останню чергу в Національному банку України.

11. Починаючи з 1997 року рефінансування комерційних банків активно здійснювалось за допомогою операцій прямого РЕПО.

12. У 2006 році було розмежовано монетарні та пруденційні функції НБУ щодо підтримання ліквідності банків і запроваджено як забезпечення кредиту рефінансування низку фінансових інструментів.

13. Останнім часом вирішено здійснювати рефінансування банків шляхом заміщення їх короткотермінових ресурсів на довготермінові ресурси Національного банку України.

14. Обсяг рефінансування банків не мають бути самоціллю як для регулятора ліквідності – Національного банку, так і для отримувачів ресурсів – банків України.

15. Національний банк не є ресурсопостачальником банків, а лише здійснює регулювання грошової маси в обігу шляхом підтримання ліквідності банків на визначених умовах.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ДІЮЧОЇ ПРАКТИКИ ОРГАНІЗАЦІЇ КРЕДИТУВАННЯ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ НАЦІОНАЛЬНИМ БАНКОМ УКРАЇНИ

2.1. Надання банкам кредитів «овернайт» через постійно діючу лінію рефінансування та проведення тендерів з підтримання ліквідності банків

Національний банк України здійснює підтримку короткострокової (миттєвої) ліквідності банку в національній валюті через постійно діючу лінію рефінансування (далі – лінія рефінансування) шляхом надання кредиту овернайт на умовах, які визначаються Положенням про регулювання Національним банком України ліквідності банків України.

Постійно діюча лінія регулювання ліквідності банків (постійно діюча лінія рефінансування) – оперативне надання Національним банком України коштів за умови виконання банками вимог, зазначених у Положенні.

Відповідно до Положення кредит овернайт – кредит, який наданий банку Національним банком України за оголошеною процентною ставкою через постійно діючу лінію рефінансування на термін до наступного робочого дня [90].

Національний банк України як кредитор останньої інстанції через постійну діючу лінію рефінансування може надавати кредити тільки банкам-юридичним особам, які є активними учасниками грошового ринку, мають репутацію кредитоспроможного позичальника та є ініціаторами звернення до Національного банку України [3, с. 116].

Обов'язковою умовою для подання банком заявки на одержання кредиту овернайт є укладення відповідного генерального кредитного договору.

Даний договір укладається банком з відповідним територіальним управлінням Національного банку України.

Національний банк України може надавати банкам кредити овернайт [90]:

- під забезпечення державними облигаціями України (крім облигацій зовнішньої державної позики України) або депозитними сертифікатами (далі – кредит овернайт під забезпечення);
- без забезпечення (далі – кредит овернайт бланковий).

Національний банк України у повідомленні про підтримку ліквідності банку через лінію рефінансування шляхом надання кредиту овернайт залежно від ситуації на грошово-кредитному ринку може визначати вид кредиту овернайт (під забезпечення, бланковий).

Національний банк України може встановлювати згідно зі своїми розпорядчими документами максимальний розмір кредиту овернайт [90].

Надання банкам таких кредитів здійснюється тільки під забезпечення державних цінних паперів, що перебувають у власності банку – клієнта Депозитарію Національного банку України – і не обтяжені в обігу (вільно обертаються на вторинному ринку) [10, с . 96], а також депозитних сертифікатів [3, с. 117].

Для одержання кредиту «овернайт» банк подає до Департаменту монетарної політики заявку, яка містить перелік державних цінних паперів, що пропонуються банком під забезпечення кредиту [10, с . 96].

Умовою розгляду заявки банку на одержання кредиту овернайт є його згода на застосування Національним банком України режиму блокування коштів на кореспондентському рахунку банку-позичальника в сумі наданого кредиту та процентів за користування ним на строк до його повернення.

Національний банк України щоденно засобами електронної пошти оголошує банкам процентні ставки за кредитами овернайт на наступний робочий день, розмір яких може бути диференційованим залежно від забезпечення.

У разі потреби підтримання ліквідності банк може протягом будь-якого робочого дня тижня до визначеного часу подати до Національного банку України одну заявку на одержання кредиту овернайт.

Національний банк України у день отримання заявки від банку перевіряє виконання банком вимог Положення (залежно від виду кредиту овернайт), оперативно розглядає можливість надання банку кредиту овернайт і готує пропозиції для подання на розгляд керівництва Національного банку України для прийняття рішення [90].

Національний банк України на підставі генерального кредитного договору, задоволеної заявки до визначеного часу забезпечує перерахування банку коштів за наданим кредитом овернайт.

Повернення банком кредиту овернайт здійснюється наступного робочого дня до визначеного часу одночасно з процентною платою.

Наступний кредит овернайт може надаватися лише за умови погашення попереднього.

Національний банк України може встановлювати згідно зі своїми розпорядчими документами частоту звернень банків до Національного банку.

Національний банк України щоденно (у робочі дні) оголошує банкам засобами електронної пошти розмір процентної ставки за кредитами овернайт, що діятиме наступного робочого дня. Розмір процентної ставки за кредитами овернайт оголошується окремо за кредитом овернайт під забезпечення державними цінними паперами та кредитом овернайт (бланковим) [2, с. 115].

Розмір процентної ставки за кредитом овернайт під забезпечення державними цінними паперами має бути не нижчим, ніж облікова ставка Національного банку України плюс один процентний пункт. Розмір процентної ставки за кредитом овернайт (бланковим) встановлюється не нижчим, ніж облікова ставка Національного банку України плюс два процентних пункти [3, с. 118].

Так, Національний банк України повідомив про проведення операцій 23.01.2012 року з надання кредитів овернайт [83]:

- під забезпечення (державними облігаціями України) у розмірі 9,00 % річних;

- без забезпечення (бланковий) у розмірі 11,00 % річних.

Генеральний кредитний договір про надання Національним банком України через лінію рефінансування кредитів овернайт укладається банком з відповідним територіальним управлінням на відповідний календарний рік незалежно від періодичності користування таким кредитом та наявності забезпечення [2, с.116].

Цей договір має передбачати також обов'язкові умови щодо [3, с. 118]:

- безспірного списання Національним банком України заборгованості (суми основного боргу та процентів за користування кредитом) з кореспондентського рахунку банку відповідно до статті 73 Закону України «Про Національний банк України» у разі неповернення банком кредиту та процентів за користування ним до 14-ї години наступного після отримання кредиту робочого дня;
- перерахування коштів за умови надання/повернення кредиту овернайт під забезпечення державних цінних паперів з одночасним блокуванням/розблокуванням відповідних державних цінних паперів на рахунках у цінних паперах банків згідно з порядком, визначеним нормативно-правовими актами Національного банку України з питань депозитарної діяльності;
- задоволення вимог за рахунок отриманої гарантії або врахованого векселя, авальованого іншим банком.

У генеральному кредитному договорі між банком і Національним банком України передбачається, що в разі недостатності коштів на кореспондентському рахунку банку для одночасного погашення заборгованості за кредитом, процентів за користування ним, пені та збитків, завданих Національному банку України простроченням виконання зобов'язання, у першу чергу погашається заборгованість за кредитом, у другу чергу – проценти за користування кредитом та пеня, а потім відшкодовуються витрати, пов'язані з одержанням виконання.

Надання кредитів «овернайт» здійснюється таким чином [2, с. 116].

У разі виникнення потреби підтримання миттєвої ліквідності банк може в будь-який робочий день тижня відповідно до режиму, встановленого в

розпорядчих документах Національного банку України, подати до Департаменту монетарної політики та відповідного територіального управління заявку на отримання кредиту овернайт під забезпечення державними цінними паперами або кредиту овернайт без забезпечення – бланкового.

Відповідне територіальне управління перевіряє виконання банком встановлених вимог (залежно від виду кредиту овернайт), оперативно розглядає можливість надання банку кредиту овернайт, вивчає кредитоспроможність банку, імовірність повернення кредиту та за допомогою електронної пошти протягом дня відповідно до встановленого режиму в день звернення банку повідомляє про своє рішення Департамент монетарної політики [3, с. 119].

Департамент монетарної політики на підставі висновку територіального управління та інформації, отриманої від Департаменту банківського регулювання і нагляду щодо можливості надання кредиту рефінансування строком до 14 днів, готує пропозиції керівництву Національного банку України для прийняття рішення.

Департамент монетарної політики надсилає банку повідомлення і на підставі генерального кредитного договору та задоволеної заявки до закінчення операційного дня Національного банку України забезпечує перерахування банку коштів за наданим кредитом овернайт.

У разі часткового задоволення заявки Департамент монетарної політики повідомляє банку-позичальнику та відповідному територіальному управлінню суму наданого кредиту.

Якщо банк отримує кредит овернайт під забезпечення державних цінних паперів три робочих дні підряд, то, починаючи з четвертого, кожний наступний кредит овернайт під забезпечення державних цінних паперів підряд надається за оголошеною процентною ставкою для цього виду кредиту овернайт плюс два процентних пункти [2, с. 117].

Відповідальність за повернення кредиту «овернайт» і процентів за його користування покладається на банк, а контроль за своєчасним поверненням

цього виду кредитів – на Департамент монетарної політики та відповідне територіальне управління Національного банку України.

У разі неповернення банком кредиту овернайт і процентів за користування ним Департамент монетарної політики повідомляє відповідне територіальне управління, у якому обслуговується кореспондентський рахунок банку-позичальника, про застосування переважного і безумовного права щодо списання в безспірному порядку заборгованості за кредитом та процентів за користування ним з кореспондентського рахунку цього банку.

Згідно з повідомленням відповідне територіальне управління на підставі меморіального ордеру здійснює списання з кореспондентського рахунку банку заборгованості за кредитом і процентів за користування ним [3, с. 120].

У разі неповернення банком кредиту «овернайт» і процентів за користування ним наступного після отримання кредиту робочого дня до банку-позичальника застосовується безспірне стягнення заборгованості з кореспондентського рахунку банку. Якщо на цьому рахунку недостатньо коштів, непогашена заборгованість переноситься на рахунок прострочених кредитів із нарахуванням пені у розмірі 0,5 % за кожний день прострочки, але не більше ніж за 10 днів [10, с. 96].

Протягом 10 днів з дня виникнення простроченої заборгованості НБУ має право здійснити продаж державних цінних паперів третім особам або вжити заходів щодо їх погашення та за рахунок отримання коштів погасити прострочені борги банку-боржника. Якщо банк порушив строк повернення кредиту «овернайт», що наданий НБУ через лінію рефінансування, він не допускається до використання цієї лінії протягом трьох місяців [10, с. 96].

Основним видом рефінансування банківських установ, що застосовується Національним банком України протягом 2004-2010 рр., є рефінансування банків строком до 14 днів та до 90 днів шляхом проведення кількісного або процентного тендера, що за механізмом проведення є практично тотожним коротко- і середньостроковому рефінансуванню банків шляхом операцій на

відкритому ринку, що здійснювалося у 2001-2003 роках, а також дещо нагадує кредитні аукціони, які діяли до 2000 року [3, с. 110].

Тендер з підтримання ліквідності банків – це механізм, який передбачає надання Національним банком України кредитів банкам, що потребують підтримання ліквідності [90].

Кількісний тендер – тендер, на якому Національний банк України наперед установлює ціну (процентну ставку), за якою банки можуть одержати кредити рефінансування або розмістити в Національному банку України кошти. Сума коштів, що пропонується для рефінансування або для розміщення, може оголошуватися або не оголошуватися.

Процентний тендер – тендер, під час оголошення якого банки у своїх заявках до Національного банку України зазначають ціну (процентну ставку), за якою вони погоджуються одержати кредит рефінансування або розмістити кошти. Сума коштів, що пропонується для рефінансування або для розміщення, може оголошуватися або не оголошуватися.

Процентна ставка, за якою Національний банк України здійснює рефінансування банків строком до 14 днів та до 90 днів шляхом проведення кількісного або процентного тендера, не може бути нижчою, ніж облікова ставка і коригуванню не підлягає [2, с. 109].

Повідомлення про проведення кількісного або процентного тендера надсилається щотижня засобами електронної пошти.

Тендери проводяться щосереди з такою періодичністю [90]:

- три середи підряд – рефінансування строком до 14 днів;
- одна серeda – рефінансування строком до 90 днів.

На початку року Національний банк України оголошує графік проведення тендерів з підтримання ліквідності банків.

Національний банк України залежно від ситуації на грошово-кредитному ринку та стану ліквідності банків може змінювати періодичність і черговість

проведення тендерів, а також оголошувати позачергові тендери, про які банкам повідомляється за допомогою засобів електронної пошти [90].

Банк, який, виходячи з прогнозу своєї ліквідності, планує взяти участь у тендері, має заздалегідь, орієнтуючись на терміни проведення Національним банком України тендерів з підтримки ліквідності банків, повинен подавати до територіального управління документи для здійснення перевірки запропонованого ним виду забезпечення, що приймається Національним банком України, а саме: оригінал договору управління майном, згоду на заставу державних облігацій України, які перебувають у довірчій власності, витяг з Державного реєстру обтяжень рухомого майна на предмет відсутності обтяжень цінних паперів, які є забезпеченням за кредитами рефінансування, виписку з рахунку в цінних паперах банку-позичальника, документи, що підтверджують достовірність вексельного досьє, фінансовий стан та дотримання економічних нормативів банком-гарантом [3, с. 111].

Територіальне управління для прийняття остаточного рішення щодо прийнятності запропонованого забезпечення може запросити в банку іншу додаткову інформацію. Територіальне управління НБУ до розгляду бере лише ті документи, які дають змогу зробити висновок щодо можливого прийняття запропонованого виду забезпечення, та не менше ніж за один робочий день до оголошення про проведення чергового тендера повідомити банк щодо прийнятності забезпечення [2, с. 109].

У повідомленні про проведення Національним банком України тендера зазначаються такі умови його проведення [10, с. 93-94]:

- дата;
- тип тендера (кількісний або процентний);
- строк користування кредитом;
- загальна сума кредиту, що пропонується Національним банком України (або без оголошення такої);
- мінімальна сума заявки для одного банку;

- вид забезпечення кредиту тощо.

Так, Національний банк України повідомив про проведення 25.01.2012 року чергового кількісного тендера з рефінансування банків на строк до 87 днів з процентною ставкою у розмірі 9,00% річних [83].

Умови проведення тендера визначаються залежно від стану грошово-кредитного ринку та ліквідності банківської системи [3, с. 111].

Протягом понеділка банк, який потребує підтримки своєї ліквідності, узгоджує з відповідним територіальним управлінням НБУ свою участь у тендері, здійснюється перевірка застави, яка надається під забезпечення кредиту рефінансування, готується заявка [2, с. 110].

Банк, який потребує підтримання своєї ліквідності, може подати до Національного банку України за допомогою засобів відповідного програмно-технологічного забезпечення лише одну заявку на участь у тендері з підтримання ліквідності банків, яка має містити перелік забезпечення, що приймається Національним банком України, без подальшого внесення до неї будь-яких змін.

Заявки, які надійшли пізніше встановленого для участі в тендері часу, не приймаються, за винятком причин технічного характеру [90].

Національний банк України перевіряє наявність у банку вільних від зобов'язань цінних паперів, у тому числі на підставі виписки з рахунку в цінних паперах цього банку, копії виписки з рахунку Національного банку України про перерахування Національному банку України іноземної валюти, або здійснює перевірку інших видів застави, що передається під забезпечення кредиту рефінансування згідно із законодавством, у тому числі Положенням та іншими відповідними нормативно-правовими актами Національного банку України.

Під час розгляду заявки на одержання кредиту рефінансування враховується інформація щодо можливих ризиків прийняття під забезпечення кредитів рефінансування цінних паперів, визначених Національним банком України, та щодо можливої зміни їх справедливої вартості.

Розподіл кредитів під час проведення кількісного тендера здійснюється відповідно до поданих заявок до закінчення суми, яка запропонована на цей тендер. Якщо запропонованої на кількісний тендер суми недостатньо для задоволення всіх заявок банків, то кошти за оголошеною ціною розподіляються між усіма банками пропорційно до поданих заявок.

За умови проведення Національним банком України процентного тендера банки самостійно пропонують процентну ставку з точністю до двох знаків після коми (наприклад, 9,65%), за якою вони погоджуються одержати кошти, але не нижчу, ніж облікова ставка Національного банку України.

На процентному тендері заявки задовольняються відповідно до зниження запропонованої в них процентної ставки, починаючи з найвищої, і надалі поступово до закінчення запропонованого обсягу кредитів або задоволення всіх заявок банків.

Якщо два або кілька учасників процентного тендера пропонують однакову процентну ставку, а обсяг кредитів, що залишився, не достатній для задоволення всіх заявок банків з однаковою процентною ставкою, то кошти пропорційно розподіляються між цими банками.

Один банк не може одержати більше ніж 50 процентів обсягу коштів, запропонованих на тендері з підтримання ліквідності банків [90].

У разі часткового задоволення заявок кількість кожного коду випуску цінних паперів, запропонованих під забезпечення кредиту, пропорційно перераховується та округлюється до більшого цілого, про що повідомляється банк-позичальник.

Результати проведеного тендера повідомляються банкам, які брали участь у тендері.

Банки, заявки яких задоволені (частково задоволені), мають укласти залежно від виду забезпечення з Національним банком України кредитний договір та договір застави (гарантії), на підставі яких забезпечується перерахування коштів банкам.

У середу, на підставі укладених територіальними управліннями Національного банку України договорів, Департамент монетарної політики забезпечує перерахування коштів банкам [3, с. 112].

Перерахування коштів банкам, що надали під забезпечення кредиту рефінансування цінні папери, які обслуговуються Національним банком України як депозитарієм державних цінних паперів, забезпечується Національним банком України з одночасним блокуванням цих цінних паперів у порядку, установленому законодавством.

Перерахування коштів банкам, що надали під забезпечення кредиту рефінансування цінні папери, які відповідно до законодавства обслуговуються депозитарною системою, забезпечується після отримання Національним банком України виписки про стан рахунку у цінних паперах банку-позичальника, яка видана зберігачем, що обслуговує банк - позичальник, про їх блокування на користь Національного банку України у визначеній у кредитному договорі та договорі застави кількості [90].

Перерахування коштів банкам, що надали під забезпечення кредиту рефінансування іноземну валюту, забезпечується після отримання Національним банком України копії виписки з рахунку Національного банку України про перерахування Національному банку України іноземної валюти у визначеному в кредитному договорі та договорі застави розмірі.

Отримана за кредитами рефінансування застава в документарній формі має зберігатися в грошовому сховищі територіального управління Національного банку України, про що зазначається в договорі застави.

Кредитний договір і договір застави укладаються банком з територіальним управлінням залежно від виду забезпечення відповідно до законодавства України [3, с. 113].

У кредитному договорі як основні умови зазначаються [2, с. 112]:

- строк дії договору;
- сума, на яку укладається договір;

- процентна ставка та порядок її обрахування (базовою кількістю днів для обрахування процентів за користування кредитом вважається 365 днів);
- застосування заходів впливу до банку в разі прострочення виконання зобов'язань за наданим кредитом рефінансування;
- перелік і характеристика державних цінних паперів, державних цінних паперів, які перебувають у довірчій власності, що надані під забезпечення;
- балансова вартість державних цінних паперів, урахованих векселів;
- вартість оприбуткування на позабалансових рахунках банку-управителя державних цінних паперів, які перебувають у довірчій власності;
- строк дії договору управління майном;
- найменування установника управління;
- сума наданого банком кредиту під забезпечення подвійних складських свідоцтв, іпотечних сертифікатів із фіксованою дохідністю, майнових прав;
- перелік і характеристика облігацій підприємств, облігацій місцевих позик, що надані під забезпечення, їх балансова вартість;
- порядок надання гарантії банку;
- черговість погашення заборгованості за кредитом і процентів за користування ним;
- здійснення протягом дії кредитного договору відповідним територіальним управлінням перевірок банків щодо правильності проведення операцій з урахування векселів, обліку облігацій підприємств, облігацій місцевих позик, іпотечних облігацій, що пропонуються банком під забезпечення кредиту рефінансування;
- застосування Національним банком переважного і безумовного права задовольнити вимогу, за якою настав строк погашення, відповідно до статті 73 Закону України «Про Національний банк України»;
- реалізація Національним банком права продажу активів, що перебувають у заставі як забезпечення вимог Національного банку, та задоволення вимог за рахунок коштів від їх продажу;
- звернення до гаранта.

Територіальне управління протягом дії кредитного договору між банком і Національним банком України може здійснювати перевірки банку (це передбачається в кредитному договорі) щодо правильності відображення в бухгалтерському обліку предметів застави, наданих під забезпечення кредитів рефінансування [3, с. 114].

Національний банк України здійснює перевірку застави, наданої банками під забезпечення кредитів рефінансування, а саме правильність:

- визначення банками справедливої вартості та зменшення корисності цінних паперів відповідно до нормативно-правових актів Національного банку України, а також у разі потреби вимагати від банків приведення у відповідність суми за наданими цінними паперами до суми одержаного кредиту рефінансування Національного банку України і процентів за користування ним;
- оформлення договору управління майном та письмової згоди установника управління на заставу державних облігацій України, які перебувають у довірчій власності банку.

Національний банк України може ініціювати дострокове розірвання кредитного договору за умови виявлення фактів надання банком недостовірної інформації (у т. ч. звітної), яка мала істотний вплив на прийняття рішення щодо підтримання заявки банку на надання кредиту рефінансування [90].

Банк повертає кредити рефінансування, що одержані від Національного банку України, у строки відповідно до укладеного договору.

Банк може достроково повернути кредит і проценти за користування ним повністю або частково, письмово повідомивши про це Національний банк України.

Одержані за допомогою тендера кредити НБУ не можуть бути пролонговані й підлягають обов'язковому поверненню [10, с. 95].

У разі невиконання банком умов кредитного договору щодо своєчасного погашення заборгованості за наданим кредитом шляхом рефінансування та/або процентів за користування ним Департамент монетарної політики повідомляє

відповідному територіальному управлінню, у якому обслуговується кореспондентський рахунок банку-позичальника, про застосування переважного і безумовного права щодо списання в безспірному порядку всієї заборгованості з кореспондентського рахунку цього банку [3, с. 115].

Якщо через відсутність коштів на кореспондентському рахунку неможливо стягнути суму заборгованості, то протягом 10 днів з дня виникнення простроченої заборгованості Національний банк України має право також реалізувати предмет застави.

Порядок і черговість застосування конкретного виду задоволення вимог Національного банку України повинні передбачатися в кредитному договорі, що укладається з банком [2, с. 114].

Відповідальність за повернення кредиту й процентів за його користування в зазначений у кредитному договорі строк покладається на банки, а контроль за своєчасним поверненням кредитів, що надані шляхом тендера Національного банку України, та процентів за їх користування, а також за виконанням усіх умов кредитного договору покладається на відповідне територіальне управління Національного банку України.

Слід відмітити, що Національний банк України повідомив, що процентний тендер з підтримання ліквідності банків, оголошений на 18.01.2012 року, вважається таким, що не відбувся, у зв'язку з відсутністю заявок банків, що свідчить про достатню ліквідність банківської системи [83].

Таким чином, рефінансування банків шляхом проведення кількісного або процентного тендерів, по суті замінило кредитні аукціони НБУ. Порядок проведення тендерів Національного банку України дещо схожий з порядком проведення кредитних аукціонів, хоча слід відмітити такі позитивні риси тендерів [3, с. 116]:

- чітка періодичність проведення (щотижня);
- диверсифікація варіантів застави за кредитами для банку;

- більша кількість умов для комерційних банків (кількісний та процентний тендери) тощо.

2.2. Кредитування НБУ банківських установ через операції репо

Національний банк України з метою оперативного управління ліквідністю банківської системи та регулювання обсягів грошової маси в обігу проводить з банками операції з купівлі-продажу державних облігацій України (банківських металів) на умовах їх зворотного продажу-купівлі (операції репо).

Операція репо – це операція з цінними паперами (банківськими металами), що складається з двох частин, і для здійснення якої укладається договір між учасниками ринку (Національним банком та комерційними) про продаж-купівлю державних облігацій України (банківських металів) на певний строк із зобов'язанням зворотного їх продажу-купівлі у визначений строк за обумовлену договором ціну.

Учасниками операцій репо можуть бути банки, що мають ліцензію на здійснення банківських операцій та письмовий дозвіл Національного банку України на проведення таких операцій [3, с. 128]:

- операції за дорученням клієнтів або від свого імені;
- депозитарну діяльність і діяльність з ведення реєстрів власників іменних цінних паперів.

Інші обмеження на участь в операціях репо не встановлюються.

Національний банк України може проводити з банками операції прямого репо з державними облігаціями України або банківськими металами та зворотного репо з державними облігаціями України згідно із Положенням й укладеними договорами на визначену суму та строк [90].

Операція прямого репо – це кредитна операція, що ґрунтується на двосторонньому договорі між Національним банком України та банком про купівлю Національним банком України державних облігацій України з

портфеля банку або банківських металів (далі – перша частина договору репо) з подальшим зобов'язанням банку викупити державні облигації України або банківські метали (далі – друга частина договору репо) за обумовленою ціною на обумовлену дату.

Операція зворотного репо – це депозитна операція, що ґрунтується на двосторонньому договорі між Національним банком України та банком про продаж Національним банком України зі свого портфеля державних облигацій України з одночасним зобов'язанням зворотного їх викупу в банків за обумовленою в договорі ціною та на обумовлену дату [90].

Національний банк України операції репо може здійснювати шляхом:

- безпосередньої домовленості з банком щодо купівлі (продажу) державних облигацій України, банківських металів;
- проведення тендера заявок банків щодо участі в операціях репо (лише з державними облигаціями України).

Операції репо можуть здійснюватися лише з тими державними облигаціями України, строк погашення яких не припадає на строк проведення операції.

Операції репо з банківськими металами можуть проводитися Національним банком України з банками лише за наявності в банків генеральної ліцензії на здійснення валютних операцій.

Національний банк України може здійснювати тільки операції строкового репо (строк операції чітко визначений), але не більше ніж на 30 календарних днів (табл. 2.2).

Таблиця 2.1

Характеристика операцій репо, які здійснює Національний банк України

Вид операції	Максимальний термін операції	Строк операції	Процентний дохід (витрати)
Строкове репо	До 30 календарних днів	Чітко визначений в договорі	Фіксований та обумовлений на час проведення операції

Процентний дохід (витрати) обумовлений та є фіксованим на час проведення операції репо (див. табл. 2.1).

Процентний дохід за операціями репо – це дохід, який отримує покупець державних облігацій України або банківських металів у разі здійснення операції репо, що визначається як різниця між ціною зворотного продажу (викупу) державних облігацій України або банківських металів та ціною їх купівлі [90].

Процентні витрати – це витрати продавця державних облігацій України або банківських металів у разі здійснення операції репо, які визначаються як різниця між ціною зворотної купівлі державних облігацій України або банківських металів і ціною їх продажу.

Національний банк України та банк укладають відповідний договір у разі досягнення згоди на проведення операції репо.

Договір має містити такі основні умови [3, с. 130]:

- строк дії договору;
- суму купівлі (продажу) державних облігацій України;
- суму, цифровий або літерний код банківських металів;
- ціну купівлі (продажу) державних облігацій України або банківських металів за операцією репо;
- ціну зворотного продажу (купівлі) облігацій України або банківських металів за операцією репо;
- перелік та ознаки державних облігацій України за операцією репо;
- зобов'язання продати державні цінні папери або банківські метали зі зворотним викупом має кореспондуватись із зобов'язанням викупити ці державні цінні папери або банківські метали зі зворотним продажем;
- розмір та порядок установаження процентного доходу (витрат);
- порядок передавання державних облігацій України або банківських металів до кредитора, у тому числі в разі невиконання позичальником своїх зобов'язань під час проведення операції репо;

- застосування Національним банком України переважного і безумовного права задовольнити свої вимоги шляхом списання в безспірному порядку заборгованості з кореспондентського рахунку зобов'язаної сторони в повному обсязі відповідно до статті 73 Закону України «Про Національний банк України» у разі несвоєчасного виконання банком зобов'язання щодо зворотної купівлі державних облігацій України або банківських металів;
- інші істотні умови.

У договорі про проведення операції репо між Національним банком України і банком має передбачатися умова щодо перерахування коштів за операцією купівлі (продажу) або зворотного продажу (купівлі) відповідних державних цінних паперів з одночасним блокуванням/розблокуванням цих цінних паперів на рахунках у цінних паперах [3, с. 130].

Зобов'язання щодо виконання другої частини договору репо в сторін договору виникає тільки за умови повного виконання ними зобов'язань за першою частиною договору репо [90].

Проведення операцій репо за рахунками в цінних паперах здійснюється учасниками операцій репо відповідно до нормативно-правових актів з питань депозитарної діяльності.

Банківські установи, що потребують підтримки своєї короткострокової ліквідності, можуть звертатися з ініціативою до Національного банку України щодо здійснення операції прямого репо.

Національний банк України може проводити операції прямого репо з державними облігаціями України шляхом проведення тендера заявок банків щодо участі в операціях прямого репо або шляхом безпосередньої домовленості з банком.

У разі проведення тендера щодо участі банків в операціях прямого репо Національний банк України відбирає для задоволення ті заявки банків, які є найприйнятнішими для Національного банку України за обсягами операцій або ціновими параметрами [3, с. 131].

Національний банк України може проводити операції прямого репо з банківськими металами тільки шляхом безпосередньої домовленості з банком і за ініціативою банку за умови, що банківські метали банку перебувають на відповідальному зберіганні в Національному банку України.

За операцією прямого репо ціною купівлі Національним банком України державних облігацій України є їх справедлива вартість, але не вища, ніж номінальна вартість цих цінних паперів, а ціною купівлі банківських металів є ціна банківських металів, перерахована за офіційним курсом банківських металів на день укладення договору прямого репо.

Ціна зворотного продажу Національним банком України державних облігацій України або банківських металів залежить від ціни, що визначена в першій частині операції репо та строку цієї операції, а також від дохідності за державними облігаціями України, облікової ставки Національного банку України, процентних ставок за кредитами та депозитами на міжбанківському ринку, середньозваженої процентної ставки за кредитами рефінансування під забезпечення державними облігаціями України, які діяли у відповідному періоді.

Під час здійснення операцій репо з банківськими металами банки керуються законодавством, у тому числі нормативно-правовими актами Національного банку України з питань, що регулюють операції з банківськими металами [90].

Бухгалтерський облік банківських металів за операцією прямого репо за умови відповідального зберігання здійснюється за позабалансовими рахунками.

Національний банк України у разі проведення тендера щодо участі банків в операціях прямого репо надсилає банкам повідомлення про проведення тендера із зазначенням умов його проведення та строку операції репо.

Банки подають до Національного банку України за допомогою засобів відповідного програмного забезпечення заявки на участь у тендері, у яких пропонують свої умови щодо ціни купівлі (продажу) державних облігацій

України, строку проведення операції репо, обсягу операції репо, кількості та коду цінних паперів, що пропонуються.

Якщо Національний банк України є покупцем державних цінних паперів, то заявки банків задовольняються залежно від потреби в підтриманні їх ліквідності [3, с. 132].

Національний банк України після розгляду заявок банків відбирає для задоволення ті заявки банків, які є найприйнятнішими для Національного банку України за обсягами операцій або ціновими параметрами (залежно від виду тендера), та надсилає банкам, які за результатами тендера мають право отримати кошти за куплені Національним банком України державні облігації України, повідомлення-підтвердження про намір укласти договір про здійснення операцій прямого репо [90].

Договір між Національним банком України та банком має бути укладений не пізніше наступного робочого дня після отримання повідомлення-підтвердження.

Національний банк України за умови проведення операції прямого репо шляхом безпосередньої домовленості з банком, орієнтуючись на облікову ставку Національного банку України, процентну ставку на міжбанківському кредитному ринку, на дохідність за державними цінними паперами, вибирає тих учасників ринку, які пропонують найвищий процентний дохід, мають у своєму портфелі відповідні державні цінні папери і погоджуються на участь в операції прямого репо на відповідний строк.

Ініціатором проведення операції прямого репо з банківськими металами з Національним банком України шляхом безпосередньої домовленості може бути тільки банк [3, с. 132].

Перерахування коштів у національній валюті за операціями прямого репо з банківськими металами здійснюється лише за умови, що банківські метали банку перебувають на відповідальному зберіганні в Національному банку України.

Повернення банку банківських металів за другою частиною операції прямого репо здійснюється після надходження до Національного банку України коштів у національній валюті, а саме: суми кредиту та процентів за користування ним.

Операція прямого репо, яка здійснюється між банком та Національним банком України з державними облігаціями України та банківськими металами, є кредитною операцією і обліковується на рахунках бухгалтерського обліку згідно з економічною суттю операції відповідно до нормативно-правових актів Національного банку України з питань бухгалтерського обліку і депозитарної діяльності [90].

Банк може достроково повернути кошти і проценти за операцією прямого репо, письмово повідомивши про це Національний банк України.

У разі накопичення надлишкової ліквідності в банківській системі, зростання грошової маси значно вищими темпами, ніж передбачалося монетарною програмою, Національний банк України може продавати з власного портфеля державні цінні папери шляхом операцій зворотного репо на відповідний період за умови викупу цих самих державних цінних паперів надалі в установлений строк.

Операції зворотного репо здійснюються тільки з державними облігаціями України [3, с. 133].

Національний банк України може проводити операції зворотного репо з державними облігаціями України шляхом безпосередньої домовленості з банками [90].

Національний банк України за умови проведення операції зворотного репо для визначення ціни продажу (купівлі) державних облігацій України орієнтується на процентні ставки за власними борговими зобов'язаннями, процентні ставки за депозитами на міжбанківському ринку та дохідність за державними облігаціями України.

Операція зворотного репо, яка здійснюється між Національним банком України і банками, є депозитною операцією, обліковується на рахунках обліку депозитних операцій відповідно до нормативно-правових актів Національного банку України з питань бухгалтерського обліку і депозитарної діяльності.

2.3. Порядок надання Національним банком України стабілізаційних кредитів банківським установам

Стабілізаційний кредит – це кредит Національного банку України, що може надаватися комерційному банку на підтримку його ліквідності, виконання заходів фінансового оздоровлення для забезпечення його ліквідності на визначений Правлінням Національного банку України строк [3, с. 120].

Національний банк України може розглядати питання про надання стабілізаційного кредиту банку, який переведений у режим фінансового оздоровлення або який взяв на себе борг банку, що перебуває у режимі фінансового оздоровлення, при наявності його клопотання та висновків відповідного територіального управління Національного банку України.

Стабілізаційний кредит може надаватися комерційному банку лише за умови його забезпечення заставою високоліквідними активами банку-позичальника (державними цінними паперами, іншими цінностями після здійснення експертної оцінки їх вартості, які перебувають у власності комерційного банку і не обтяжені іншими зобов'язаннями) або гарантією чи порукою іншого фінансово стабільного банку або фінансової.

Для отримання стабілізаційного кредиту банк подає до територіального управління НБУ клопотання і затверджену Радою комерційного банку програму фінансового оздоровлення, яка повинна відповідати вимогам нормативно-правових актів Національного банку України з питань регулювання діяльності банків в Україні.

Після здійснення аналізу фінансового стану банку і його програми фінансового оздоровлення територіальне управління НБУ надсилає відповідні пропозиції Департаменту банківського регулювання і нагляду, який в свою чергу готує пропозиції Правлінню Національного банку України щодо можливості надання банку стабілізаційного кредиту.

Національний банк України може надавати стабілізаційний кредит за плату на рівні, що не нижчий облікової ставки НБУ таким банкам [3, с. 121]:

- фінансово стабільному банку, який узяв на себе борг банку, що перебуває у режимі фінансового оздоровлення, за умови цільового його використання та оформлення з Національним банком України договору про заставу державних цінних паперів, інших цінностей, які використовуються для забезпечення кредитів НБУ. Такий банк за згодою кредиторів банку-боржника повинен оформити договір (який додається до програми фінансового оздоровлення) про переведення боргу банку-боржнику, що перебуває у режимі фінансового оздоровлення;
- банку, який розробив програму фінансового оздоровлення і звернувся з клопотанням про надання стабілізаційного кредиту під заставу державних цінних паперів або інших цінностей;
- банку, який перебуває в стані фінансового оздоровлення і звернувся з клопотанням про надання стабілізаційного кредиту під гарантію чи поруку фінансово стабільного банку або іншої фінансової установи, які згідно з їх фінансовим станом, достатністю капіталу можуть забезпечити виконання взятих на себе зобов'язань.

Згідно Положення «Про надання Національним банком України стабілізаційних кредитів банкам України», затвердженим Постановою Правління НБУ № 327 від 13.07.2010 року стабілізаційний кредит надається платоспроможному банку для підтримки ліквідності на строк до 90 днів [87].

Національний банк України має право приймати рішення про продовження строку користування стабілізаційним кредитом на строк до 90 днів.

Загальний строк користування стабілізаційним кредитом з урахуванням усіх продовжень строку користування ним не може перевищувати 360 днів, а в разі реальної загрози стабільності роботи банку – 450 днів [87].

Рішення про надання чи відмову в наданні стабілізаційного кредиту, зміну умов кредитного договору, погодження графіка повернення кредиту та сплати процентів за користування ним приймає Правління Національного банку України в межах монетарних можливостей.

У цьому рішенні визначаються [110, с. 125]:

- строк користування кредитом;
- порядок його погашення;
- порядок сплати процентів за користування стабілізаційним кредитом.

У разі прийняття Правлінням Національного банку України позитивного рішення про надання стабілізаційного кредиту відповідне територіальне управління НБУ проводить організаційні заходи щодо укладення з банком договору про надання кредиту та відповідного договору застави.

Договір повинен передбачати:

- порядок і строки надання та погашення кредиту;
- порядок обрахування та сплати процентів за користування стабілізаційним кредитом;
- відповідальність за несвоєчасне погашення кредиту тощо.

У разі надання стабілізаційного кредиту комерційному банку, який взяв на себе борг банку, що перебуває у режимі фінансового оздоровлення, Національний банк України відповідно до договору може встановлювати особливі умови надання стабілізаційного кредиту цьому банку, окремий режим контролю за його цільовим використанням, інші обмеження та застереження [3, с. 122].

Національний банк України має право приймати рішення щодо взяття за стабілізаційним кредитом однорідного або змішаного забезпечення [87].

Процентна ставка за стабілізаційним кредитом є змінною, її розмір визначається в річних процентах на рівні облікової ставки Національного банку України плюс два процентних пункти.

Проценти за користування стабілізаційним кредитом нараховуються згідно з умовами кредитного договору, укладеного між Національним банком України та банком, починаючи з дня надходження коштів на кореспондентський рахунок банку і закінчуючи днем, який передує даті фактичного повернення коштів.

Національний банк України з метою обмеження ризику ліквідності банку має право під час надання стабілізаційного кредиту чи зміни умов кредитного договору встановити обмеження та вимоги щодо його діяльності [87].

Національний банк України залишає без розгляду клопотання і документи банку щодо надання стабілізаційного кредиту чи зміни умов кредитного договору в разі невідповідності їх вимогам законодавства України, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку України, або подання банком неповного пакета документів чи недостовірної інформації та повертає їх банку.

Банк має право достроково повернути стабілізаційний кредит і проценти за користування ним (повністю або частково), письмово повідомивши про це Національний банк України, але не пізніше ніж за один робочий день до дня повернення коштів.

Національний банк України в разі настання в банку надійної ситуації з ліквідністю має право звернутися з пропозицією щодо дострокового повернення стабілізаційного кредиту (повністю або частково) у порядку, визначеному в кредитному договорі.

Національний банк України розпорядчим документом установлює технічний порядок, який визначає послідовність дій та порядок взаємодії структурних підрозділів Національного банку України і банків під час надання стабілізаційного кредиту, зміни умов кредитного договору, контролю за виконанням умов кредитного договору і договору застави.

Національний банк України надає стабілізаційний кредит чи здійснює зміну умов кредитного договору під основне та додаткове забезпечення. Перелік забезпечення за стабілізаційним кредитом, вимоги до забезпечення та порядок його врахування визначені в додатку В.

Національний банк України надає стабілізаційний кредит та здійснює зміну умов кредитного договору під основне забезпечення, крім нерухомого майна (будівлі і споруди), яке належить банку або власнику істотної участі в банку та перебуває на території України.

Національний банк України у строк до 31.12.2012 року здійснює зміну умов кредитного договору за стабілізаційним кредитом під нерухоме майно (будівлі і споруди), яке належить банку або власнику істотної участі в банку та перебуває на території України, якщо забезпечення за таким кредитом не відповідає переліку, визначеному в підпунктах 1.1-1.5 пункту 1 додатка В.

Забезпечення, що надане банком або майновим поручителем, не повинно бути обтяжене іншими зобов'язаннями.

Розмір основного забезпечення за стабілізаційним кредитом визначається виходячи із суми кредиту, процентів за користування ним, з урахуванням коригуючого коефіцієнта, визначеного в додатку В [87].

Розмір додаткового забезпечення за стабілізаційним кредитом визначається виходячи із суми кредиту, процентів за користування ним, можливих штрафних санкцій та витрат на реалізацію предмета застави в разі невиконання банком своїх зобов'язань.

Банк зобов'язаний у разі зменшення вартості забезпечення повернути частину заборгованості за стабілізаційним кредитом пропорційно розміру зменшення вартості забезпечення або поповнити чи замінити його забезпеченням, визначеним у додатку В, у розмірі, достатньому для задоволення вимог Національного банку України за кредитним договором з урахуванням коригуючого коефіцієнта.

Банк для отримання стабілізаційного кредиту має подати до Національного банку України такі документи [87]:

а) клопотання про надання стабілізаційного кредиту із зазначенням його суми, строку користування ним, переліку забезпечення та його розміру, напрямів спрямування кредитних коштів. Клопотання має бути підписане головою правління (ради директорів) банку, засвідчене відбитком печатки банку та зареєстроване в банку;

б) програму фінансового оздоровлення банку, спрямовану на вирішення протягом строку користування стабілізаційним кредитом проблем ліквідності, поліпшення структури активів, дохідності, рентабельності тощо;

в) графік повернення стабілізаційного кредиту (рівними за обсягами платежами) та сплати процентів за користування ним зі щомісячною розбивкою на весь строк користування стабілізаційним кредитом, підписаний головою правління (ради директорів) банку;

г) документи, що підтверджують право власності банку або майнового поручителя на запропоноване забезпечення за стабілізаційним кредитом.

Національний банк України має право вимагати від банку документи, які необхідні для встановлення окремих фактів.

Національний банк України має право прийняти рішення про відмову в наданні банку стабілізаційного кредиту за наявності в його діяльності таких фактів:

а) неплатоспроможність, свідченням чого є невиконання банком 10 і більше процентів своїх зобов'язань перед вкладниками та іншими кредиторами протягом 10 робочих днів поспіль і зниження розміру регулятивного капіталу або нормативу адекватності регулятивного капіталу банку до однієї третини від мінімального рівня, встановленого законом та нормативно-правовими актами Національного банку України;

б) акціонери, інвестори банку мають об'єктивну спроможність самостійно забезпечити належний фінансовий стан банку;

в) придбання основних засобів, що не беруть участі в проведенні банківських операцій;

г) співвідношення на дату звернення банку з клопотанням про отримання стабілізаційного кредиту активних операцій на міжбанківському ринку (за винятком коштів на кореспондентських рахунках, що відкриті в інших банках, кредитів овернайт та коштів банків у розрахунках) до загальної суми заборгованості за кредитами банку перевищує значення такого співвідношення по системі банків більше ніж на п'ять процентних пунктів;

г) перевищення протягом останнього звітного місяця значень нормативів миттєвої ліквідності (Н4) та/або поточної ліквідності (Н5) більше ніж на 10 процентних пунктів над установленими Національним банком України нормативними значеннями;

д) дострокове виконання зобов'язань перед власниками/учасниками банку (у тому числі перед пов'язаними особами), а також за зовнішніми запозиченнями;

е) надання бланкових кредитів, кредитів під низько ліквідне забезпечення та під цінні папери власної емісії;

є) виплата бонусів, премій та інших додаткових матеріальних винагород керівникам банку;

ж) придбання позалістингових недержавних цінних паперів від свого імені та за власний рахунок, крім тих, що гарантовані Кабінетом Міністрів України;

з) спрямування коштів за отриманими кредитами Національного банку України на придбання іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України;

и) несвоєчасне виконання зобов'язань за кредитами Національного банку України;

і) порушення встановлених постановою Правління Національного банку України про надання кредиту чи зміну умов кредитного договору і кредитним договором вимог та обмежень;

і) банк не є учасником єдиної інформаційної системи обліку позичальників (боржників), які мають прострочену заборгованість за кредитами, наданими банком (далі – ЄІС «Реєстр позичальників»);

й) незабезпечення своєчасного надання до ЄІС «Реєстр позичальників» достовірної інформації про позичальників, які мають прострочену заборгованість за кредитами, наданими банком.

Терміном, у межах якого встановлюється наявність деяких фактів, є рік, що передує зверненню банку з клопотанням про отримання стабілізаційного кредиту.

Національний банк України для прийняття рішення про надання стабілізаційного кредиту в разі потреби здійснює інспекційну перевірку банку.

Стабілізаційний кредит має бути освоєний банком у строк, визначений постановою Правління Національного банку України, та відповідно до умов кредитного договору.

Національний банк України у разі неосвоєння банком кредиту в установленій строк має право припинити видачу йому кредитних коштів відповідно до умов кредитного договору.

Банк має право в разі обґрунтованої потреби звернутися до Національного банку України з клопотанням про зміну умов кредитного договору.

Національний банк України розглядає клопотання банку про зміну умов кредитного договору в частині продовження строку користування кредитами, визначеними Положенням про надання Національним банком України стабілізаційних кредитів банкам України, строк користування за якими не продовжувався відповідно до цього Положення [87].

Продовження строку дії таких кредитних договорів здійснюється з дотриманням вимог та у визначеному порядку.

Національний банк України розглядає питання щодо продовження строку користування стабілізаційним кредитом за умови сплати банком на дату подання ним відповідного клопотання:

- процентів за користування стабілізаційним кредитом, нарахованих згідно з умовами кредитного договору, у повному обсязі;
- заборгованості за стабілізаційним кредитом, що мала бути погашена згідно з установленим графіком;
- не менше ніж 20 процентів від суми заборгованості за стабілізаційним кредитом.

Клопотання про зміну умов кредитного договору в частині продовження строку користування стабілізаційним кредитом має бути подано банком не пізніше ніж за 20 робочих днів до настання строку виконання чергових зобов'язань за отриманим кредитом.

Клопотання має містити обґрунтовані пояснення причин, які призвели до неспроможності банку забезпечити своєчасне та в повному обсязі виконання зобов'язань перед Національним банком України, а також до невиконання програми фінансового оздоровлення банку або потреби в додаткових заходах із фінансового оздоровлення.

Разом з клопотанням банк має подати оновлену програму фінансового оздоровлення та інші документи.

Рішення про зміну умов кредитного договору приймається з урахуванням результатів інспекційної перевірки банку, у тому числі з питань, визначених у додатку Д [87].

Національний банк України має право прийняти рішення про відмову в зміні умов кредитного договору в частині продовження строку користування стабілізаційним кредитом, якщо дійде висновку, що надані банком пояснення причин, які призвели до неспроможності забезпечити своєчасне та в повному обсязі виконання зобов'язань перед Національним банком України або до невиконання програми фінансового оздоровлення, є необґрунтованими.

У разі прийняття Національним банком України рішення про зміну умов кредитного договору в частині продовження строку користування стабілізаційним кредитом процентна ставка визначається на рівні облікової

ставки Національного банку України плюс три процентних пункти, але не менше ніж середньозважена ставка міжбанківського кредитування (ставка KIACR) у національній валюті на строк понад 92 дні, яка розрахована за 30 днів, що передують даті розгляду питання про зміну умов кредитного договору.

НБУ здійснює контроль за графіком погашення стабілізаційного кредиту і повернення процентів за користування ним [3, с. 125].

Банк зобов'язаний щомісячно, до 10 числа місяця, наступного за звітним, надавати до Національного банку України за встановленою формою інформацію, підписану головою правління (ради директорів) банку, про стан виконання програми фінансового оздоровлення та вимог кредитного договору.

Національний банк України у разі систематичного невиконання банком програми фінансового оздоровлення або допущення дій, що спричинили настання ознак неплатоспроможності банку, має право прийняти рішення про призначення тимчасової адміністрації [87].

На 01 жовтня 2011 року 2-х банках («Банк Столиця» та «Інпромбанк») продовжує діяти тимчасова адміністрація [5, с. 4].

В III кварталі 2011 року було виведено тимчасову адміністрацію зі славнозвісних банків «Надра» та «Родовід Банк».

«Банк Надра» продовжує функціонувати в нормальному режимі, а на базі «Родовід Банку» буде створено санаційний банк.

Головним завданням «Родовід Банку» як санаційного банку буде [5, с. 4]:

- 1) продовження роботи щодо повернення власних активів;
- 2) робота з проблемними активами державних банків і банків, капіталізованих за участю держави.

Основна мета роботи санаційного банку «Родовід Банк» полягатиме в отриманні коштів за вказаними активами для подальшого задоволення вимог кредиторів [5, с. 9].

Національний банк України має право застосувати відповідно до статті 73 Закону України «Про Національний банк України» та умов кредитного

договору переважне і безумовне право щодо списання в безспірному порядку заборгованості з банківських рахунків, та/або достроково розірвати кредитний договір за наявності таких фактів [87]:

- неповернення банком кредиту та процентів за користування ним у строки, що встановлені кредитним договором;
- невиконання умов договору застави;
- невиконання програми фінансового оздоровлення;
- порушення банком установлених кредитним договором та постановою Правління Національного банку України про надання стабілізаційного кредиту чи зміну умов кредитного договору обмежень та вимог.

Національний банк України у разі неможливості стягнення коштів з банківських рахунків, має право з дня виникнення простроченої заборгованості банку вживати заходів щодо звернення стягнення, реалізації предмета застави і задоволення вимог за кредитом, процентами за користування ним, нарахованими штрафними санкціями за рахунок коштів від його продажу до повного погашення заборгованості.

Національний банк України у разі неможливості реалізації предмета застави має право залишити його за собою за його справедливою вартістю.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

На основі проведеного аналізу діючої практики організації кредитування Національним банком України банківських установ можна зробити наступні висновки.

1. Для ефективного регулювання грошово-кредитним ринком, управління ліквідністю банківської системи, виконання функції кредитора останньої інстанції НБУ застосовує такі механізми рефінансування комерційних банків:

- проведення операцій на відкритому ринку, здійснюючи короткострокове та середньострокове рефінансування банків через кількісний або процентний тендер, а також через постійно діючу лінію рефінансування (кредит «овернайт»);

- проведення операцій репо.

2. З метою вирівнювання тимчасових коливань ліквідності банківської системи, «тонкого» регулювання грошово-кредитного ринку Національний банк України запровадив підтримку короткострокової (миттєвої) ліквідності банку в національній валюті через постійно діючу лінію рефінансування.

3. Тендер з підтримання ліквідності банків – це форма задоволення попиту на грошові кошти при рефінансуванні, що передбачає надання Національним банком України кредитів комерційним банкам, які потребують підтримання ліквідності шляхом відбору за критеріями, що встановлюються НБУ.

4. Національний банк України здійснює рефінансування банків строком до 90 днів шляхом проведення кількісного або процентного тендера.

5. Кількісний тендер – це тендер, на якому Національний банк України наперед установлює ціну (процентну ставку), за якою банки можуть одержати кредити шляхом рефінансування. Сума коштів, що пропонується для рефінансування, може оголошуватися або не оголошуватися

6. Процентний тендер – це тендер, на якому комерційні банки у своїх заявках до Національного банку України, крім суми очікуваного кредиту,

пропонують ціну (процентну ставку), за якою вони погоджуються одержати кредити від НБУ шляхом рефінансування.

7. У кредитному договорі між банком і Національним банком України передбачається, що в разі недостатності в банків коштів для одночасного погашення заборгованості за кредитом у першу чергу погашається заборгованість за кредитом, у другу – проценти за користування ним та пеня, а потім відшкодовуються витрати, пов'язані з одержанням виконання.

8. Одним із засобів рефінансування банків є операції репо. Вони використовуються як інструмент оперативного управління ліквідністю банківської системи та здійснення НБУ грошово-кредитної політики.

9. НБУ у межах визначених на відповідний період основних монетарних показників для регулювання ліквідності банківської системи може проводити з банками операції «прямого» та «зворотного» репо на визначену суму та на відповідний строк.

10. Стабілізаційний кредит – це кредит Національного банку України, що може надаватися комерційному банку на підтримку виконання заходів фінансового оздоровлення для забезпечення його ліквідності на визначений Національним банком України строк.

11. Рішення про надання стабілізаційного кредиту банку приймає Правління Національного банку України на підставі аналізу й оцінки програми фінансового оздоровлення, що здійснені територіальним управлінням Національного банку України, пропозицій Департаменту банківського регулювання і нагляду та Юридичного департаменту Національного банку України щодо юридичної надійності наданого забезпечення.

12. У разі неповернення банком стабілізаційного кредиту в строки відповідно до укладеного кредитного договору до банку застосовується безспірне списання заборгованості відповідно до ст. 73 Закону України «Про Національний банк України».

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ З БАНКІВСЬКИМИ УСТАНОВАМИ

3.1 Еволюція та перспективи розвитку кредитних відносин Національного банку України з банківськими установами з врахуванням досвіду зарубіжних країн

Політика рефінансування – це один з поширених інструментів грошово-кредитної політики, який використовують центральні банки різних країн. Сутність політики рефінансування полягає у зміні центральним банком умов, за якими він надає кредити банківським установам. Для банківських установ рефінансування в центральному банку – це процес відновлення банківських ресурсів, які були вкладені в позички, цінні папери та інші активи, це останній спосіб (надія) регулювання їхньої ліквідності. Для центральних банків – це спосіб випуску в обіг платіжних засобів, тобто канал безготівкової емісії, спосіб регулювання банківської ліквідності та спосіб запобігання банківській паніці. В умовах світової фінансової кризи кредити центрального банку виступають як першочергові заходи з протидії та з подолання наслідків фінансової кризи в банківському секторі, тому видається за доцільне провести дослідження еволюції політики рефінансування в Україні та визначити перспективи подальшого застосування цього інструмента грошово-кредитної політики.

Про розвиток рефінансування (кредитування) банківських установ Національним банком України свідчать дані, наведені в табл. 3.1, додатку Е.

В Україні регулювання грошового ринку через політику рефінансування відбувалося досить складно. В умовах високих темпів інфляції та падіння ВВП, що супроводжували початкові стадії реформування національної економіки, Національний банк України (НБУ) проводив селективну політику адресного рефінансування банківських установ. Кредити спрямовувались переважно на

підтримку неефективного державного сектору економіки, і, як свідчить практика, значну кількість виданих таким чином кредитів так і не повернули [96, с. 147].

Таблиця 3.1

**Централізовані кредитні ресурси НБУ (рефінансування банків
України) у 1993-2007 роках* [14, с. 141]**

Період	Усього	Корокострокові	Довгострокові
1993	112	108	4
1994	105	42	63
1995	349	300	49
1996	474	448	26
1997	825	819	6
1998	505	501	4
1999	498	54	444
2000	433	32	401
2001	526	188	374
2002	910	466	444
2003	1756	977	779
2004	3627	2917	710
2005	452	107	345
2006	1163	1163	-
2007	1504	1504	-

* Джерело: Бюлетень Національного банку України. – 2008. – №3. – С. 141.

У період становлення Національного банку України його взаємовідносини з комерційними банками щодо підтримання ліквідності будувалися за спрощеною схемою – шляхом укладення кредитних угод про надання кредитів комерційним банкам з метою кредитування окремих підприємств, галузей та Міністерства фінансів України.

З розвитком грошового ринку, становленням ринку державних цінних паперів та стабілізацією макроекономічних умов НБУ почав використовувати ринкові способи рефінансування. Так, із середини 1994 року НБУ запровадив рефінансування банків через кредитні аукціони, проведення яких забезпечувало доступ банків до його кредитів на рівних умовах. Приблизно водночас НБУ запровадив надання банкам стабілізаційних кредитів на підтримку здійснення ними заходів фінансового оздоровлення. З метою стимулювання розвитку ринку державних цінних паперів НБУ з кінця 1995 року вводить порядок рефінансування банків під заставу державних цінних паперів (облігацій внутрішньої державної позики – ОВДП) шляхом надання прямого ломбардного кредиту. З 1997 року НБУ починає застосовувати ще один новий на той час для української банківської системи спосіб рефінансування, а саме проведення операцій з державними цінними паперами на умовах угоди прямого репо. Крім того, в 1999 році НБУ затверджує Положення про операції банків з векселями, яке передбачає переврахування (редисконтування) Національним банком України векселів, що були враховані банківськими установами. У зв'язку з нерозвинутістю вексельного ринку редисконтування векселів, як спосіб рефінансування банків, так і не отримав розвитку в Україні.

Починаючи з 2001 року НБУ, запозичивши досвід Європейського центрального банку, запроваджує нові механізми рефінансування банків: надання кредитів овернайт для миттєвої підтримки ліквідності банків через постійно діючу лінію рефінансування та надання кредитів шляхом проведення кредитних тендерів. Крім використання нових механізмів рефінансування НБУ продовжував проведення операцій прямого репо і надання стабілізаційних кредитів. Надалі НБУ вносив окремі зміни у порядок рефінансування банків: змінював спектр банківських активів, які використовуються як забезпечення кредитів рефінансування; передбачив можливість надання банкам бланкового кредиту овернайт; змінював терміни надання кредитів рефінансування [96, с.148].

Одночасно із запровадженням нових способів рефінансування НБУ поступово знижував облікову ставку і активізував рефінансування банківських установ. І якщо в 1999 році облікова ставка на кінець року становила 45,0 %, а частка рефінансування в загальному обсязі випущених в обіг платіжних засобів 5,4 %, то у 2001 році відповідно 12,5 % і 14,2 %, а у 2003 році – 7,0 % і 63,3 % [99; 101]. Упродовж 2002–2003 рр. політика рефінансування банків спрямовувалася на забезпечення зростаючого попиту на гроші з боку суб'єктів економіки, що було зумовлено прискоренням темпів економічного зростання [96, с. 148-149].

У наступні роки (2004–2007 рр.) НБУ не так активно рефінансував банківські установи, основним інструментом регулювання грошового ринку стають операції НБУ з іноземною валютою, враховуючи те, що монетарна політика НБУ де-факто була спрямована на таргетування обмінного курсу гривні. Виходячи з цього НБУ активно проводив валютні інтервенції, спрямовані на вилучення з обігу іноземної валюти з метою уникнення значних коливань обмінного курсу гривні та підтримання її стійкості. Так, у 2004 році частка рефінансування в загальному обсязі випущених в обіг платіжних засобів становила 37,5 %, а частка коштів, спрямованих на купівлю іноземної валюти, – 62,5 %, у 2005 році відповідно 18,3 % і 81,7 %, у 2006 році відповідно 37,4 % і 62,6 % і в 2007 році відповідно 5,8 % і 94,2 % [102–105].

У 2006 році з метою забезпечення стабільної діяльності банків та сприяння стимулюванню банків щодо активізації кредитування довгострокових програм суб'єктів господарювання НБУ прийняв рішення про рефінансування банків під заставу майнових прав на кошти банківського вкладу, розміщеного в НБУ, на строк до трьох років. Зазначене рішення було спрямовано на запровадження механізму трансформації частини короткострокових ресурсів банків у довгострокові з метою сприяння зменшенню розривів між термінами і обсягами за залученими банками коштами і розміщеними коштами в економіку [96, с.149].

У 2008 році через мінливість макроекономічних умов, що мали місце упродовж року, НБУ протягом перших трьох кварталів проводив стриману політику рефінансування, облікову ставку було підвищено до 12 % (на кінець 2007 року вона становила 8 %). У четвертому кварталі з метою зменшення впливу зовнішньої фінансової кризи та забезпечення стабільності банків НБУ активно кредитував банки використовуючи механізм підтримки ліквідності на основі програм фінансового оздоровлення. Загальний обсяг рефінансування у 2008 році становив 169,5 млрд. грн. (у 2007 році – 2,5 млрд. грн.). Частка рефінансування в загальному обсязі випущених в обіг платіжних засобів становила 77,7 % [106].

В умовах політичної нестабільності та протистояння Уряду і НБУ політика рефінансування, яку проводив НБУ в четвертому кварталі 2008 року, не знайшла об'єктивної оцінки. НБУ, як можна зробити висновок з виступу виконуючого обов'язки голови НБУ А.В. Шаповалова на засіданні Верховної Ради 26 січня 2009 року, вважав, що він проводив політику адекватну економічній ситуації в країні і ця політика попередила крах банківської системи. Основні критичні зауваження, що лунали на адресу НБУ, полягають у наступному: політика рефінансування була непрозорою; у процесі рефінансування мало місце преференційне ставлення до окремих банків; рефінансування спровокувало активність банків на валютному ринку, що призвело до девальвації гривні; був відсутній належний контроль з боку НБУ за використанням банками коштів рефінансування [96, с. 150].

Ситуація з політикою рефінансування загострилася, коли наприкінці 2008 року Верховна Рада прийняла рішення (Закон України «Про Державний бюджет України на 2009 рік»), згідно з яким НБУ повинен був узгоджувати рішення про рефінансування банків із Кабінетом Міністрів.

У 2009 році спрямованість політики НБУ з рефінансування банків визначалася виходячи із ситуації на грошовому ринку. Так, більша частина операцій з рефінансування була проведена у першому півріччі – 55,8 млрд. грн.

(86,7 %), коли на грошовому ринку внаслідок впливу коштів з банків мав місце дефіцит ліквідності. Процентна політика Національного банку була спрямована на утримання вартості грошей на позитивному рівні щодо інфляції з метою стимулювання повернення вкладів у банківську систему. Середньозважена ставка за операціями рефінансування в цілому за 2009 рік становила 16,7 % річних і була позитивною відносно фактичного рівня інфляції (індекс споживчих цін становив 12,3 %). У другому півріччі 2009 року Національний банк проводив більш стриману політику рефінансування банків (обсяг рефінансування склав 8,6 млрд. грн. – 13,3 % річного обсягу), що пояснюється надходженням в обіг платіжних засобів через фіскальні механізми. Зокрема, уряд активно витрачав кошти з єдиного казначейського рахунку, а кредити МВФ використовувались на внутрішні цілі шляхом конвертації їх у гривню. Крім того, у 2009 році НБУ здійснював обов'язковий викуп у банків державних облігацій (на суму 24,9 млрд. грн.) відповідно до законодавчих вимог. Більша частина всіх облігацій – 84,1 % була викуплена на виконання вимог ст. 2 Закону України «Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» [75].

Виконання Основних засад грошово-кредитної політики на 2010 рік відбувалося в умовах посткризового відновлення економіки та створення надійної бази для економічного зростання в середньостроковій перспективі [82].

НБУ, здійснюючи регулювання грошового ринку в умовах негативного впливу світової фінансово-економічної кризи, у 2010 році проводив грошово-кредитну політику спрямовану, з одного боку, на нівелювання інфляційного та девальваційного тиску, а з іншого – на підтримку ліквідності банківської системи на рівні достатньому для виконання нею своїх функцій [96, с. 151].

Вихід з фінансово-економічної кризи є можливим тільки за умови нормального функціонування банківської системи. Одне з її головних завдань –

це кредитування реального сектору економіки. В той же час, слід відзначити, що позитивні тенденції щодо кредитування банками реального сектору економіки відновлюються дуже повільно. Відображенням цього є зменшення протягом 2009 року обсягу залишків за кредитами (без нарахованих доходів) на 5 %. У строковій структурі кредитів відбулося зниження питомої ваги довгострокових кредитів до 62,95 % (з 68,03 % на початку року) [75].

Забезпечення підтримання ліквідності банків Національним банком України упродовж 2009 року забезпечувалося шляхом надання банкам кредитів овернайт через постійно діючу лінію рефінансування строком до 40, 90 та 365 днів, стабілізаційних кредитів, операцій прямого репо, операцій з обміну іноземної валюти на національну валюту (своп), а також інших короткострокових та довгострокових кредитів.

Для завершення процесу розмежування функцій регулювання Національним банком України грошово-кредитного ринку через інструменти монетарної політики та кредитної підтримки банків з метою їх фінансового оздоровлення було прийнято Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України та Технічний порядок проведення Національним банком операцій з банками (набрали чинності з 06.06.2009 року), згідно з якими [107, с. 44; 116]:

- Національний банк України підтримував короткострокову ліквідність банків для покриття тимчасових розривів їх ліквідності у разі вичерпання інших можливостей підтримання ліквідності;
- зменшено максимальний термін рефінансування шляхом проведення тендерів з підтримання ліквідності банків з 365 до 90 днів, та операцій репо – з 60 до 30 днів;
- оптимізовано перелік забезпечення за кредитами рефінансування та виключено ті фінансові інструменти, які не знайшли поширення на фондовому ринку;

- відмінено проведення операцій з обміну іноземної валюти на національну валюту (своп) тощо.

Загальний обсяг операцій рефінансування банків у 2009 році становив 64,4 млрд. грн. (у 2008 році – 169,5 млрд. грн.). При цьому через механізм постійно діючої кредитної лінії овернайт було надано кредитів на суму 12,7 млрд. грн., або 19,8% від загальної суми рефінансування (у 2008 році – 91,8 млрд. грн., або 54,2%), кредитів через тендер – 1,2 млрд. грн., або 1,9% від загальної суми рефінансування (у 2008 році – 2,6 млрд. грн., або 1,5%), через операції прямого репо – 0,5 млрд. грн., або 0,7% від загальної суми рефінансування (у 2008 році – 23,1 млрд. грн., або 13,6%), шляхом надання стабілізаційних кредитів та інших короткострокових кредитів на основ програм фінансового оздоровлення – 46,9 млрд. грн., або 72,8% від загальної суми рефінансування (у 2008 році – 36,8 млрд. грн., або 21,7%), довгострокових кредитів – 1,7 млрд. грн., або 2,6%. За 2009 рік було повернено кредитів на загальну суму 39,8 млрд. грн. (у 2008 році – 110,4 млрд. грн.) [107, с. 44].

Першим кроком Національного банку в 2010 році в напрямку активізації кредитної діяльності банків стала постанова НБУ «Про затвердження Положення про рефінансування і надання Національним банком кредитів банкам з метою стимулювання кредитування економіки України у період її виходу на до кризові параметри», затверджена 4 лютого 2010 року. Національний банк пропонує банкам новий вид рефінансування – стимулюючі кредити строком від одного до п'яти років. Слід відзначити, що банки не мали рівного доступу до нового виду рефінансування: строки кредитування і вартість ресурсів для них були різними залежно від форми власності, величини регулятивного капіталу, обсягу простроченої заборгованості за кредитами та деяких інших показників. Залежно від класу банку і категорії (надійності) забезпечення, що пропонується за кредитом, Національний банк надавав стимулюючі кредити під 10,75 – 12,25 % річних (облікова ставка плюс 0,5 – 2 п.п.). У той же час сукупна вартість кредитних ресурсів для кінцевого

позичальника не повинна перевищувати облікову ставку НБУ більше ніж на 8 п.п., тобто позичальники змогли отримувати кредити в гривні під 18,25 % річних. Реалізація положення НБУ могло спровокувати перерозподіл банківського кредитування на користь державних банків. Пріоритетне право скористатися стимулюючими кредитами отримують державні банки (у тому числі нещодавно націоналізовані). Їх планували віднести до класу «А» (найбільш надійні). Позичальником стимулюючого кредиту може бути тільки підприємство, яке включено урядом у перелік компаній, «що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави». Таким чином, НБУ не передбачає використання нового виду рефінансування для стимулювання розвитку середнього і малого бізнесу. Слід також зазначити, що НБУ висуває досить жорсткі вимоги щодо умов кредитування кінцевого позичальника. За рахунок власних коштів позичальник повинен профінансувати не менше 20 % від вартості проекту і надати банку-кредитору забезпечення вартістю, що становить не менше 120 % від суми кредиту і процентів за його користування.

Упродовж 2010 року Національний банк України забезпечував підтримання ліквідності банків шляхом надання банкам кредитів овернайт через постійно діючу лінію рефінансування, кредитів рефінансування строком до 14 та 90 днів, стабілізаційних кредитів, операцій прямого репо, а також інших коротко- та довгострокових кредитів (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Операції з рефінансування банків у 2009-2010 роках*

Показники	2009 рік		2010 рік	
	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%
Загальний обсяг операцій, з них:	64405,0	100	5162,4	100
- шляхом надання стабілізаційних кредитів та інших короткострокових кредитів на основі програми фінансового оздоровлення	46858,52	72,76	3436,45	66,57

Продовження табл. 3.2

- довгострокові кредити	670,93	2,59	984,91	19,08
- кредити, надані шляхом проведення тендера	1239,90	1,93	449,70	8,71
- через механізм постійно діючої кредитної лінії рефінансування овернайт	12726,27	19,72	179,37	3,74
- через операції прямого репо	477,39	0,74	112,0	2,17
- через операції своп з іноземною валютою	1431,96	2,22	-	-
Повернено кредитів	39,8	-	18,5	-

* Джерело: Річний звіт Національного банку України за 2010 рік. – К. – Національний банк України. – 2011. – С. 39.

Загальний обсяг операцій із рефінансування банків у 2010 році становив 5,2 млрд. грн. Повернено за цей період кредитів на загальну суму 18,5 млрд. грн. (див. табл. 3.1) [108, с. 38].

З метою зменшення негативного впливу фінансово-економічної кризи на діяльність банків України, забезпечення їх стабільної роботи і стимулювання кредитування економіки України було прийнято положення «Про рефінансування та надання Національним банком України кредитів банкам з метою стимулювання кредитування економіки України на період її виходу на до кризову параметри» (набрало чинності з 21.02.2010 року), Положення «Про надання Національним банком України стабілізаційних кредитів банкам України» (набрало чинності з 13.07.2010 року) та Технічний порядок проведення операцій з надання Національним банком України стабілізаційних кредитів банкам України (набрав чинності з 30.09.2010 року), згідно з якими [87; 108, с. 38-39; 117]:

- визначено порядок надання Національним банком України банкам України стабілізаційного та стимулюючого кредиту і процедуру зміни умов кредитного договору з Національним банком України;

- визначався порядок та умови надання Національним банком України стабілізаційного кредиту і процедура зміни умов кредитного договору, укладеного з Національним банком України (у зв'язку з прийняттям зазначених нормативно-правових документів попереднє положення втратило чинність).

Перспективи активізації кредитної діяльності банків безумовно передбачають подальшу лібералізацію політики рефінансування: поступове, виважене зниження облікової ставки, тимчасове введення довгострокового цільового рефінансування життєздатних, платоспроможних банків з метою відновлення іпотечного кредитування, розвитку малого і середнього бізнесу, запуску загальнодержавних інфраструктурних проектів, що означає появу нових робочих місць і збільшення кількості кредитоспроможного населення. Основні принципи, на яких повинна базуватися політика рефінансування, – це виваженість, прозорість і контрольованість, тобто контроль НБУ за цільовим використанням банками коштів рефінансування [96, с. 152].

Центральні банки Європейських країн (Німеччини, Франції, Бельгії та ін.) кредитують комерційні банки переважно через переоблік векселів. У Франції і Німеччині центральний банк установлює квоти на переоблік векселів. У разі перевищення встановленої квоти комерційний банк сплачує підвищений процент за кредит у центральному банку [120, с. 90].

У США переоблікові операції центрального банку (Федеральної резервної системи) не є основною формою рефінансування комерційних банків. Найбільш притаманним тут є кредитування комерційних банків під заставу державних цінних паперів (облігацій, казначейських векселів) [10, с. 99].

Банк Англії кредитує комерційні банки під певні їхні зобов'язання за рахунок банківських депозитів, які зберігаються на відповідних рахунках у центральному банку [120, с. 91].

Найширший розвиток мають кредитні відносини центрального банку з комерційними в Німеччині. Крім переоблікових кредитів, Німецький федеральний банк надає комерційним банкам ломбардні кредити на строк не більший від 3-х місяців під забезпечення надійними цінними паперами: векселями (включаючи казначейські векселі) й облигаціями федерального уряду і земель. Ліміти кредитування (квоти) встановлюються за кожною категорією забезпечення. Okремо також установлюється квота на кредит на переоблік векселів залежно від розміру власного капіталу комерційного банку [10, с. 100].

З переоблікових операцій і ломбардних кредитів комерційні банки сплачують проценти: облікова ставка в першому випадку і ломбардна – в другому. Ставка з ломбардних кредитів є найважливішим орієнтиром грошового ринку, вона аналогічна ставці за федеральними фондами США.

Важливе значення в операціях Німецького федерального банку мають купівля і продаж державних цінних паперів у формі угод про зворотний викуп. Угодам про продаж державних цінних паперів зі зворотним викупом віддається перевага перед іншими оперативними інструментами кредитної політики Німецького федерального банку.

3.2. Заходи щодо удосконалення методики застосування облікової політики НБУ при кредитуванні банківських установ

Грошово-кредитна політика є складовою системою та ключовим елементом загальнодержавної економічної політики. На сучасному етапі основною метою грошово-кредитної політики центральних банків багатьох розвинутих країн та країн, що розвиваються, є досягнення та підтримка цінової стабільності. Одним із потужних і дієвих інструментів грошово-кредитного регулювання цінової стабільності є процентна (облікова) політика, яка регулює вартість банківських кредитів й агрегований попит на кредитні ресурси, безпосередньо впливає на ліквідність кредитних інститутів, стан фінансового

ринку (зміна облікової ставки призводить до зміни ринкової вартості цінних паперів) та на прийняття індивідуальних господарських рішень економічними суб'єктами (які виявляються у змінах обсягів інвестицій та у динаміці споживчих витрат) і може використовуватись як метод валютного регулювання (різний рівень офіційної облікової ставки у країнах здійснює значний вплив на баланс руху капіталів і платіжний баланс різних країн шляхом переміщення капіталів, які шукають прибуткового розміщення). Вона є ринковим інструментом опосередкованого регулювання обсягу грошової маси та основою для встановлення рівня мінімальних процентних ставок в економіці, проте в Україні вплив облікової ставки не є вирішальним при формуванні процентної ставки за кредит [42, с. 26].

Недоліком облікової політики як інструмента грошово-кредитного регулювання є низький рівень прогнозованості її наслідків щодо конкретних величин збільшення чи зменшення кредитних вкладень в економіку, оскільки регулювання процента визначає лише загальну спрямованість динаміки попиту на банківські кредити [40, с. 39].

Процентна політика особливо активно використовувалась у світовій практиці у 50-60-х роках ХХ ст., що пояснюється здійсненням контролю за процентними ставками в усіх країнах, та 70-х роках ХХ ст., що було обумовлено можливістю впливу на стан грошового ринку лише за допомогою процентних ставок в умовах розширення міжнародного руху капіталів [32, с.120].

У деяких країнах облікова політика є основним інструментом грошово-кредитного регулювання цінової стабільності, що обумовлено впливом кількісної зміни облікової ставки на процентні ставки, які діють на грошово-кредитному ринку і є доцільними при запровадженні інфляційного таргетування. Втім, у розвинутих країнах, як правило, облікова політика є другим за значенням інструментом грошово-кредитної політики (після операцій на відкритому ринку), що пояснюється неспроможністю центрального банку за

допомогою зміни облікової ставки повною мірою реалізувати завдання грошово-кредитного регулювання; невеликою кількістю резервів банківських установ, отриманих шляхом кредитів у центральному банку; інформаційною властивістю облікової ставки (щодо намірів центрального банку у сфері грошово-кредитного регулювання). У багатьох розвинутих країнах спостерігається чіткий зв'язок між обліковою ставкою центрального банку і процентними ставками усіх інших банківських установ, проте у перехідних економіках можливості застосування різних каналів впливу облікової ставки на економічні процеси та використання її як індикатора господарської кон'юнктури та загальної оцінки спрямування грошово-кредитної політики є обмеженими [122, с. 15].

Сутність облікової політики полягає у змінах облікової ставки. Історично поняття облікової ставки пов'язано з діяльністю центрального банку щодо переврахування векселів. Облікова ставка є відсотком за кредитами, які центральний банк надає іншим банківським установам країни [40, с. 39]; відсотковою ставкою, яка встановлюється при обліку (купівлі) цінних паперів (векселів) [32, с. 121]; ціною, за якою центральний банк емітує гроші в економіку при їх первинному розміщенні [68, с. 18-19]. Офіційною обліковою ставкою є дисконтна чи облікова ставка, що застосовується центральними банками в операціях з банківськими установами при наданні кредитів під заставу короткострокових державних облігацій, комерційних векселів та інших видів цінних паперів, які відповідають вимогам центрального банку [4, с. 111]; плата, яку бере центральний банк при купівлі в комерційних банків цінних паперів до настання терміну їх оплати [1, с. 127].

Облікова політика, як правило, проводиться центральними банками через встановлення і перегляд двох видів офіційної процентної ставки: ставки редисконтування (переобліку цінних паперів) та ставки рефінансування (безпосереднього кредитування банківських установ) [67, с. 276]. Існують два варіанти передачі центральним банком фінансових ресурсів комерційним

банкам [122, с. 16]: переоблік боргових зобов'язань клієнтів комерційних банків та надання кредитів.

Доповненням облікової політики є ломбардна політика, яка полягає у наданні центральним банком кредитним закладам позик під забезпечення векселів, цінних паперів і державних боргових зобов'язань.

Зміна центральним банком облікової ставки є своєрідним «сигналом» для банківських установ щодо зміни спрямованості його процентної політики і орієнтиром для встановлення процентних ставок за кредитами і депозитами (додаток Ж).

Відповідна реакція ринку на зміну облікової ставки є можливою лише за умов існування належного конкурентного середовища на ринку банківських послуг, коли належний стан ліквідності банківських установ дає змогу проводити ефективну конкурентну боротьбу за клієнта ціновими методами.

Зміни облікової ставки, як свідчить практика, здійснюються відповідно до розвитку окремих фаз економічного циклу: як правило, вона підвищується у періоди економічного зростання та залишається незмінною у періоди депресії і спаду. У деяких країнах використовують механізм автоматичної корекції облікової ставки щодо вексельного курсу на цінні папери скарбниці.

Оголошення про можливу чи фактичну зміну офіційної облікової ставки є тонким інструментом психологічного впливу на кон'юнктуру фінансового ринку, але досягти в його результаті бажаної динаміки певного показника не завжди вдається (наприклад, низький ступінь реакції міжнародних фінансових ринків на монетарні та інформаційні імпульси офіційної облікової ставки Європейського центрального банку у 2000 році). Особливо успішно ефект оголошення використовується у США, де існує високий ступінь довіри до дій керівних органів центрального банку (мінімальні зрушення офіційної облікової ставки або натяк про їх можливість призводять до руху потужного механізму міжринкового перетікання капіталів). В Україні ефект оголошення офіційної облікової ставки відіграє незначну роль, оскільки адаптаційні очікування

економічних суб'єктів формуються переважно через прогнозований курс долара до гривні, рівень інфляції, запровадження нових платежів до бюджету чи виплат з нього [67, с. 281].

Зміни облікової ставки є сутністю облікової політики. При визначенні розміру облікової ставки враховуються різнопланові фактори у макроекономічній, бюджетній та грошово-кредитній сферах, та вартість кредитів у країнах, з якими Україна має значні економічні зв'язки [25, с. 2].

Причини, які зумовлюють динаміку облікової ставки, можна розподілити на дві основні групи: причини, які зумовлюються тенденціями в економіці (фаза ділового циклу, інфляція, міграція капіталу) та причини, пов'язані з політичними рішеннями центрального банку (тип грошово-кредитної політики, вирівнювання платіжного балансу, запобігання девальвації національної валюти) [55, с. 63].

Рівень облікової ставки залежить від дії таких основних факторів: рівня інфляції та інфляційних очікувань економічних суб'єктів; обсягу грошової маси в обігу та швидкості її обігу; структури кредитної емісії центрального банку; процентних ставок банківських установ за кредитами і депозитами та за міжбанківськими кредитами; структури залучених коштів банківських установ; валютного курсу національної грошової одиниці та девальваційних очікувань в економіці; доходності за операціями з цінними паперами на відкритому ринку та ін. [26, с. 28].

Зміна облікової ставки залежить від типу грошово-кредитної політики та мети регулятивного процесу (рис. 3.1.).

При проведенні облікової політики центральний банк використовує економічні (зміна рівня офіційних ставок) та адміністративні інструменти (прямий контроль за ринковими ставками банківських установ, директивний розподіл кредитної маржі, встановлення верхньої межі процентних ставок по окремим видам кредитів чи їхнього фіксованого відношення до офіційних ставок).

Рис. 3.1. Механізм грошово-кредитного регулювання цінової стабільності за допомогою облікової політики центрального банку [122, с.17].

Основними методологічними принципами визначення облікової ставки є [68, с. 19-20]:

1) забезпечення позитивного реального значення стосовно інфляції, що забезпечує стабільність вартості національної грошової одиниці порівняно з інфляцією. Доцільним є запровадження обов'язкового корегування облікової ставки відповідно до змін індексу цін споживчого ринку та індексу оптових цін;

2) встановлення у межах коридору ринкових процентних ставок банків за кредитами та депозитами, що пояснюється їх позитивним рівнем щодо інфляції. Під оптимальною обліковою ставкою розуміється такий розмір облікової ставки, який дає можливість утримати реальну процентну ставку за депозитами позитивною і такою, що стимулює збільшення депозитів банків. Реальна процентна ставка за кредитами не повинна перевищувати середню норму прибутковості підприємств в економіці і стимулювати інвестиційну діяльність банківської системи у реальний сектор [114, с. 29];

3) знаходження у межах, близьких до рівня процентних ставок за міжбанківськими кредитами за стабільної економічної ситуації та стабільності на грошово-кредитному ринку, оскільки процентна ставка за міжбанківськими кредитами обов'язково знаходиться у діапазоні процентних ставок банків за кредитами та депозитами;

4) урахування інших факторів (динаміки обмінного курсу, стану ліквідності банківських установ, фінансового стану та рівня попиту на кредити у кінцевих користувачів кредитів, динаміки і перспектив розвитку депозитної діяльності банків та інших чинників грошово-кредитного ринку);

5) відповідність поточній політиці центрального банку щодо регулювання грошово-кредитного ринку.

При визначенні облікової ставки центрального банку доцільно, на думку деяких вчених, використовувати «правило Тейлора», яке враховує рівень інфляції та темпи зміни валового внутрішнього продукту. Облікова ставка, як свідчить світовий досвід, зростає на 1,5 % при підвищенні рівня інфляції на 1%, і знижується на 0,5 % при зниженні темпів приросту валового внутрішнього продукту на 1 %.

Залежність між рівнем облікової ставки, рівнем інфляції та темпами змін валового внутрішнього продукту можна виразити формулою [122, с. 18]:

$$C_n = C_b + 1,5P_i - 0,5 T,$$

де C_n – розрахунковий рівень облікової ставки, %;

Cb – базовий (початковий) рівень облікової ставки;

Pi – рівень інфляції, %;

T – темпи змін валового внутрішнього продукту, %.

Динаміка середньорічних розмірів облікової ставки та процентних ставок НБУ за всіма видами кредитів, а також рівень інфляції як основні чинники, на які орієнтувалася процентна політика в Україні, характеризуються даними, наведеними в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Динаміка облікової ставки Національного банку України та рівень інфляції у 1992-2011 роках*

Роки	Облікова ставка НБУ	Середньозважена ставка НБУ за всіма інструментами	Процентні ставки банків за кредитами в національній валюті з урахуванням кредитів овердрафт	Індекс інфляції
1991	-	-	-	390,0
1992	80,0	-	76,0	2100,0
1993	240,0	68,5	221,1	10256,0
1994	252,0	124,9	201,7	501,0
1995	110,0	82,1	107,4	281,7
1996	40,0	51,8	77,0	139,7
1997	35,0	25,2	49,1	110,1
1998	60,0	52,7	54,5	120,0
1999	45,0	44,0	53,4	119,2
2000	27,0	29,6	40,3	125,8
2001	12,5	20,2	31,9	106,1
2002	7,0	9,2	24,8	99,4
2003	7,0	8,0	20,2	108,2
2004	9,0	16,1	17,9	112,3

Продовження табл. 3.3

2005	9,5	14,7	16,4	110,3
2006	8,5	11,5	15,4	111,6
2007	8,0	10,1	14,4	116,6
2008	12,0	15,3	17,8	122,3
2009	10,25	16,7	20,9	112,3
2010	7,75	11,6	15,7	109,1
2011	7,75	10,4	15,9	

* Джерело: Бюлетень Національного банку України. – 2008. – №3. – С. 82, 95, 96; Бюлетень Національного банку України. – 2011. – №2. – С. 59, 64, 147.

Динаміку зміни облікової ставки Національного банку України протягом 1992-2011 рр. подано у додатку 3.

Національним банком України облікова політика використовувалась із 1992 року з метою забезпечення стабільного функціонування банківської системи та регулювання обсягів грошової маси в обігу, проте її використання на початковому етапі трансформаційного процесу не спричиняло відповідного ефекту, оскільки високі темпи інфляції не давали можливості дії її механізму як інструменту грошово-кредитного регулювання. У 1992-1994 рр. вона не сприяла досягненню та забезпеченню цінової стабільності, оскільки ставка рефінансування постійно віддалялась від позитивної ставки, що прискорювало темпи інфляції, негативно впливало на розподіл кредитних ресурсів, своєчасність повернення позик, знижувало ефективність використання процентної ставки як регулятора кредитного ринку. У 1993 році Національним банком України було оголошено курс на підвищення облікової ставки і виведення її на позитивний щодо інфляції рівень, досягнення якого ускладнювалось через значну кредитну емісію. У 1992-1994 рр. практично уся кредитна емісія Національного банку України спрямовувалась на кредитування окремих підприємств, галузей господарства, Міністерства фінансів за окремими

рішеннями Верховної Ради з визначенням плати за неї, яка не відповідала економічній ситуації та вартості національної валюти. Серед існуючих форм рефінансування використовувались кредитні аукціони, ломбардні кредити та операції РЕПО. Проте лише з кінця 1995 року реальна облікова ставка набуває стійкого позитивного значення щодо темпів інфляції, що давало можливість Національному банку України знижувати попит на кредит і сприяти зростанню депозитів. Рівень облікової ставки знижувався протягом 1995-1996 рр. у зв'язку зі зниженням інфляції. Недостатній рівень розвитку вексельного обігу та використання Національним банком України своїх ресурсів переважно для кредитування уряду, а не банківських установ, зумовило низький рівень використання облікової політики як інструмента грошово-кредитного регулювання у 1997 році. Послідовне зниження облікової ставки не повною мірою відображалось на динаміці процентних ставок банківських установ, оскільки внаслідок надвисокої доходності державних цінних паперів банківську діяльність було переорієнтовано з реального сектора економіки на спекулятивний сегмент фінансового ринку. Вкладення банків в ОВДП у 1997 року у 10 разів перевищили обсяги кредитування реального сектора. Процентні ставки банків за кредитами у 1997-1999 рр. зросли внаслідок значного попиту на кредити. Так, середньозважена процентна ставка банків за кредитами у національній валюті у 1997 році становила 49,1 % при помірних темпах зростання цін (10,1 % – споживчого ринку, 5,0 % – оптових цін у промисловості), у 1998 і 1999 роках відповідно 55,4 % і 53,6 % при темпах інфляції 20,0 % і 19,2 % відповідно. Незначні обсяги кредитування центральним банком банківських установ та спрямування останніми значних обсягів ресурсів на ринок державних цінних паперів призвели до набуття обліковою ставкою інформативного характеру, внаслідок чого динаміка процентних ставок банків за кредитами слабо реагувала на зміни облікової ставки [122, с.18].

До 2001 року процентна політика Національного банку України зводилася до визначення Правлінням Національного банку України облікової ставки на відповідний період, а також за рішеннями кредитного комітету – процентної ставки за результати кредитних аукціонів.

Відповідно до Закону «Про Національний банк України» облікова ставка Національного банку України – виражена у відсотках плата, що береться Національним банком України за рефінансування комерційних банків шляхом купівлі векселів до настання строку платежу по них і утримується з номінальної суми векселя. Облікова ставка є найнижчою серед ставок рефінансування і є орієнтиром ціни на гроші [92]. Таке визначення облікової ставки, на думку, Н. І. Гребеник, стримує дії Національного банку України щодо підвищення ефективності використання процентної політики під час регулювання грошово-кредитного ринку [23, с. 14].

Унаслідок нерозвинутості вексельного обігу в Україні векселі використовуються дуже рідко як у розрахунках, так і під час отримання кредитів суб'єктами господарювання в банках, і, як наслідок, в останню чергу в Національному банку України. Тому в Тимчасовому положенні «Про визначення процентних ставок за своїми операціями», затвердженому постановою Правління Національного банку України від 27.04.2001 року №183, дещо розширено й уточнено тлумачення цього визначення. Зазначене тимчасове положення передбачало визначення облікової ставки, орієнтуючись на формулу Д. Тейлора та інші чинники, які характеризують розвиток грошово-кредитного ринку. Положення регламентувало і визначення ставок «овернайт», за кредитами за заявками банків на участь у тендерах із розміщення кредитних ресурсів та залучення коштів через розміщення депозитних сертифікатів. Із кожним роком розмір облікової ставки дедалі більше наближався до реальної вартості національних грошей на ринку.

Динаміку облікової ставки Національного банку України та процентних ставок банків України на міжбанківському ринку за наданими кредитами у 2005-2011 рр. зображено на рис. 3.2.

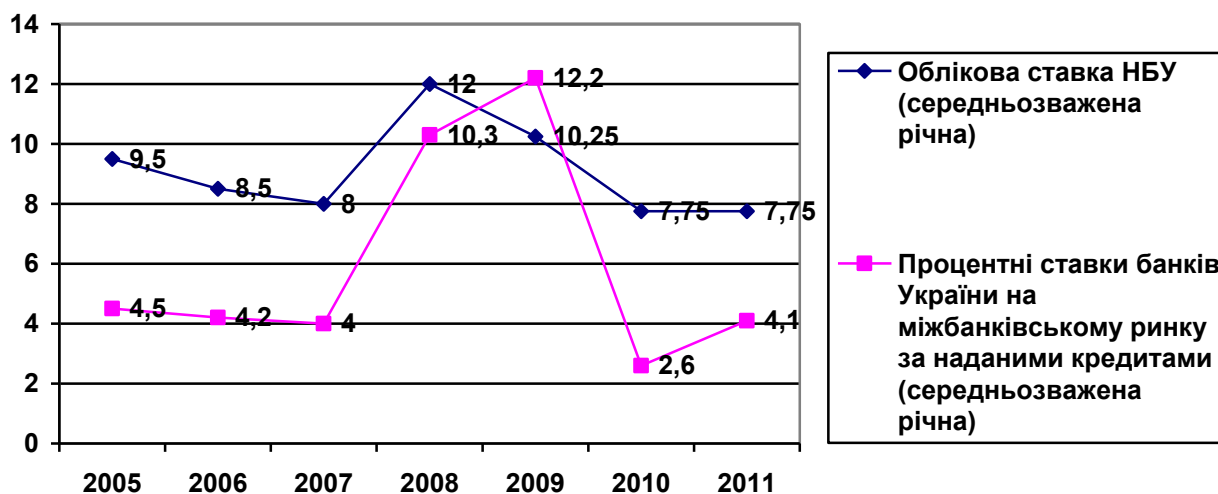

Рис. 3.2. Динаміка облікової ставки НБУ та процентних ставок банків України на міжбанківському ринку за наданими кредитами у 2005-2011 рр. (середньозважені річні) [17, с. 52, 164].

Облікова ставка протягом 2005-2007 рр. поступово знижувалась (див. табл. 3.3, рис. 3.2), що спричинило зниження процентних ставок банківських установ за кредитами.

У 2008 році облікова ставка Національного банку України підвищилася до 12% (див. рис. 3.2).

Процентна політика Національного банку України протягом 2009 року проводилась відповідно до макроекономічної ситуації та була спрямована на забезпечення рівноваги на грошово-кредитному ринку, достатнього рівня ліквідності банківської системи, нівелювання девальваційного тиску та підтримання оптимального рівня процентних ставок щодо рівня інфляції. Так, якщо на початку 2009 року процентна політика Національного банку України мала на меті створення стимулів до повернення коштів вкладників у банківську

систему, то зі стабілізацією ситуації з ліквідністю та задля активізації кредитування банками реального сектору економіки процентні ставки поступово зменшувалися. Зокрема, облікова ставка Національного банку України протягом 2009 року знижувалась двічі: у червні – з 12 до 11% річних, у серпні – до 10,25% річних, залишаючись на цьому рівні до кінця 2009 року (див. дод. 3) [15, с. 50].

Протягом січня 2009 року Національний банк України надавав кредити рефінансування лише за зобов'язаннями, взятими на себе до 01.01.2009 року, з огляду на наявність статті 86 Закону України «Про Державний бюджет України на 2009 рік», згідно з якою рефінансування банків мало здійснюватись у порядку, затвердженому Національним банком України разом із Кабінетом Міністрів України. На виконання зазначеної статті закону було прийнято спільну постанову Кабінету Міністрів України та Національного банку України від 29.01.2009 року № 44 «Про порядок рефінансування банків у період фінансово-економічної кризи» і лише з 30 січня 2009 року було відновлено проведення операцій з підтримання ліквідності банків з використанням постійно діючих механізмів.

Упродовж 2009 року середньозважена процентна ставка за всіма інструментами рефінансування знизилася на 4,3 процентного пункту (з 17,0% річних у січні до 12,7% річних у грудні), у тому числі за [107, с. 43]:

- кредитами рефінансування, наданими шляхом проведення тендера, – на 6,3 процентного пункту (з 22,6% річних у лютому до 16,3% річних у грудні);
- за операціями прямого репо (розрахунково) – на 6,1 процентного пункту (з 22,1% річних у лютому до 16,0% річних у грудні);
- за стабілізаційними та іншими короткостроковими кредитами, які надавалися банками під програми фінансового оздоровлення, – на 1,0 процентного пункту (з 17,1% річних у січні до 16,1% річних у грудні).

Середньозважена процентна ставка в цілому за 2009 рік за кредитами овернайт становила 18,1%, за операціями з обміну іноземної валюти на

національну валюту (своп) – 23,1% річних, за довгостроковими кредитами – 11,75% річних.

У цілому за 2009 рік середньозважена процентна ставка за всіма інструментами рефінансування була позитивною відносно інфляції і становила 16,7% річних (за 2008 рік – 15,3% річних, див. табл. 3.3) [107, с. 44].

У 2010 році процентна політика Національного банку України була спрямована на забезпечення рівноваги на грошово-кредитному ринку, недопущення розбалансування ситуації на валютному ринку та підтримання оптимального рівня процентних ставок щодо рівня інфляції. За умов достатньої ліквідності банківської системи протягом 2010 року, Національний банк України активно проводив мобілізаційні операції та мінімізував операції рефінансування, з одного боку, та поступово знижував процентні ставки (зادля активізації кредитування банками реального сектору економіки), з іншого. Зокрема, облікова ставка Національного банку України протягом 2010 року знижувалася тричі: у червні – з 10,25 до 9,5% річних, у липні – до 8,5% річних, у серпні – до 7,75% річних, залишаючись на цьому рівні до кінця 2010 року (див. дод. 3) [16, с. 48].

Протягом 2010 року середньозважена процентна ставка за всіма інструментами рефінансування суттєво знизилася з 13,1% річних у січні до 10,42% річних у грудні, тобто на 2,73 процентного пункту, у тому числі за [108, с. 38]:

- кредитами овернайт – на 7,75 процентного пункту (з 17,0% річних у січні до 9,25% річних у грудні);
- кредитами рефінансування, наданими шляхом проведення тендера, – на 6,03 процентного пункту (з 16,48% річних у лютому до 10,45% річних у грудні);
- за операціями прямого репо (розрахунково) – на 0,25 процентного пункту (з 9,50% річних у серпні до 9,25% річних у жовтні);

- за стабілізаційними та іншими короткостроковими кредитами, які надавалися банками під програми фінансового оздоровлення, – на 4,89 процентного пункту (з 13,14% річних у січні до 8,25% річних у вересні);
- за довгостроковими кредитами – на 0,5 процентного пункту (з 11,0% річних у лютому до 10,5% річних у липні).

У цілому за 2010 рік середньозважена процентна ставка за всіма інструментами рефінансування була позитивною відносно інфляції і становила 11,62% річних (за 2009 рік – 16,7% річних).

Динаміка рівня облікової ставки та рівня інфляції, характеризується даними, наведеними у додатку І.

Аналіз даних свідчить про значне підвищення ефективності облікової політики у періоди використання розміру облікової ставки адекватно економічній ситуації.

Особливостями використання процентної політики у перехідній економіці України є [122, с. 22]:

- неврахування при формуванні процентної політики на початковому етапі трансформаційного процесу макроекономічної ситуації та стану грошово-кредитного ринку;
- більш активне використання процентної політики як інструмента грошово-кредитного регулювання при формуванні кредитного та частково фондового ринків;
- часта невідповідність процентних ставок за кредитами економічним процесам;
- значна питома вага проблемних кредитів, виданих на початку перехідного процесу, за зверненням урядових структур, яка обтяжує вартість кредитів, що надаються.

Методика застосування облікової політики в Україні потребує таких заходів щодо її удосконалення є [122, с. 22-23]:

1. Можливість диференціювання процентних ставок центрального банку залежно від якості цінних паперів, які беруться у забезпечення та надійності позичальників – банківських установ.

Якість цінних паперів визначається з урахуванням фінансового стану та перспектив розвитку емітентів, включених до відповідного переліку центрального банку, векселів – з огляду на наявність кількох надійних індосаментів чи авалю банківської установи.

Система процентних ставок центрального банку, виходячи з цього, включала б, окрім облікової ставки, різні додаткові ставки, величина яких залежить від якості фондових інструментів і класності банківських установ.

При застосуванні зазначеної диференціації облікова ставка буде реальною основою для розрахунку усіх інших процентів за конкретними кредитними операціями центрального банку.

На сучасному етапі диференціація ставок в Україні здійснюється залежно від видів кредитів рефінансування – тендерів, кредитів овернайт, операцій репо, (див. дод. А, Б).

2. Можливість контингентування, тобто визначення різних процентних ставок за кредитами для різних груп банків (наприклад, великих, середніх і малих), що пов'язано з нижчою потребою у рефінансуванні великих банків.

Реалізація зазначених заходів сприятиме підвищенню ефективності застосування політики облікової ставки як інструмента грошово-кредитного регулювання цінової стабільності.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

На основі проведеного дослідження шляхів вдосконалення організації кредитних відносин Національного банку України з банківськими установами з можна зробити наступні висновки.

1. Кредити Національного банку України, що спрямовувалися на цілі фінансування банківських установ, починаючи з 1991 р. набули значного розвитку та зазнали чималих змін. Це є характерним не лише для України, а й для інших країн з перехідною економікою.

2. З початку створення Національного банку України кредитні відносини між ним та комерційними банками мали суто адміністративний, а не ринковий характер. Того часу НБУ здійснював кредитні емісії на такі:

- завершення розрахунків шляхом заліку взаємної заборгованості між підприємствами;
- покриття дефіциту державного бюджету;
- надання кредитної допомоги окремим державним підприємствам.

3. Між комерційними банками ресурси розподілялися з урахуванням розміру статутного фонду, мережі банківських установ тощо. Кредитні емісії здійснювалися в основному відповідно до постанов уряду. Емісійні кредити надавалися за пільговими процентними ставками, що були значно нижчими за рівень інфляції.

4. Таким чином, надання Національним банком України кредитів комерційним банкам для підтримання їх поточної ліквідності до 1994 р. відбувалося переважно опосередковано через надання за рішеннями законодавчих та виконавчих органів централізованих цільових кредитів безпосередньо клієнтам (підприємствам і організаціям). Ці кредити потрапляли у більшості випадків неплатоспроможним клієнтам, які підтримувались державою, і значною мірою не поверталися. Це погіршувало ліквідність комерційних банків і вимагало нових емісійних кредитів.

5. Після 1993 р. обсяги кредитних емісій почали зменшуватися. У 1994 р. були

запроваджені кредитні аукціони, а надання Національним банком України ризикованих емісійних кредитів суб'єктам господарювання було відмінено. Загальне керівництво і відповідальність за проведення кредитних аукціонів покладалося на Аукціонний комітет, персональний склад якого визначався і затверджувався правлінням НБУ. Єдиним продавцем кредитів на кредитному аукціоні був Національний банк України

6. Однією з головних змін у застосуванні інструментів кредитування Національного банку України в 1996 році було поширення використання таких інструментів як ломбардне кредитування комерційних банків під заставу державних цінних паперів та угод репо. Можливість запровадження цих інструментів виникла лише в умовах створення і розвитку ринку державних цінних паперів.

7. Усі дані свідчать про відсутність у 1992-1993 роках (у період формування банківської системи) впливу процентної політики на індекс інфляції.

8. Починаючи з 1996 року спостерігається тенденція до відповідної залежності між процентними ставками, за якими Національний банк України здійснював рефінансування банків, і процентними ставками за кредитами в національній валюті, які надавалися банками суб'єктам ринку, та їх взаємозв'язок з індексом інфляції.

9. Протягом 2009 року процентна політика Національного банку України проводилася відповідно до ситуації на грошово-кредитному ринку і спрямовувалася на утримання вартості грошей на позитивному рівні щодо інфляції з метою стимулювання повернення коштів у банківську систему, нівелювання девальваційного тиску та інфляційних ризиків.

10. Процентна політика Національного банку України упродовж 2010 року проводилася адекватно ситуації на грошово-кредитному ринку і спрямовувалася на відновлення процесів кредитування. Національний банк України протягом 2010 року тричі знижував облікову ставку: з 08.06.2010 року – з 10,25% до 9,5% річних, з 08.07.2010 року до 8,5% річних, з 10.08.2010 року – до 7,75% річних.

ВИСНОВКИ

Результатом дослідження є теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової задачі з напрямків особливостей реалізації та перспектив розвитку організації кредитних відносин Національного банку України з банківськими установами. Отримані результати свідчать про досягнення поставленої мети та завдань дослідження і дають підставу зробити наступні висновки.

1. Центральні банки країн із ринковою економікою виконують роль кредиторів в останній інстанції для комерційних банків та інших кредитних установ. Тобто тільки центральний банк може задовольнити додаткову потребу економіки в кредитах. Якщо комерційні банки використали всі можливості для збільшення, або поповнення, своєї ресурсної бази через рефінансування активів на фондовому ринку чи на ринку міжбанківських кредитів, вони звертаються до центрального банку.

2. Центральні банки надають короткострокові кредити для поповнення тимчасової нестачі ліквідних коштів, стягуючи з позичальників облікову ставку. Як правило, ці кредити мають бути забезпечені торговими векселями, державними цінними паперами або власними борговими зобов'язаннями банків.

3. Економічна сутність кредитів Національного банку України на макрорівні полягає в тому, що через кредитування банків здійснюється емісія грошей в обіг і розширюється обсяг сукупної грошової маси в економіці. Це створює умови для експансії кредитної діяльності банків.

4. На мікрорівні кредити Національного банку України сприяють підтриманню банками своєї ліквідності на необхідному рівні, зміні структури їхніх активів на користь позичкових операцій, а також розширенню, за необхідності, обсягу кредитної допомоги своїм клієнтам.

5. Процес рефінансування банків (обсяги, кількість учасників, період рефінансування) залежить від загального стану грошово-кредитного ринку та від поведінки Національного банку на валютному та фондовому сегментах ринку. В

періоди активної участі Національного банку України в інтервенціях із купівлі іноземної валюти та в операціях на відкритому паперами обсяги рефінансування з метою підтримання ліквідності зменшуються, і навпаки, у процесі інтервенцій з продажу валюти попит на всі види рефінансування від Національного банку суттєво збільшується. Тому не можна погодитися з окремими науковцями, які пропонують з метою посилення монетизації економіки збільшувати обсяг рефінансування банків, тобто здійснювати рефінансування заради рефінансування.

6. Обсяг рефінансування банків повинен бути таким, що відповідає загальному стану грошово-кредитного ринку, включаючи наявні в обігу фінансові інструменти. Національний банк не є ресурсопостачальником банків, а лише здійснює регулювання грошової маси в обігу шляхом підтримання ліквідності банків на короткий період (до 90 днів) навзамін вилучення з обігу наявних фінансових інструментів. Процентна політика Національного банку України щодо кредитів рефінансування повинна сприяти ефективному управлінню грошово-кредитним ринком у цілому і бути спрямованою, з одного боку, на розуміння банками недоцільності одержання від Національного банку України «дорогих кредитів», а з другого – сприяти розвитку міжбанківського кредитного ринку, на якому банки можуть отримувати кошти.

7. На жаль, досі в банківській системі та в органах державного управління домінує інший підхід – Національний банк України повинен надати ресурси на тривалий період і бажано за мінімальну плату або взагалі безоплатно. Наслідки таких дій, як правило, не передбачаються.

8. Кредитними ресурсами для банків є наявні кошти юридичних і фізичних осіб, які необхідно залучати в банківську систему, а кошти рефінансування Національного банку України – це емісійні кошти, які випускаються в обіг на відповідний період, але завдяки дії грошового мультиплікатора збільшують обсяг грошової маси в обігу. Тому питання підтримання ліквідності банків через систему рефінансування потребує виважених підходів. Банки повинні залучати наявні в обігу кошти, особливо готівкові, з тим, щоб мати відповідні ресурси для своїх

активних операцій, а системою рефінансування користуватися лише в окремих випадках – за умови невідповідності надходження коштів і їх розміщення.

9. Для ефективного регулювання ліквідності банків, виконання функції кредитора останньої інстанції Національний банк України з урахуванням поточної ситуації на грошово-кредитному ринку у 2001-2008 роках застосовував такі інструменти:

- операції рефінансування (постійно діюча лінія рефінансування для надання банкам кредитів овернайт, кредити рефінансування строком до 14 днів та до 365 днів, операції прямого репо);
- надання стабілізаційного кредиту;
- депозитні операції (укладення депозитних договорів, емісія депозитних сертифікатів Національного банку, операції зворотного репо);
- операції на відкритому ринку з державними цінними паперами.

10. Проводячи відповідну грошово-кредитну політику, Національний банк України може кредитувати банки через:

- кредитні тендери;
- операції репо (купівля-продаж державних цінних паперів);
- рефінансування інвестиційних операцій (вкладення коштів у векселі й облігації та акції суб'єктів підприємницької діяльності й місцевих органів влади).

11. НБУ може надавати стабілізаційний кредит банку, який переведений у режим фінансового оздоровлення або який узяв на себе борг банку, що перебуває у режимі фінансового оздоровлення, за наявності його клопотання та висновків відповідного територіального управління НБУ.

12. Якщо банк не повертає кошти, які були надані шляхом надання кредиту рефінансування (овернайт, кредитів, що надані через тендер Національного банку України), стабілізаційного кредиту у строки, що передбачені договором, тобто прострочує виконання зобов'язання, то Національний банк України відповідно до законодавства України та з

урахуванням строку погашення державних облігацій України, облігацій підприємств, облігацій місцевих позик, урахованих векселів має право здійснити безспірне списання заборгованості з кореспондентського рахунку банку відповідно до укладеного кредитного договору, керуючись статтею 73 Закону України «Про Національний банк України».

13. Протягом 1996-1999 років кредитна емісія здійснювалася через банківську систему шляхом проведення для комерційних банків кредитних аукціонів та ломбардного кредитування під заставу державних цінних паперів.

14. Упродовж 2010 року Національний банк України забезпечував підтримання ліквідності банків шляхом надання банкам:

- кредитів овернайт через постійно діючу лінію рефінансування;
- кредитів рефінансування строком до 14 та 90 днів;
- стабілізаційних кредитів;
- операцій прямого репо, а також інших коротко- та довгострокових кредитів.

15. Середньозважена процентна ставка за всіма видами операцій рефінансування банків України, які здійснює Національний банк України починаючи з 1995 року, є позитивною щодо індексу інфляції.

16. Національний банк України відповідно до зниження інфляційного тиску та стабілізації ситуації на грошово-кредитному ринку коригував процентні ставки. Так, з 15.06.2009 року було знижено розмір облікової ставки з 12,0 до 11,0%, а з 12.08.2009 року – до 10,25%.

17. Протягом 2010 року Національний банк України проводив збалансовану грошово-кредитну політику, спрямовану на створення стимулів для поліпшення ситуації в реальному секторі економіки, з одного боку, та запобігання формуванню монетарних ризиків стабільності національної валюти, з іншого. Середньозважена ставка рефінансування протягом 2010 року знизилася.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Адамик Б. П. Національний банк і грошово-кредитна політика [Текст]: навчальний посібник / Б. П. Адамик. – Тернопіль : Карт-бланш, 2002. – 278 с.
2. Адамик Б. П. Центральний банк і грошово-кредитна політика [Текст]: навч. посібник / Б. П. Адамик. – Тернопіль : Карт-бланш, 2007. – 393 с.
3. Адамик Б. П. Центральний банк і грошово-кредитна політика [Текст]: підручник / Б. П. Адамик. – [2-ге видання, доп. і переробл.]. – К.: Кондор, 2011.– 416 с.
4. Адамик Б.П. Облікова політика центрального банку [Текст] / Б. П. Адамик // Фінанси України. – 1999. – № 6. – С. 111-115.
5. Аналітичний огляд банківської системи України за 9 місяців 2011 року [Електронний ресурс] / Національне рейтингове агентство «Рюрік». – 2011. – 50 с. – Режим доступу: http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_III_kv_2011.pdf
6. Аржевітін С. М. Монетарна політика в умовах фінансової кризи [Електронний ресурс] / С. М. Аржевітін // Фінанси, облік і аудит. – 2009. – №14.– С. 7-14. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Foa/2009_14/14_01.pdf
7. Афанасьєва О. Б. Антикризове регулювання діяльності банків в Україні в період світової фінансової кризи [Електронний ресурс] / О. Б. Афанасьєва. – Режим доступу: http://dspace.uabs.edu.ua/bitstream/123456789/1305/1/Afanasyeva_06.pdf
8. Баліцька В. Механізми монетарного регулювання: оцінка впливу на господарську діяльність та формування капіталу підприємств України / В. Баліцька [Текст] // Економіка, фінанси, право. – 2008. – № 6. – С. 12-20.
9. Банківський нагляд: Навчальний посібник / В. І. Міщенко, А. П. Яценюк, В. В. Коваленко, О. Г. Корнесва. – Київ: «Знання», 2004. – 406с.

10. Банківські операції [Текст] : підручник / А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна та ін.; за заг. ред. А. М. Мороза. – [3-тє вид., перероб. і доп.]. – К.: КНЕУ, 2008. – 608 с.
11. Банківські операції [Текст] : підручник / О. В. Дзюблюк, Я. І. Чайковський, Н. Д. Галапуп та ін.; за ред. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль: Вид-во ТНЕУ «Економічна думка», 2009. – 696 с.
12. Банківські операції: Підручник / За ред. Міщенко В. І., Слав'янської Н.Г. – К.: Знання, 2006. – 727 с.
13. Буковинський С. Досвід використання інструментів рефінансування в монетарній політиці Європейського центрального банку [Текст] / С. Буковинський, В. Корнівська // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 3. – С. 7-13.
14. Бюлетень Національного банку України / Щомісячне аналітично-статистичне видання Національного банку України. – 2008. – №3. – 192 с.
15. Бюлетень Національного банку України / Щомісячне аналітично-статистичне видання Національного банку України. – 2010. – № 2. – 198 с.
16. Бюлетень Національного банку України / Щомісячне аналітично-статистичне видання Національного банку України. – 2011. – № 2. – 199 с.
17. Бюлетень Національного банку України [Текст] / Щомісячне аналітично-статистичне видання Національного банку України. – 2012. – № 1. – 192 с.
18. Бюлетень Національного банку України [Текст] / Щомісячне аналітично-статистичне видання Національного банку України. – 2012. – № 2. – 190 с.
19. Гагарин С.В. Межбанковский кредит: дилинговые операции на рынке «коротких денег» / С.В. Гагарин, Ю.Б. Никольский, Г.А. Шамав. – М.: «Принтлайн», 1995. – 208 с.

20. Гладких Д. М. Міжбанківський ринок кредитних ресурсів: динаміка та основні тенденції [Текст] / Д. М. Гладких // Вісник Національного банку України. – 1998. – №12. – С.29-30
21. Гладких Д. Облікова ставка і ціна кредитних ресурсів [Текст] / Д. Гладких // Вісник Національного банку України. – 1998. – № 8. – С. 38-39.
22. Гребеник Н. І. Основні віхи у формуванні та проведенні грошово-кредитної (монетарної) політики в Україні. Стаття третя. Шляхи вдосконалення політики рефінансування Національним банком України // Вісник Національного банку України. – 2010. - № 10. – С. 3-11.
23. Гребеник Н. І. Основні віхи у формуванні та проведенні грошово-кредитної (монетарної) політики в Україні. Стаття друга. Розвиток і оптимізація механізмів та інструментів монетарної політики // Вісник Національного банку України. – 2010. - № 2. – С. 10-15.
24. Гребеник Н. І. Основні віхи у формуванні та проведенні грошово-кредитної (монетарної) політики в Україні. Стаття перша. Становлення монетарної політики в незалежній Україні // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 5. – С. 12-22.
25. Гребеник Н. І. Особливості інструментів монетарної політики Національного банку України [Текст] / Н. І. Гребеник // Вісник Національного банку України. – 2002. – № 6. – С. 2-4.
26. Гребеник Н. І. Тенденції розвитку управління грошово-кредитним ринком в Україні за період 1991-1999 рр. [Текст] / Н. І. Гребеник // Банківська справа. – 1999. – № 6. – С. 22-28.
27. Гриценко А. Монетарна стратегія: шлях до ефективної грошово-кредитної політики. Стаття перша. Необхідність і передумови формування монетарної стратегії як форми комунікації центральних банків [Текст] / А. Гриценко, Т. Кричевська // Вісник Національного банку України. – 2005. – №11. – С. 8-17.

28. Гриценко О. Гроші та грошово-кредитна політика: Навч. посібник. – К.: Основи, 2005. – 180 с.
29. Гроші та кредит : підручник / М. І. Савлук, А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна та ін. ; за заг. ред. М. І. Савлука. – К : КНЕУ, 2001. – 602 с.
30. Гроші та кредит [Текст] : підручник / за ред. проф. Б. С. Івасіва. – К.: КНЕУ, 1999. – 404с.
31. Гроші та кредит [Текст] : підручник / М. І. Савлук, А. М. Мороз, І. М. Лазепко та ін.; за заг. ред. М. І. Савлука. [5-те вид., без змін]. – К.: КНЕУ, 2008.– 744 с.
32. Грошово-кредитна політика в Україні [Текст] : учбовий посібник / В.С. Стельмах, А.О. Єпіфанов, Н.І. Гребеник; Ред. В.І. Міщенко. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2003. – 421 с.
33. Грошово-кредитна система України в умовах ринкових перетворень в економіці [Текст] : монографія / О. В. Дзюблюк, Б. П. Адамик, Н. Д. Галапуп та ін.; за ред. д.е.н., проф. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль: «Карт-Бланш», 2007. – 308 с.
34. Гумен І. Становлення ринку міжбанківських кредитів в Україні [Текст] / І. Гумен // Вісник Національного банку України. – 1999. – № 6. – С. 58-61.
35. Демківський А. В. Гроші та кредит [Текст]: навч. посібник / А. В. Демківський. – К.: Дакор. – 2003. – 528 с.
36. Дзюблюк О. В. Банкір уряду повинен бути незалежним [Текст] / О. В. Дзюблюк // Вісник Національного банку України. – 1997. – №3. – С.44-47.
37. Дзюблюк О. В. Генезис функцій центрального банку в ринкових умовах господарювання [Текст] / О. В. Дзюблюк // Вісник Національного банку України. – 2002. – №7. – С. 18-23.
38. Дзюблюк О. В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки [Текст] : монографія / О. В. Дзюблюк. – К.: Поліграфкнига, 2000. – 512 с.

39. Дзюблюк О. В. Основні напрями організації регулятивного впливу на кредитну діяльність банківських установ в умовах перехідного періоду [Текст] / О.В. Дзюблюк // Вісник Національного банку України. – 2000. – №8. – С.37.
40. Дзюблюк О. В. Особливості застосування політики облікової ставки як інструмента управління грошово-кредитними відносинами [Текст] / О. В. Дзюблюк // Банківська справа. – 2000. – № 3. – С. 39-42.
41. Дзюблюк О. В. Стратегія монетарної політики Національного банку України / О. В. Дзюблюк // Вісник Національного банку України. – 2008. – №1.– С. 8-15.
42. Дзюблюк О. В. Формування процентної політики комерційних банків [Текст] / О. В. Дзюблюк // Економіка України. – 2000. – № 12. – С. 24-30.
43. Дії Національного банку України в період загострення світової фінансової кризи: Аналітичний звіт. – К.: Національний банк України. – 2009. – 58 с.
44. Долан Эдвин Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика / Э. Дж. Долан, К. Д. Кэмпбелл, Дж. Р. Кэмпбелл; пер. с англ. В.В. Лукашевича и др.; под общ. ред. В. В. Лукашевича. – М. : АНК и др., 1996. – 446 с.
45. Економіка розвитку : підручник / [О. М. Царенко, Н. О. Бей, І. І. Д'яконова, І. В. Сало] ; за ред. І. В. Сало. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2004. – 590 с.
http://pidruchniki.ws/00000000/ekonomika/ekonomika_rozvitku_-_tsarenko_om
46. Есина Т.Н. Рефинансирование кредитных организаций: опыт и проблемы [Текст] / Т.Н. Есина // Деньги и кредит.– 2006. – №3. – С.41-43.
47. Єгоричева С. Б. Організація діяльності банків у зарубіжних країнах [Текст] : навч. посібник / С. Б. Єгоричева. – К.: Центр учбової літератури, 2007.– 208 с.
48. Жулінська К. М. Роль рефінансування банків у забезпеченні їх конкурентоспроможності / К. М. Жулінська // Проблеми і перспективи розвитку

банківської системи України : зб. наук. праць / ред. А.О. Єпіфанов. – Суми : УАБС НБУ, 2009. – Вип. 26. – С. 178-183. – Режим доступу: http://dspace.uabs.edu.ua/bitstream/123456789/6115/1/PP_article_Vip.26_2009.pdf

49. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні: постанова Правління НБУ : затверджена 28.08.2001 р. № 368 / Національний банк України. – Офіційний текст. – Режим доступу до постанови : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0841-01>

50. Кармашов В.В. Операции РЕПО как инструмент рефинансирования [Текст] / В.В. Кармашов // Деньги и кредит. – 2002. – №6. – С.23-24.

51. Коваленко В. В. Центральний банк і грошово-кредитна політика [Текст] : навч. посібник / В. В. Коваленко. – К.: Знання України, 2006. – 332 с.

52. Коваленко В. В. Центральний банк і грошово-кредитна політика [Текст] : навч. посіб. / В. В. Коваленко. – К.: Знання, 2006.- 332 с. – ISBN 966-316-112-4

53. Ковальчук Т. Т. Ліквідність комерційних банків [Текст] : навч. посібник / Т. Т. Ковальчук, М. М. Коваль. – К.: Знання, 1996. – 120 с.

54. Ковзанадзе И. К. Роль денежно-кредитной политики в преодолении последствий банковских кризисов [Текст] / И. К. Ковзанадзе // Деньги и кредит.– 2003. – №2. – С.45-47.

55. Козюк В. В. Сучасні центральні банки: середовище функціонування та монетарні рішення [Текст] : монографія / В. В. Козюк. – Тернопіль: Астон, 2001. – 300 с.

56. Козюк В. В. Центральний банк і грошово-кредитна політика [Текст] : навчальний посібник для студентів економічних вузів / В. В. Козюк. – Тернопіль: Джура, 1999. – 260 с.

57. Костіна Н. І. Гроші та грошова політика: Навч. посібник. – К.: НЮС, 2001. – 224 с.

58. Лагутін В. Д. Кредитування : теорія і практика [Текст]: навч. посіб. / В. Д. Лагутін. – [3-тє вид., перероб і доп.]. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2002. – 215с.
59. Лакшина О. А. Центральный банк и межбанковский кредитный рынок / О. А. Лакшина // Деньги и кредит. – 1997. – №4. – с. 40-48.
60. Левченко Д. В. Система рефинансирования, как приоритетное направление развития денежной политики / Д. В. Левченко // Деньги и кредит, №7. – 2005. – С. 32-37.
61. Ліквідність банківської системи України Науково-аналітичні матеріали. Вип. 12 / В.І. Міщенко, А.В. Сомик та ін. – К.; Національний банк України. Центр наукових досліджень, 2008. – 180 с.
62. Ліквідність банку: окремі аспекти управління та світовий досвід регулювання і нагляду: Науково-аналітичні матеріали. Вип. 11 / В.С. Стельмах, В.І. Міщенко, В.В. Крилова, Р.М. Набок, О.Г. Приходько, Н.В. Грищук. – К.: Національний банк України. Центр наукових досліджень. 2008. – 220 с.
63. Лобозинська С. М. Тенденції розвитку Національного банку України у контексті ринкової трансформації економіки [Електронний текст] / С. М. Лобозинська // Вісник Української академії банківської справи. – 2010. – № 1 (28). – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VUABS/2010_1/28_02_07.pdf
64. Любунь О. С. Монетарна політика Центрального банку у сучасний період розвитку грошово-кредитних відносин [Текст] : монографія / О. С. Любунь, С. М. Лаптев. – К.: Університет економіки та права «КРОК», 2004. – 316 с. – ISBN 966-8365-24-0.
65. Любунь О. С. Національний банк України: основні функції, грошово-кредитна політика, регулювання банківської діяльності: Навчальний посібник / О. С. Любунь, В. С. Любунь, І. В. Іванець. Київ: "Знання", 2004. – 351 с.
66. Любунь О. С. Раєвський К. Є. Банківський нагляд: Підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 416 с.

67. Макаренко, М. І. Бюджетно-монетарне регулювання цін у перехідній економіці України [Текст] : монографія/ М. І. Макаренко. – К.: Знання України, 2002. – 304с.

68. Михайличенко С. Облікова ставка НБУ: рівень, динаміка, принципи визначення [Текст] / С. Михайличенко // Вісник Національного банку України.– 1997. – № 3. – С. 18-20.

69. Михайлів Г. В. Грошово-кредитна політика України: реалії сьогодення та пріоритети розвитку на майбутнє [Електронний текст] / Г. В. Михайлів // Економічні науки. – Серія «Облік і фінанси». – 2010. – Випуск 7(25). – Ч. 5. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/en_oif/2010_7_5/7.pdf

70. Михайловська І. М. Гроші та кредит [Текст] : навч. посібник / І. М. Михайловська, К. Л. Ларіонова. – Львів: Новий світ-2000, 2007. – 432 с.

71. Мишкін, Фредерік С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків [Текст] / Фредерік С. Мишкін; пер. з англ. С. Панчишин, Г. Стеблій, А. Стасишин. – К.: Основи, 1998. – 963 с.

72. Міщенко В. І. Центральні банки: організаційно-правові засади [Текст] : навч. посібник / В. І. Міщенко, В. Л. Кротюк. – К. : Т-во «Знання», КОО.– 2004. – 372 с.

73. Міщенко, С.В. Проблеми забезпечення ліквідності банків на основі використання механізмів рефінансування [Текст] / С. В. Міщенко // Фінанси України. – 2009. – №7. – С. 75-88.

74. Монетарна політика Національного банку України: сучасний стан та перспективи змін [Електронний ресурс] : монографія / За ред. В. С. Стельмаха.– К.: Центр наукових досліджень Національного банку України, УБС НБУ, 2009.– 404 с. – – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=84103>

75. Монетарний огляд за 2009 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=60908>

76. Монетарний огляд за 2010 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=76207>
77. Монетарний огляд за 2011 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=104460>
78. Національний банк і грошово-кредитна політика [Текст] : підручник / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Мороза та канд. екон. наук, доц. М. Ф. Пуховкіної. – К.: КНЕУ, 1999. – 368 с.
79. Ніконенко У. Вплив інструментів грошово-кредитної політики на стан грошово-кредитного ринку / У. Ніконенко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 7. – С. 52–57.
80. Облікові ставки НБУ [Електронний ресурс] / Режим доступу: // <http://www.kapitalizator.com/oblikovi-stavky-nbu>
81. Основні засади грошово-кредитної політики на 2010 рік [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0010500-09>
82. Основні засади грошово-кредитної політики на 2011 рік [Електронний ресурс] / Режим доступу http://static.zn.ua/img/st_img/osnovni-zasadi2011.doc.pdf
83. Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу до сайту : <http://www.bank.gov.ua>
84. Пасічник І. В. Роль інструментів грошово-кредитної політики в забезпечення фінансової стійкості банківської системи України / І. В. Пасічник, Ю. П. Галушко // Вісник університету банківської справи Національного банку України. – 2011. – № 1(10). С. 143-146.
85. Петрик, О. І. Історія монетарного розвитку в Україні [Текст] / О. І. Петрик // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 1. – С. 2-16
86. Положення про вдосконалення процедури підтримки ліквідності банків : постанова Правління НБУ : прийнята 30.04.2009 року № 262 /

Національний банк України. – Офіційний текст. – Режим доступу до постанови : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0408-09>

87. Положення про надання Національним банком України стабілізаційних кредитів банкам України : постанова Правління НБУ : прийнята 13.07.2010 року № 327 / Національний банк України. – Офіційний текст. – Режим доступу до постанови : <http://zakon2.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0540-10>

88. Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків : постанова Правління НБУ : прийнята 06.07.2000 року № 279 / Національний банк України. – Офіційний текст. – Режим доступу до постанови : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1027.408.18&nobreak=1>

89. Положення про процентну політику Національного банку України / Затверджено постановою Правління Національного банку України від 18 серпня 2004 року № 389 // Законодавчі та нормативні акти з банківської діяльності. – 2004. – №9. – С.48-52. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1092-04>

90. Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України : постанова Правління НБУ : прийнята 30.04.2009 року № 259 / Національний банк України. – Офіційний текст. – Режим доступу до постанови : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE16426.html

91. Про банки і банківську діяльність : закон України : прийнятий 07.12.2000 р. № 2121-III / Верховна Рада України. – Офіційний текст. – Режим доступу до закону : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2121-14>

92. Про Національний банк України : закон України : прийнятий 20.05.1999 р. № 679-XIV / Верховна Рада України. – Офіційний текст. – Режим доступу до закону : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=3&nreg=679-14>

93. Про порядок рефінансування банків у період фінансово-економічної кризи : спільна постанова Кабінету Міністрів України та Національного банку

України : прийнята 29.01.2009 року № 44 / Кабінету Міністрів України та Національний банк України. – Офіційний текст. – Режим доступу до постанови : <http://zakon2.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=44-2009-%EF>

94. Про терміни та можливі обсяги проведення Національним банком України окремих операцій з банками, передбачених у Положенні про регулювання Національним банком України ліквідності банків України, та вимоги щодо забезпечення, що пропонується банками: постанова Національного банку України від 14.11.2006 року № 434 / Національний банк України. – Офіційний текст. – Режим доступу до постанови : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0434500-06>

95. Про цінні папери і фондовий ринок : закон України : прийнятий 23.02.2006 р. № 3480-IV / Верховна Рада України. – Офіц. вид. // Відомості Верховної Ради. – 2006. – № 31. – С. 268.

96. Пуховкіна М. Ф. Еволюція політики рефінансування в Україні [Електронний ресурс] / М. Ф. Пуховкіна // Фінанси, облік і аудит. – 2010. – №16. – С. 146-153. – Режим доступу: <http://ir.kneu.kiev.ua:8080/bitstream/2010/214/1/Pух.pdf>

97. Реорганізація та реструктуризація комерційних банків [Текст]: навч. посібник / В. І. Міщенко, А. В. Шаповалов, В. В. Салтінський, І. М. Вядрова. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2002. – 216 с.

98. Рид Э., Коттер Р., Гилл Э, Смит Р. Коммерческие банки. – М.: Прогресс, 1983. – 498 с.

99. Річний звіт Національного банку України за 2001 рік. – К. – Національний банк України. – 2002. – 155 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://bank.gov.ua/Publication/an_rep/A_report_2001.pdf

100. Річний звіт Національного банку України за 2002 рік. – К. – Національний банк України. – 2003. – 154 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: // http://bank.gov.ua/Publication/an_rep/A_report_2002.pdf

101. Річний звіт Національного банку України за 2003 рік. – К. – Національний банк України. – 2004. – 177с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://bank.gov.ua/Publication/an_rep/A_report_2003.pdf

102. Річний звіт Національного банку України за 2004 рік. – К. – Національний банк України. – 2005. – 196 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://bank.gov.ua/Publication/an_rep/A_report_2004.pdf

103. Річний звіт Національного банку України за 2005 рік. – К. – Національний банк України. – 2006. – 210 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://bank.gov.ua/Publication/an_rep/A_report_2005.pdf

104. Річний звіт Національного банку України за 2006 рік. – К. – Національний банк України. – 2007. – 218 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://bank.gov.ua/Publication/an_rep/A_report_2006.pdf

105. Річний звіт Національного банку України за 2007 рік. – К. – Національний банк України. – 2008. – 199 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://bank.gov.ua/Publication/an_rep/A_report_2007.pdf

106. Річний звіт Національного банку України за 2008 рік. – К. – Національний банк України. – 2009. – 208 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: // http://www.bank.gov.ua/publication/an_rep/A_report_2008.pdf

107. Річний звіт Національного банку України за 2009 рік. – К. – Національний банк України. – 2010. – 206 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: // http://www.bank.gov.ua/Publication/an_rep/A_report_2009.pdf

108. Річний звіт Національного банку України за 2010 рік. – К. – Національний банк України. – 2011. – 238 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: // <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=77106>

109. Розвиток банківської системи України як основа реалізації стратегії економічного зростання [Текст] : монографія / О. В. Дзюблюк, О. Б. Васильчишин, Б. П. Адамик та ін.; за ред. д. е. н., проф. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль: ТНЕУ, 2010. – 384 с.

110. Романишин В. О. Центральний банк і грошово-кредитна політика [Текст] : навч. посібник / В. О. Романишин, Ю. М. Уманців. – К.: Атіка, 2005. – 480 с.

111. Роуз Питер С. Банковский менеджмент / Пер.с англ. 2-го изд. – М.: «Дело Лтд», 1995. – 768 с.

112. Сегеда Л. М. Дієвість грошово-кредитної політики та її інструментів як важливий чинник розвитку ринкових відносин / Л. М. Сегеда // Вісник Тернопільського державного економічного університету. – 2006. – № 3. – С.101-108.

113. Синки Джозеф Ф.-мл. Управление финансами в коммерческих банках. Пер. с англ. 4-го переработанного изд. / Под ред. Р. Я. Левиты, Б. С. Пинскера - М.: 1994, Catallaху. – 820 с.

114. Ставка рефінансування НБУ та ефективність банківської системи // Вісник Національного банку України. – 1997. – № 8. – С. 29.

115. Стельмах В. С. Монетарна політика Національного банку України: сучасний стан та перспективи змін : монографія / В. С. Стельмах // Центр наукових досліджень Національного банку України. – К.: УБС НБУ, 2009. – 404с.

116. Технічний порядок проведення Національним банком України операцій з банками : постанова Правління НБУ : прийнята 30.04.2009 року № 260 / Національний банк України. – Офіційний текст. – Режим доступу до постанови : <http://zakon2.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0260500-09>

117. Технічний порядок проведення операцій з надання Національним банком України стабілізаційних кредитів банкам України : постанова Правління НБУ : прийнята 30.09.2010 року № 445 / Національний банк України. – Офіційний текст. – Режим доступу до постанови : <http://zakon2.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0445500-10>

118. Указ Президента України від 14.07.2000р. № 891/2000 «Про заходи щодо зміцнення банківської системи України та підвищення її ролі у процесах

економічних перетворень» // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2000. – № 9. – С. 7-8.

119. Формування вартості кредитів у країнах з перехідною економікою та вплив на неї облікової ставки: Інформаційно-аналітичні матеріали / За редакцією к.е.н. О. І. Кіреєва і к.е.н. М. М. Шаповалової – Київ: Центр наукових досліджень НБУ, 2004. – 86 с.

120. Центральний банк та грошово-кредитна політика: підручник / А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна, М. І. Савлук, та ін. ; за заг. ред. А. М. Мороза і М. Ф. Пуховкіної. – К. : КНЕУ, 2005. – 556 с.

121. Череп А. Грошово-кредитна політика України в умовах фінансової кризи / А. Череп, Д. Носенко // Журнал європейської економіки. – 2008. – №4. – С. 2-4.

122. Шаринська О. Є. Облікова політика як інструмент грошово-кредитного регулювання цінової стабільності [Електронний ресурс] / О. Є. Шаринська // Вісник Української академії банківської справи. – 2005. – № 1 (18). – С. 13-21. – Режим доступу: http://lib.uabs.edu.ua/library/Visnik/Visnik_1_%2818%29_2005.pdf

123. Шварц О. Регулювання ліквідності банківської системи України в період кризи / О. Шварц // Вісник Національного банку України. – 2010. – №4. – С. 56-61.

124. Щетинін А. І. Гроші та кредит [Текст] : підручник / А. І. Щетинін. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 432 с.

125. International Financial Statistics. – 2004. – № 4.

Додаток А

Процентні ставки рефінансування банків Національним банком України в 1992-2001 роках [14, с. 95]

(ставки в річному обчисленні)

Період	Облікова ставка НБУ*	Середньозважена ставка за всіма інструментами	у тому числі					
			кредитні аукціони	на тендері	ломбардні кредити	кредити овернайт	операції репо	Інші механізми
1992	80,0	-	-	-	-	-	-	-
1993	240,0	68,5	-	-	-	-	-	68,5
1994	252,0	124,9	264,0	-	-	-	-	115,2
1995	110,0	82,1	83,0	-	110,0	-	-	60,4
1996	40,0	51,8	52,6	-	64,4	-	-	41,0
1997	35,0	25,2	21,7	-	31,4	-	21,8	19,7
1998	60,0	52,7	-	-	54,4	-	54,1	47,8
1999	45,0	44,0	-	-	61,1	-	59,7	33,0
2000	27,0	29,6	-	-	30,9	-	28,0	-
2001	12,5	20,2	-	16,5	-	20,4	22,0	21,0

* На кінець року

Додаток Б

Процентні ставки рефінансування банків Національним банком України в 2002-2011 роках** [14, с. 68; 17, с.52]

(ставки в річному обчисленні, %)

Період	Облікова ставка НБУ*	Середньо-зважена ставка за всіма інструментами	у тому числі								
			Кредити, надані, шляхом проведення тендера	Кредити овернайт	Операції репо	Кредити, надані для підтримання довго-строкової ліквідності банків	Стабілізаційні кредити	Операції своп	Кредити рефінансування під заставу майнових прав на кошти банківського вкладу (депозиту), розміщеного в НБУ	Інші кредити	Кредити, надані для фінансування чемпіонату Європи 2012
2002	7,0	9,2	9,2	10,7	11,7	8,0	-	-	-	-	-
2003	7,0	8,0	8,3	8,0	8,0	7,0	-	-	-	-	-
2004	9,0	16,1	13,0	17,1	13,5	7,0	14,9	-	-	-	-
2005	9,5	14,7	12,9	14,9	12,0	-	15,0	-	-	-	-
2006	8,5	11,5	10,4	12,1	10,7	-	-	9,5	8,5	-	-
2007	8,0	10,1	10,0	11,1	-	-	-	-	8,3	-	-
2008	12,0	15,3	16,6	16,0	13,8	-	-	15,1	-	14,1	-

Продовження дод. Б

2009	10,25	16,7	20,6	18,1	21,6	-	-	23,1	-	16,0	11,0
2010	7,75	11,6	11,1	11,3	9,4	-	-	-	-	11,9	11,0
2011											
Січень	7,75	10,0	10,0	-	-	-	-	-	-	-	-
Лютий	7,75	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Березень	7,75	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Квітень	7,75	9,8	-	9,8	-	-	-	-	-	-	-
Травень	7,75	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Червень	7,75	9,3	-	-	9,3	-	-	-	-	-	-
Липень	7,75	9,3	-	-	9,3	-	-	-	-	-	-
Серпень	7,75	9,7	10,2	9,3	9,7	-	-	-	-	-	-
Вересень	7,75	10,3	10,3	9,3	10,7	-	-	-	-	-	-
Жовтень	7,75	12,3	12,6	9,9	12,4	-	-	-	-	-	-
Листопад	7,75	15,2	17,9	9,3	15,5	-	-	-	-	-	-

* На кінець періоду

* Джерело: Бюлетень Національного банку України. – 2008. – №3. – С. 95; Бюлетень Національного банку України. – 2012. – №1. – С. 52.

Додаток В

**Перелік забезпечення за стабілізаційним кредитом, вимоги до
забезпечення та порядок його врахування [87]**

Види забезпечення	Коригуючий коефіцієнт для цього виду забезпечення
1. Основне забезпечення	
1.1. Державні облігації України всіх випусків (облігації внутрішньої державної позики України, облігації зовнішньої державної позики України, цільові облігації внутрішньої державної позики України), строк погашення яких настає не раніше ніж через 10 днів після строку повернення стабілізаційного кредиту, за умови, що вони перебувають у власності банку – клієнта депозитарію державних цінних паперів Національного банку України (або депонента клієнта депозитарію).	0,9
1.2. Боргові цінні папери, емітовані Національним банком України.	0,9
1.3. Облігації Державної іпотечної установи, розміщення яких здійснюється під гарантію Кабінету Міністрів України, надану відповідно до закону про Державний бюджет України на відповідний рік.	0,9
1.4. Гарантії Кабінету міністрів України	0,9
1.5. Кошти в іноземній валюті (долари США, євро, англійські фунти стерлінгів, швейцарські франки, японські єни), що розміщені банком у Національному банку України у формі гарантійного депозиту (без сплати процентів за ним із зазначенням цього у відповідному договорі) на строк не менше ніж строк користування стабілізаційним кредитом Національного банку України.	0,9
1.6. Нерухоме майно (будівлі і споруди), яке належить банку або власнику істотної участі в банку та перебуває на території України.	0,7
Додаткове забезпечення	
Майнові права на майбутні надходження коштів на кореспондентський рахунок банку, відкритий у Національному банку України	

Додаток Д

Орієнтовний перелік питань, що мають бути охоплені інспекційною перевіркою банку [87]

1. Стан виконання програми фінансового оздоровлення.
2. Своєчасність виконання зобов'язань за кредитами Національного банку України.
3. Дотримання встановлених постановою Правління Національного банку України про надання кредиту чи зміну умов кредитного договору і кредитним договором вимог та обмежень.
4. Обґрунтованість наданих банком пояснень щодо причин, які призвели до неспроможності забезпечити своєчасне та в повному обсязі виконання зобов'язань перед Національним банком України або до невиконання програми фінансового оздоровлення.
5. Спроможність акціонерів, інвесторів банку самостійно забезпечити належний фінансовий стан банку.
6. Придбання банком основних засобів, що не беруть участі в проведенні банківських операцій.
7. Проведення банком активних операцій на міжбанківському ринку (за винятком коштів на кореспондентських рахунках, що відкриті в інших банках, кредитів овернайт та коштів банків у розрахунках).
8. Перевищення протягом останнього звітного місяця значень нормативів миттєвої ліквідності (Н4) та/або поточної ліквідності (Н5) більше ніж на 10 процентних пунктів над установленими Національним банком України нормативними значеннями.
9. Виконання, у тому числі дострокове, зобов'язань перед власниками/учасниками банку (у тому числі перед пов'язаними особами), а також за зовнішніми запозиченнями.
10. Надання бланкових кредитів, кредитів під низьколіквідне забезпечення та під цінні папери власної емісії.
11. Виплата бонусів, премій та інших додаткових матеріальних винагород керівникам банку.
12. Придбання позалістингових недержавних цінних паперів від свого імені та за власний рахунок, крім тих, що гарантовані Кабінетом Міністрів України.
13. Забезпечення своєчасного надання до ЄІС «Реєстр позичальників» достовірної інформації про позичальників, які мають прострочену заборгованість за кредитами, наданими банком.

Додаток Е

Структура та динаміка кредитів, наданих на міжбанківському ринку України, 1993-2007 рр. [14, с. 141]

Показник	Рік									
	1993	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Кредити, надані на міжбанківському ринку України, млн. грн.	123	626	1859	1930	4348	6452	8494	10860	19775	48525
Темп росту (до попереднього року), %	-	175	161	104	225	148	132	128	182	245
Кредити, надані НБУ, млн. грн.	112	349	433	562	910	1756	3627	452	1163	1504
Темп росту (до попереднього року), %	-	332	87	130	162	193	207	12	257	129
Кредити, надані комерційними банками, млн. грн.	11	277	1426	1368	3438	4696	4867	10408	18612	47021
Темп росту (до попереднього року), %	-	109	216	96	251	137	104	214	179	253

Додаток Ж

**Динаміка облікової ставки Національного банку України та
процентних ставок банків за кредитами і депозитами у національній
валюті у 1992-2003 рр.* [14, с. 95, 96; 16, с. 64, 147, 160; 17, с. 52, 137, 150]**

Роки	Облікова ставка НБУ (середньозважена річна), %	Процентна ставка банків за кредитами у національній валюті	Процентна ставка банків за депозитами у національній валюті
1992	80,0	76,0	68,0
1993	190,0	221,1	187,3
1994	225,9	201,7	171,0
1995	131,0	107,4	61,2
1996	62,3	77,0	34,3
1997	24,6	49,1	18,2
1998	61,6	54,5	22,3
1999	50,0	53,4	20,7
2000	30,6	40,3	13,5
2001	19,7	31,9	11,2
2002	9,5	24,8	7,8
2003	7,0	20,2	7,1
2004	7,5	17,9	7,8
2005	9,5	16,4	8,5
2006	8,5	15,4	7,6
2007	8,0	14,4	8,2
2008	12,0	17,8	9,9
2009	10,25	20,9	14,0
2010	7,75	15,7	10,3
2011	7,75	15,8	7,6

* Джерело: Бюлетень НБУ. – 2008. – № 3. – С. 96, 96; Бюлетень НБУ. – 2011. – № 2. – С. 64, 147, 160; Бюлетень Національного банку України. – 2012. – № 1. – С. 52, 137, 150.

Додаток 3
Облікові ставки НБУ [80]

Період	% річних
1992	
з 16.11	80
з 25.06	30
1993	
з 01.03	100
з 01.05	240
1994	
з 01.07	190
з 01.08	175
з 15.08	140
з 25.10	300
з 12.12	252
1995	
з 10.03	204
з 29.03	170
з 07.04	150
з 01.05	96
з 07.06	75
з 15.07	60
з 21.08	70
з 10.10	95
з 01.12	110
1996	
з 01.01	105
з 04.0	98,0
з 26.03	90,0
з 01.04	85,0
з 08.04	75,0
з 25.04	70,0
з 22.05	63,
з 07.06	50,0
з 02.07	40,0
1997	
з 10.01	35,0
з 08.03	25,0
з 26.05	21,0
з 08.07	18,0
з 05.08	16,0
з 01.11	17,0

Продовження додатка 3

з 15.11	25,0
з 24.11	35,0
1998	
з 06.02	44,0
з 18.03	41,0
з 21.05	45,0
з 29.05	51,0
з 07.07	82,0
з 21.12	60,0
1999	
з 05.04	57,0
з 28.04	50,0
з 24.05	45,0
2000	
з 01.02	35,0
з 24.03	32,0
з 10.04	29,0
29,0	27,0
2001	
з 10.03	25,0
з 07.04	21,0
з 11.06	19,0
з 09.08	17,0
з 10.09	15,0
з 10.12	12,5
2002	
з 11.03	11,5
з 04.04	10,0
з 05.07	8,0
з 05.12	7,0
2004	
з 09.06	7,5
з 07.10	8,0
з 09.11	9,0
2005	
з 10.08	9,5
2006	
з 10.06	8,5
2007	
з 01.06	8,0
2008	

Продовження додатка 3

з 01.01	10,0
з 30.04	12,0
2009	
з 15.06	11,0
з 12.08	10,25
2010	
з 08.06	9,5
з 08.07	8,5
з 10.08	7,75

Додаток И

Рівень облікової ставки та рівень інфляції у 1992-2010 рр.* [14, с. 82, 95; 16, с. 59, 64; 17, С. 47, 52]

Роки	Облікова ставка НБУ (середньозважена річна), %	Індекс споживчих цін (в середньому за рік)
1991	-	390
1992	80,0	2100
1993	240,0	10256
1994	252,0	501
1995	110,0	282
1996	40,0	140
1997	35,0	110
1998	60,0	120
1999	45,0	119
2000	27,0	126
2001	12,5	106
2002	7,0	99
2003	7,0	108
2004	9,0	112
2005	9,5	110,3
2006	8,5	111,6
2007	8,0	116,6
2008	12,0	122,3
2009	10,25	112,3
2010	7,75	109,1
2011	7,75	104,4

* Джерело: Бюлетень Національного банку України. – 2008. – № 3. – С. 82, 95; Бюлетень Національного банку України. – 2011. – № 2. – С. 59, 64; Бюлетень Національного банку України. – 2012. – № 1. – С. 47, 52.